ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN"

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

3–4

TOMUL 46

IULIE – DECEMBRIE

1995

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN"

În ţară, revista se poate procura prin poştă, pe bază de abonament la: RODIPET S.A., Piaţa Presei Libere nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33–57, Fax 401–2226407, Tel. 6185103; 2224126, Bucureşti; ORION PRESS INTERNAŢIONAL S.R.L., Şos. Olteniţei 35–37, Sect. 4, P.O. Box 61–170, Fax 401–3122425; 401–6347145, Tel. 6346345, Bucureşti; AMCO PRESS S.R.L., Bd. Nicolae Grigorescu 29A, ap. 66, Sect. 3, P.O. Box 57–88, Fax 401–3125109, Tel. 6439390; 3125109, Bucureşti.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb sau recenzare, precum şi orice corespondenţă se vor trimite Colegiului de redacţie pe adresa: str. Henri Coandă nr. 11, RO-71119 Bucureşti; Tel. 6597152, Fax 401–6503410

APARE DE 4 ORI PE AN

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5, C.P. 5–42,
Tel. 4103846; 4103200/2107, 2119,
76117 Bucureşti

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

TOMUL 46 **Nr. 3–4** **iulie–decembrie 1995**

SUMAR

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 46 **N° 3–4** **juillet–décembre 1995**

SOMMAIRE

ODOBESCU ARHEOLOG

de ION NESTOR

Anul 1995 ne prilejuiește aniversarea a două mari personalități, care, la distanță de câteva generații, au influențat hotărâtor destinele arheologiei românești. La 10 noiembrie se împlinesc o sută de ani de la moartea lui Alexandru Odobescu, iar la 25 august nouăzeci de ani de la nașterea lui Ion Nestor. Revista SCIVA îi omagiază pe cei doi corifei ai arheologiei naționale publicând aici textul unei conferințe dedicate de Nestor lui Odobescu în anul 1943. Abstracție făcând de o notiță publicată anterior de I. Andrieșescu (RPAN I, 1931, I, p. 11-15), avem aici de-a face cu prima încercare sistematică, adânc reflectată, a unui arheolog, de a fixa locul „precursorului" Odobescu în istoria acestei științe în România. Nu știm unde și în fața cărui public a prezentat Ion Nestor această conferință. Manuscrisul de 9 pagini, stângaci dactilografiat, purtând unele modificări minore (ștersături, adăugiri) operate de autor cu creionul, se păstrează în *Arhiva Ion Nestor* de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" din București. El a fost publicat postum, pentru întâia oară, în anul 1987 în revista *Magazin istoric* (anul XXI, nr. 3/240, p. 10-13), cu unele intervenții ale editorului (M. Babeș) și cu unele omisiuni motivate „politico-ideologic", datorate redacției.

Restabilirea acestui text pe criterii exclusiv științifice și punerea sa în circulație într-o revistă de specialitate sunt considerentele pentru care Colegiul de redacție SCIVA a decis să îl republice în numărul de față. Se înțelege că, pornind de la manuscrisul dactilografiat, s-au operat modificările făcute cu creionul de autor, s-au corectat tacit greșelile de dactilografiere și s-a actualizat grafia cuvintelor. Textul fiind scris continuu, fără paragrafe, am procedat la o împărțire a sa, care să evidențieze structura logică a discursului lui I. Nestor. În mai multe locuri, marcate cu trei puncte [...], am eliminat cuvinte sau sintagme acceptabile în stilul colocvial, dar improprii, inutile sau chiar împovărătoare pentru un text scris. În general, este vorba de repetiții și de unele neglijențe de stil, pe care în eventualitatea unei publicări, la o revizie serioasă a textului, Nestor însuși probabil le-ar fi eliminat. Oprim aici comentariul nostru, făcând trimitere la cel mai recent studiu despre *Odobescu, arheologul*, în SCIVA 43, 1992, 2, p. 119-126, cu bibliografia actuală (Mircea Babeș).

Sunt aproape 48 de ani - era la 10 noiembrie 1895 - de când soarta a aplecat și închis o pleoapă tragică asupra existenței celui ce fusese scriitorul și eruditul Alexandru Odobescu. De atunci, dacă, poate, neastâmpărul vieții sale străbătute de pasiunea cunoașterii și a adâncirii aproape senzuale în cât mai multe taine ale firii a fost uitat și dacă silueta sa elegantă, strânsă chipeș în știuta redingotă neagră de erudit [...] , s-a estompat înghițită de umbrele tot mai negre și mai dese în care însuși s-a hotărât să se afunde, totuși, prin opera sa [...] mai stăruie pentru noi ceea ce timpul cu nedezmințită înțelepciune a cruțat de efectele unui gest pe care numai durerea l-a cugetat: creația sa spirituală, prin care el s-a așezat în locul necinstit îndeajuns de urmași [...] de precursor a tot ce există astăzi la noi în țară ca arheologie

propriu-zisă, istorie a artelor şi preistorie. Trăind într-un secol, care [...] sub domnia lui Cuza Vodă şi apoi a lui Carol I, înseamnă zidirea temeliilor politice şi culturale ale României moderne, într-o vreme când numeroase personalităţi, pe care pare că o iubitoare providenţă le dăruise ţării de la gurile Dunării, creau în diferite domenii tiparele pentru dezvoltarea de apoi [...], Al. Odobescu şi-a ales prin cea mai fericită vocaţie un sector, care, dacă el ar fi lipsit, ar fi rămas poate neîmplinit în paguba armoniei interioare a secolului nostru iluminat. Spre arheologie a fost îndemnat şi a tins Odobescu prin toate fibrele firii sale complexe de iubitor de frumos, căruia i se adăuga un mare înseta de ştiinţă, în forma aceea pe care secolul occidental în care a trăit cu spiritul o determina, anume în forma erudiţiei. Faptul că Odobescu a fost şi literat este - oarecum - mai mult un accident, datorat înzestrării aceleia dumnezeieşti, căreia nimeni nu i se poate sustrage, aşa cum nu i s-a putut sustrage de pildă nici Vasile Pârvan, care dă la noi răspunsul din primul pătrar al veacului al XX-lea precursorului Odobescu din secolul anterior. Între ei deosebirea esenţială este aceea pe care vremea şi dezvoltarea ideilor omeneşti şi a disciplinelor ştiinţifice o pune între oamenii mari ai diferitelor epoci. Odobescu a fost, sunt sigur că în înseşi convingerile sale intime, numai arheolog - aceasta desigur în cuprinsul unei concepţii a arheologiei care era aceea a vremii sale. Nuvelele sale istorice, pe care critica literară românească le revendică pentru literatură, sunt ele înşile concepute şi scrise tot arheologic. Odobescu ne spune chiar el odată, că pentru a face mai uşor de înţeles şi pentru a apropia mai mult de sufletul cititorilor sau auditorilor săi ideile şi faptele arheologice pe care voia să le răspândească, s-a străduit să le prezinte în forma cea mai atrăgătoare.

Căci, trebuie să ne dăm seama, ori de câte ori ne aplecăm sufletul spre îndemnurile marilor oameni din secolul zidirii noastre, că - veniţi din ţările luminii din Apus, unde cu suflet românesc sorbiseră înţelepciunea omului din acea vreme - ei au avut în fiecare clipă a vieţii lor năzuinţa de a fi învăţători şi îndrumători ai poporului lor [...]. Odobescu şi-a adunat primele cunoştinţe şi a luptat cu primele gânduri proprii, ca mulţi alţii din vremea sa, la Paris. Şi, aici, Paris înseamnă Occident, înseamnă locul de adunare a tot ce era pe acea vreme tresărire sau stăruitoare adâncire spirituală a lumii civilizate. Germania însăşi, unde alţi tineri români se formau în acelaşi timp, nu era nici ea prea mult altceva. În acel Paris al studiilor sale tinereşti, Odobescu nu găseşte altă temă de dezvoltat, atunci când la vârsta de numai 17 ani [...], a trebuit să vorbească la Cercul Românilor, decât aceea pe care a intitulat-o cu viziune de misionar „Viitorul artelor în România".

Întâmplarea a voit ca, în vremea de formare şi apoi de atât de împlinită realizare a lui Odobescu, studiile şi preocupările ce aveau să-i umple atât de fericit şi de folositor viaţa să treacă [...] printr-o criză, care abia după marele salt în nefiinţă realizat de Odobescu, s-a limpezit. Potrivit cu concepţiile mediului în care s-a format, acela al umanismului şi al arheologiei clasice, arheologia însemna pe atunci ceea ce Odobescu spune în cursul liber de la Facultatea de Litere din Bucureşti, la care fusese chemat de Maiorescu în 1874 [...], curs pe care l-a intitulat *Istoria arheologiei*: „Arheologia, domnilor, este ştiinţa care cercetează datinele şi monumentele ce au rămas din secolii trecuţi şi s-au păstrat până la noi, sau în relaţiuni scrise, sau în tradiţiuni orale, sau mai ales în obiecte reale, plastice sau

grafice; ea are sarcina de a aduna şi de a controla aceste rămăşiţe, pentru a extrage din studiul lor, special sau comparativ, o cunoştinţă cât se poate mai deplină despre credinţele, instituţiunile, practicele, uzurile, industriile şi artele societăţilor vechi, adică despre starea morală şi intelectuală a omenirii la diferitele epoci ale dezvoltării sale". Înainte de a comenta puţin această concepţie fundamentală a lui Odobescu despre arheologie, daţi-mi voie să citez şi propoziţia imediat următoare [...]: "O astfel de ştiinţă, spiritele cele mai înalte, cele mai adânci, cele mai filosofice, nu o pot nesocoti". Şi nu mă pot reţine, mai ales că aici se vădeşte una din slăbiciunile nu atât omeneşti, cât ideologice ale lui Odobescu, de a aminti că imediat după aceea el identifică drept stimul „principal şi imediat" al arheologiei „acea curiozitate, adeseori exagerată", care „furnică uneori şi prin inteligenţele cele mai mediocre".

Reîntorcându-ne atenţia asupra definiţiei pe care o dă Odobescu arheologiei, trebuie să reţinem două lucruri. În primul rând pomenirea plină de înţeles a *datinelor*, aceasta în legătură cu despărţirea pe care o va face el [...] între antichităţi etice şi estetice şi, apoi, neamintirea cu nici un cuvânt a rolului de prim ordin, de document pur istoric, al faptelor arheologice. Cred că în nici un alt fel nu se poate pune mai pregnant în relief concepţia [...] arheologului Odobescu, decât prin această prescurtată comentare a definiţiei, pe care se simte obligat să o transmită auditorilor săi universitari. Era concepţia vremii sale şi el a socotit că, faţă de realităţile de la noi, faţă de lipsa oricărui cult al rămăşiţelor de orice fel ale trecutului, era dator să o întemeieze şi teoretic, sprijinit pe acel prestigiu de înaltă civilizaţie al Occidentului, pe care noua ţară de la Dunăre nu-l putea dispreţui. Am amintit că Odobescu simţea şi gândea prins în păienjenişul, atât de preţios, al umanismului şi al arheologiei clasice. Şi, deşi Franţa i-a fost şi i-a rămas, sufleteşte şi spiritual, fermentul ce l-a plămădit în cele mai amănunţite adâncuri ale sale, totuşi lecturile-i atât de harnice l-au făcut să sufere şi influenţa spiritului contemporan german, căruia puţini i-au putut scăpa în secolul plin de fierbere despre care vorbim.

Odobescu, care şi-a ţinut cursul în 1874 şi l-a tipărit în 1877, nu a putut, şi în parte cred că nici nu a vrut, să ştie de răsturnătoarele descoperiri ale lui Schliemann la Troia, Tirint şi Micene, sau de ale lui Evans în Creta. În opera sa, care are un pronunţat caracter livresc, nu se întâlneşte nici o menţiune despre Troia arheologică. Tradiţia concepţiei, am putea spune aproape pur estetice, estetizante şi puţin abstract-etnografice a lui Odobescu de la 1874 este păstrată cu îngrijire nu cumva de ştiinţa franceză, care a ştiut să evolueze şi aproape să ia conducerea noii direcţii arheologice, ci de cea germană, care, credincioasă idealismului întemeiat în secolele de formaţie a Europei moderne şi stăpânită de idealul lumii antice, nu înţelege să renunţe cât de puţin la poziţiile ei de început.

Odobescu a putut vorbi despre Winkelmann. Dar iată că la atâta distanţă de timp - sunt aproape o sută de ani - Institutul Arheologic German îşi menţine poziţia, pe care Odobescu la 1874 a pus-o atât de limpede în valoare. Când a fost vorba să se definească rosturile arheologiei pentru secolul al XX-lea, s-a dat cuvântul veteranului Ernst Buschor, în parte contemporan cu Odobescu, iar acesta - nu mult altfel ca Odobescu, dar mai luminat datorită atâtor experienţe arheologice câştigate între timp - a definit arheologia, după ce a subliniat caracterul cu totul personal al oricărei definiri de disciplină ştiinţifică, astfel: „Cuvântul arheologie înseamnă în

fond ştiinţa despre lucrurile de început, despre rădăcinile celor de astăzi - aşadar istorie pur şi simplu. Dar astăzi arheologia înseamnă numai un sector din acest domeniu, deşi este vorba de un domeniu uriaş; este sectorul istoriei omenirii care se poate percepe cu ajutorul privirii, al ochilor". Şi apoi: „Oglinda în care arheologul prinde viaţa istorică este reprezentată de rămăşiţele oamenilor care au fost. Arheolog este oricine care atribuie un lucru făcut de mâna omului unei epoci trecute". Şi mai departe, pentru ca să ne apropiem de Odobescu: „În centrul preocupărilor stă arta plastică, ea fiind cea mai preţioasă moştenire, cea mai curată înveşnicire a omului". Atât de exactă este potrivirea între cele spuse de Odobescu la 1874 şi cele gândite de Buschor în 1937, încât mi-ar fi uşor să amintesc istorisirea lui Odobescu despre Pietro, bătrânul săpător al lui Rossi din catacombele Romei, punând-o alături de observaţia lui Buschor, că latura de pură observaţie şi înregistrare a arheologiei poate fi foarte bine împlinită de un simplu laborant.

Şi astfel ne întoarcem la acţiunea de lămurire, puţin polemică, a lui Odobescu la noi în ţară. În afară de marea mişcare de sentimente şi de idei care în secolul al XIX-lea [...] pornea de la reînvierea culturii antice, acelaşi secol schiţa şi o altă tendinţă ştiinţifică [...]. Erau frumoase desigur monumentele artei antice, erau înălţătoare gândurile pe care ele le puteau naşte în mintea păturii conducătoare a unei ţări în formaţie, dar în acelaşi timp, aproape subteran, creştea în această Europă, care orice s-ar spune va conduce pe vecie spiritual lumea, o nouă concepţie despre cele mai vechi popoare, care nu erau nici greci, nici romani, nici egipteni şi nici asirieni, ci erau pur şi simplu aşa-zisele popoare barbare ale Europei. Noi, românii, nu am avut din fericire, şi aceasta în bună parte datorită lui Odobescu, o perioadă de manie arheologică, prin care au trecut toate naţiunile culte din Europa. Este fericirea şi, în parte, nenorocirea noastră, pentru că facem febră la vreme nepotrivită. În secolul trecut, interesul şi cercetările cu privire la cele mai vechi rămăşiţe ale locuirii omului pe pământul românesc, acele preocupări care astăzi sunt cuprinse în denumirea de preistorie, au luat chiar de la început, datorită unei sănătoase influenţe venite din Apus, înfăţişarea strict ştiinţifică pe care nu ar trebui să o piardă niciodată. Au fost desigur dibueli şi greşeli, ca în orice început, dar elementul fantastic şi uneori şovin care a caracterizat în celelalte ţări europene aceste începuturi - celtomania, germanomania, slavomania - a lipsit la noi, el neintervenind decât târziu, prin opera postumă a lui Neculai Densuşianu despre Dacia preistorică.

O seamă de amatori începuseră, îndemnaţi de cercetările asemănătoare care tocmai [...] luau avânt în Europa acelei vremi, să caute şi să dezgroape din pământul ţării noastre resturile celor mai îndepărtate epoci istorice. Un mare rol a jucat în această activitate talentatul amator şi ziarist Cezar Bolliac, care înfiinţase şi o rubrică arheologică în ziarul său *Trompeta Carpaţilor*. Odobescu se alătură şi acestor preocupări, chiar dacă nu prin proprii cercetări de teren. Se îngrijeşte însă să pună sistem şi să limpezească principiile acestei noi ramuri de arheologie şi istorie care se năştea. Iată cum îl prezintă el în 1872 pe Cezar Bolliac, a cărui primă „excursie arheologică" fusese publicată în 1846: „Dar mai cu seamă dl. Cezar Bolliac, pe care am avut norocita idee de a-l face luător aminte la obiectele şi la monumentele preistorice, într-o excursiune de 24 de ore ce am făcut împreună, la 1869, până la ruinele unei cetăţi de pe malul Prahovei, la Pucheni şi la Tinosu, dl. Bolliac a ştiut,

cu acel dar de lesnicioasă însuşire şi cu acel spirit de intuiţiune, care poate până la oarecare punct să nu ţină chiar seama de studii adânci şi stăruitoare, să se inspire cu pasiune din acest nou ram al arheologiei". Iar vorbind despre colecţia de antichităţi a lui Bolliac, Odobescu face următoarea observaţie, de mare actualitate şi astăzi încă: „Repejunea excursiunilor colectorului şi multiplicitatea preocupaţiunilor sale nu i-au permis a lua asupra fiecărei bucăţi în parte, acele note minuţioase despre localitatea şi despre circumstanţele descoperirii, care sporesc meritul antichităţilor şi le prefac, întotdeauna, din simple curiozităţi, în documente ştiinţifice". Această atitudine critică a lui Odobescu a avut efecte foarte bune, chiar dacă a dus la un moment dat la cunoscuta polemică, numai aparent glumeaţă, cu privire la „fumurile arheologice scornite din lulele preistorice" şi l-a determinat apoi să facă acea distincţie puţin răutăcioasă între simplul *anticar* şi [...] arheolog.

Combătând exagerările sau nelimpezimea unor idei, Odobescu încerca să ţină mereu o cumpănă cât mai dreaptă. Iată cum reacţionează el, în conferinţa sa despre „Artele în România în periodul preistoric" faţă de unele tendinţe ale vremii, pe care le socotea vătămătoare: „Sunt însă pretutindeni, dar mai ales la noi, şi oameni... pentru care simţământul estetic este un ce fără patrie, o facultate colectivă, eclectică, cosmopolită, un ce în felul politicei comunarde şi umanitare a adepţilor *Internaţionalei*. Ei zic că *frumosul* este pretutindeni *frumos*, că *arta* este pretutindeni *artă*, şi, cu aceste principii, le pare cu totul indiferent de a introduce în sânul unei naţiuni gustul artelor astfel precum le pricepe şi le execută un alt popor, fără chiar de a se îngriji dacă uzurile, dacă tradiţiunile acelei naţiuni n-ar prezenta ele însile caractere mai apropiate de instinctul ei firesc, mai conforme cu gusturile ei, mai originale în fondul lor, într-un cuvânt mai *naţionale*". Sufletul cald al lui Odobescu, pasiunea sa ştiinţifică mişcată de o mare iubire de ţară şi poporul său ni se vădesc cred mai bine ca oriunde, atunci când, vorbind despre marea dragoste a danezilor pentru antichităţile lor, el adaugă: „Ştiţi domnilor, că acesta este un nobil mod de a-şi iubi patria! El dovedeşte că o naţiune care ştie aşa de mult să-şi respecte datinele părinteşti nu voieşte şi nu poate să moară! Suflarea trecutului e încă atât de vivace în inima ei, încât o va conduce mereu cu aripile destinse către viitor! Aş dori să putem şi noi să deşteptăm un astfel de simţământ în poporul nostru; aş dori să facem ca religiunea trecutului să se manifeste la dânsul printr-o preocupaţiune constantă despre ceea ce au fost străbunii noştri".

Această repede schiţare a personalităţii şi activităţii arheologului Odobescu nu poate fi completă dacă nu amintim încă două fapte ale sale. Prima este redactarea acelui „un fel de *isvod* în limba poporană, un *Chestionar arheologic*", după cum îl numeşte Odobescu, şi care „s-a împărţit pe la învăţătorii comunelor urbane şi rurale din ţară". A fost o adunare, concepută pe plan mare, de date privind toate aspectele trecutului nostru. Dosarele cu răspunsurile învăţătorilor s-au centralizat la minister şi Odobescu a putut trata, folosind aceste dosare, în două studii, „Rămăşiţele antice din judeţul Dorohoi" şi „Antichităţile judeţului Romanaţi". Restul dosarelor aşteaptă încă a fi despuiate şi folosite.

Cea de-a doua însemnată faptă arheologică a lui Odobescu, despre care am amintit, este studierea îndelungă şi atentă şi publicarea într-o formă fastuoasă a tezaurului de la Pietroasa. România a figurat în analele arheologice ale secolului al XIX-lea în primul rând prin această mare şi preţioasă descoperire, întâmplată în 1837, trei ani după naşterea lui Odobescu. S-ar putea aproape spune că providenţa

a dăruit țării noastre totodată și marea descoperire a „Cloștei cu puii de aur" și pe învățatul care avea să-i facă publicarea românească definitivă și completă. De la descoperire și până târziu spre sfârșitul secolului, tezaurul de la Pietroasa a preocupat pe nenumărați arheologi, istorici și istorici de artă din toate țările lumii. În 1867 tezaurul este transportat și expus la Expoziția Universală din Paris, în anul următor la muzeul South Kensington din Londra, iar în 1872 la Expoziția Universală din Viena. Încă din 1865 Odobescu face o comunicare despre el în fața unei societăți savante din Paris și începând din această vreme se ocupă în mod neîntrerupt de studiul acestei descoperiri, pe care, după multe piedici și lupte, reușește să o publice într-o formă monumentală în 1889 [...].

Studiul despre tezaurul de la Pietroasa reprezintă încoronarea cea mai splendidă ce se putea închipui a carierei arheologice a lui Alexandru Odobescu. Pentru tânărul regat al României această publicație constituie cea mai onorabilă intrare în arena mondială a științei despre monumentele ce s-au păstrat omenirii din vremile apuse. Țara noastră va avea apoi pe un Teohari Antonescu, un Grigore Tocilescu și apoi împlinirea cea mai armonioasă prin Vasile Pârvan, cu tot ce [...] aceștia au creat ca temeiuri pentru frumoasa dezvoltare pe care arheologia a luat-o la noi.

De dincolo de pragul veacului trecut însă, în care [...] a înfipt primele temelii de tradiție, ne străjuie figura de erudit, elegant și în haină și în spirit, a precursorului Odobescu și îndemnurile sale.

ODOBESCU - L'ARCHÉOLOGUE

RÉSUMÉ

À l'occasion du centenaire de la mort d'Alexandru Odobescu (1834-1895) et des neuf décennies écoulées depuis la naissance de Ion Nestor (1905-1974), on public pour la première fois dans une revue spécialisée le texte de la conférence que Nestor consacrait, en 1943, au fondateur de l'archéologie scientifique en Roumanie. Cet écrit remarcable est le premier à entreprendre une analyse pénétrante et nuancée de la conception et de la méthode archéologiques professées par Odobescu, rapportées au niveau européen de l'époque. Y est également mise en lumière l'influence déterminante que l'action, plutôt théorique, de Odobescu exerça quant à l'orientation de la jeune archéologie roumaine, pendant les dernières décennies du siècle passé, sur une voie correcte. Enfin, l'auteur ne manque pas de relever la valeur exceptionnelle des écrits dus à Odobescu au sujet du célèbre trésor en or de Pietroasa, écrits constituant «le couronnement le plus resplendissant» de sa carrière d'archéologue. Pour le stade actuel du problème, avec la bibliographie la plus récente, voir SCIVA 43, 1992, 2, p. 119-126.

CÂTEVA CONSIDERAŢII PRIVIND CRONOLOGIA ABSOLUTĂ A NEO-ENEOLITICULUI DIN ROMÂNIA

de CORNELIA-MAGDA MANTU

Interesul arheologilor faţă de cronologia absolută s-a manifestat constant de la apariţia metodei radiocarbon, chiar dacă în regiunea care face obiectul lucrării de faţă s-au obţinut un număr restrâns de date pentru perioada care ne interesează. Acest din urmă fapt are pe de o parte o justificare subiectivă (mai restrânsă în momentul de faţă), pe de alta una obiectivă, respectiv puţinele laboratoare specializate din această zonă şi preţul încă relativ ridicat al unei analize de acest fel. De aceea, datele radiocarbon existente nu acoperă toate culturile sau fazele definite arheologic şi nici nu se referă la toate microzonele geografice. Ar fi de asemenea de adăugat faptul că în momentul de faţă, alături de datele radiocarbon, pe o scară mai mică, pentru cronologia absolută (sau uneori pentru verificarea datelor radiocarbon) se folosesc şi rezultatele obţinute prin termoluminescenţă sau prin arheomagnetism.

Trebuie să precizăm că, înaintea noastră, acest subiect a fost abordat cu rezultate notabile de diferiţi alţi cercetători români. Astfel, primele articole de acest gen se datorează regretatului prof. Vl. Dumitrescu, care a realizat şi o primă sinteză asupra cronologiei absolute a eneoliticului românesc [1]. Din lipsa datelor pentru neolitic el a fost obligat să abordeze doar tangenţial această perioadă. Remarcăm de asemenea faptul că, dând dovadă de corectitudine ştiinţifică, el revenea asupra poziţiei iniţiale pe care o avusese faţă de metoda radiocarbon[2] şi demonstra chiar că doar folosirea acesteia, coroborată cu stratigrafia, oferă posibilitatea datării absolute a diferitelor culturi. Cea mai mare parte a observaţiilor sale privind cronologia absolută a eneoliticului sunt valabile şi astăzi.

Tot pentru eneolitic notăm şi aportul lui D. Monah privind cronologia absolută a culturii Cucuteni, care a lărgit în acelaşi timp aria discuţiei, extinzând observaţiile asupra întregului complex cultural Cucuteni-Tripolie [3].

[1] Vl. Dumitrescu, Apulum 12, 1974, p. 23-40; idem, Preistoria Alpina 10, 1974, p. 99-105.
[2] Idem, SCIV 9, 1958, 1, p. 162-170.
[3] D. Monah, SCIV 29, 1978, 1, p. 33-42; idem, în *La civilisation de Cucuteni en contexte européen,* Iaşi, 1987, p. 67-80 (mai departe *La civilisation de Cucuteni...*).

S C I V A, tomul 46, nr. 3–4, Bucureşti, iulie-decembrie 1995, p. 213–235

Nu putem încheia istoricul cercetărilor fără a consemna contribuţia lui Al. Păunescu privind cronologia absolută a paleoliticului şi mezoliticului din România, lucrările sale conţinând de asemenea observaţii pertinente privind sfârşitul mezoliticului şi începutul neoliticului[4].

Relativ recent, datele radiocarbon pentru neolitic, eneolitic şi perioada de tranziţie la epoca bronzului din România (46 de date) au fost cuprinse în lucrarea de sinteză a lui P. Breunig, referitoare la cronologia radiocarbon a neoliticului dintr-o arie mai mare[5]. Deşi deţine un număr mai mare de informaţii, folosite şi în studiul nostru, nu a făcut şi o calibrare individuală a acestora.

Lucrarea de faţă, poate cu unele imprefecţiuni, conţine stadiul actual al datărilor radiocarbon pentru neo-eneoliticul României. Am dori să precizăm de la început că analiza celor 20 de date noi pentru culturile Precucuteni-Cucuteni s-a făcut cu sprijinul generos al prof. dr. H. Hauptmann de la Universitatea din Heidelberg, căruia dorim să-i mulţumim călduros şi pe această cale. În acelaşi sens aducem mulţumirile noastre dr. B. Kromer, sub conducerea căruia au fost efectuate analizele radiocarbon, ca şi prof. dr. Ch. Strahm şi dr. W. Schier pentru sprijinul constant acordat la realizarea acestui articol. Nu în ultimul rând mulţumim şi altor colegi, dr. K. Rassmann, dr. M. Nica şi dr. Fl. Draşovean, care ne-au pus la dispoziţie rezultatele unor analize nepublicate încă.

Înainte de a aborda subiectul enunţat ţinem să facem câteva precizări legate în mod special de datele radiocarbon. În lista anexă (Anexa 2) pe care am alcătuit-o, am ţinut cont de felul în care au fost publicate datele, ani B.P. sau ani b.c., având în vedere deci deciziile luate pe plan internaţional în legătură cu maniera de prezentare a datelor radiocarbon, pentru eliminarea eventualelor erori[6]. Atragem deci atenţia asupra convenţiei internaţionale de notare a datelor ^{14}C: sigla B.P. se referă la vârsta radiocarbon, 1950 reprezentând anul „0"; sigla b.c. se referă la datele necalibrate, ce se obţin scăzând din anii B.P. 1950; siglele B.C. sau CAL B.C. indică datele calibrate. Trebuie să facem observaţia că la diferiţi autori, modul în care au fost publicate datele nu a fost unitar şi de multe ori s-au strecurat erori. Acolo unde în publicaţii sau din informaţii directe (buletinele de analiză radiocarbon) am aflat materialul folosit pentru datare, l-am menţionat, aşa cum am considerat că este firesc. Probele folosite au natură diversă, de la cărbune de lemn, boabe de cereale şi până la oase de animale sau umane, ceea ce pune în discuţie şi valoarea unora.

Datele din Anexa 1 arată clar că există o discrepanţă în ceea ce priveşte numărul lor pentru neolitic şi eneolitic. Fără îndoială, acest lucru poate fi corectat cu timpul, dar presupune şi o altă percepere a metodei radiocarbon de către arheologi.

Pe baza cercetărilor sistematice şi a datelor ^{14}C existente, Al. Păunescu

[4] Al. Păunescu, SCIVA 35, 1984, 3, p. 235-265; idem, *Ripiceni-Izvor. Paleolitic şi mezolitic. Studiu monografic,* Bucureşti, 1993, p. 207-210. Diferite studii legate de cronologia absolută a paleoliticului i se datorează şi lui K. Honea.

[5] P. Breunig, *^{14}C Chronologie des vorderasiatischen, südost- und mitteleuropäischen Neolithikums*, Köln-Viena, 1987, p. 117-120.

[6] M. F. Pazdur, ArhMold 15, 1992, p. 191-212.

consideră că mezoliticul din România este reprezentat de două culturi: tardenoisianul (cu o singură datare, pentru Erbiceni, GX-9417, 7850±215 B.P., adică 7060-6450 CAL B.C. cu 1σ și Schela Cladovei (cu 9 date)[7]. După același autor, această ultimă cultură a evoluat între 8040±160 B.P. și 7695±80 B.P., sau 7565±100 B.P. (sfârșitul mileniului IX B.P. și prima jumătate a mileniului VIII B.P.)[8].

Noua dată pe care o prezentăm pentru Schela Cladovei, 7195±100 B.P., poate fi interpretată, așa cum menționa și autorul săpăturii, V. Boroneanț, ca aparținând ultimei faze (probabil foarte tardive) a așezării[9].

Din păcate, nici una dintre aceste culturi ale mezoliticului, care se apreciază că au supraviețuit încă o perioadă lungă de timp ca enclave izolate, nu a produs neolitizarea. Acest din urmă proces, cu implicații deosebite, se datorează unui fenomen de migrație culturală, desfășurat încă din cursul primei faze Starčevo-Criș, ce conține câteva repere devenite deja celebre: Gura Baciului (IB), Cârcea și Ocna Sibiului (Ic)[10]. Din păcate, acest moment nu este documentat și de date radiocarbon. Totuși, pornind de la datările ce se referă la începutul culturii Starčevo-Criș pentru Ungaria, 5140±100 b.c. și fosta Iugoslavie, 5390±25 b.c.[11], putem fixa acest prim moment în jur de 5200 b.c. Pentru cultura Starčevo-Criș din România, avem unele date pe care le vom prezenta și ele provin din fazele III/IV, când se știe că avem de-a face și cu o extindere teritorială. Una din aceste date provine de la Valea Răii, 4530±75 b.c., iar o alta de la Trestiana, din nivelul III B (cel mai vechi nivel din Moldova), 4715 b.c. (anexa 2, poziția 4). Alte patru probe analizate provin din așezarea săpată de Marin Nica la Cârcea. Ele au fost încadrate de autorul săpăturilor în Cârcea III/Starčevo-Criș IV și au valorile: 4590±60 b.c., 448±60 b.c., 4445±60 b.c., 4910 b.c. (anexa 2, pozițiile 6-9). Ultima dată pare a fi prea ridicată pentru perioada la care se referă. Pe baza celorlalte, putem propune ca perioadă de dezvoltare pentru Cârcea III-Starčevo IV, 4600-4400 b.c., ceea ce ar fi în acord și cu faza Vinča A din fosta Iugoslavie. Propunem de asemenea ca data de la Valea Răii, prin valoarea pe care o indică, să o integrăm tot fazei a IV-a a culturii Starčevo-Criș. Data obținută pentru Ogradena-Icoana, atribuită (V. Boroneanț în formularul probei) culturii Criș, 7445±80 B.P. ar putea fi încadrată mai degrabă în cursul evoluției culturii Schela Cladovei, așa cum bine observă și P. Breunig[12], sau este eronată.

[7] Al. Păunescu, SCIVA 35, 1984, 3, p. 252-256. Prezentăm și calibrarea acestor date: Ostrovu Corbului Bln-2135A 7695 ± 80 BP = 6603 - 6442 CAL B.C. (1σ) și 6690-6400 CAL B.C. (2σ); Bln-2135 7710±80 B.P. = 6611/6447 CAL B.C. (1σ) și 6700/6410 CAL B.C. (2σ); Ostrovu Banului Bln-1079 7656±100 BP = 6594-6420 B.C. (1σ) și 6690-6230 CAL B.C. (2σ) Bln-1080 8040±160 nu s-a putut calibra cu programul Stuiver și Reimer 1986, versiunea 2.0. cu care am lucrat.

[8] *Ibidem.*

[9] Precizăm că data nr. 1 din Anexa2 este publicată și de Al. Păunescu, *op. cit.*, dar cu un alt număr de buletin

[10] Gh. Lazarovici, în *Atlas du Néolithique européen. L'Europe Orientale,* Études et recherches archéologiques de l'Université de Liège (ÉRAULT), Liège, 1993, p. 243, prezintă ultima încadrare culturală a acestor situri, diferită de cea anterioară.

[11] N. Kalicz, *Clay Gods. The Neolithic Period and the Copper Age in Hungary,* Budapesta, 1980, p. 74; P. Breunig, *op. cit.*, p. 101 și 293.

[12] P. Breunig, *op. cit.*, p. 117.

Considerăm că pe viitor ar fi necesare mai multe date chiar pentru Starčevo-Criş III, deoarece acest moment reprezintă începutul sfârşitului marii comunităţi culturale şi apariţia altei culturi, Vinča, cu urmări foarte importante pentru evoluţia ulterioară a neoliticului pe teritoriul României[13]. Precizăm totodată că valorile pentru Starčevo-Criş sunt în bună concordanţă cu cele obţinute în zonele învecinate, fosta Iugoslavie şi Ungaria[14].

Cu multă prudenţă, propunem că după 4700/4600 b.c. are loc pătrunderea primelor comunităţi Vinča A_1[15]. Din păcate informaţiile noastre în date radiocarbon asupra a ceea ce s-a întâmplat în continuare cu cultura Vinča sunt fragmentare.

Din Oltenia, tot de la Cârcea-„Viaduct", din nivelul Dudeşti-Vinča (aparţinând aspectului Dudeşti-Vinča) M. Nica deţine patru date (anexa 2, poziţiile 12-15), 4635±65 b.c., 4150±60 b.c., 4300±40 b.c. şi 4375 b.c. (dintre care prima pare să fie prea veche) şi ele par să indice durata fazei Dudeşti-Vinča B cam de 300 de ani, între 4300-4000 b.c., dar în stadiul actual, cu datele de care dispunem, este greu să precizăm dacă faza Vinča B a avut aceeaşi durată în toate provinciile româneşti (Banat, Transilvania, Oltenia)[16] Aici îşi găseşte locul şi data obţinută pentru Liubcova şi atribuită fazei Vinča B_2. În aceeaşi perioadă de timp evolua probabil şi aşezarea de la Fărcaşul de Sus (anexa 2, poziţia 20), încadrată în Dudeşti II-III (4130 b.c.). Unii arheologi consideră că acum, la începutul fazei Vinča B, comunităţile acestei culturi, în Banat şi Transilvania, vin în contact cu altele Starčevo-Criş târzii (influenţate deja de Vinča A1 şi de calcoliticul balcano-anatolian) şi Vinča A_2, dând naştere unor fenomene culturale complexe (cultura Banatului, grupul cultural

[13] Gh. Lazarovici, Banatica 2, 1973, p. 35; S.A. Luca, Banatica 11, 1991, p. 152-154

[14] M. Garaşanin, *Praistoria na t'lu S.R. Srbije* I, Belgrad, 1973, p. 38; R.W. Ehrich, *Chronologies in Old World Archaeology*, Chicago, 1965, ed. a II-a, p. 440. După încheierea lucrării de faţă am aflat de recent apărutele volume editate de regretatul R.W. Ehrich, *Chronologies in Old World Archaeology*, ed. a III-a, Chicago, 1992, I şi II, în care se publică un mare număr de date (inclusiv calibrarea lor cu 1σ), referitoare la ţara noastră, prelucrate de R.W. Ehrich, H.A. Bankoff şi M. Gimbutas; P. Breunig, *op. cit.*, p. 101-102 şi 134.

[15] Reamintim că data de la Gornea din nivelul Vinča A_2 a dat o valoare inacceptabilă, aşa cum a apreciat just şi Gh. Lazarovici. J. Chapman, *The Vinča Culture of South Europe. Studies in Chronology, Economy and Society*, Oxford, 1981 (BAR, International Series), p. 17-18, fixează începutul fazei Vinča A în jur de 4500 b.c.

[16] Precizăm că aprecierea noastră, precum că faza Dudeşti-Vinča B ar avea o durată de aproape 300 de ani, nu corespunde cu cea făcută de J. Chapman pentru faza Vinča B. Conform părerilor acestui cercetător, Vinča A a avut o durată de 210-240 de ani, între 4500/4450-4260/4240 b.c., Vinča B, una de 140 de ani, între 4260/4240-4100 b.c., Vinča C, una de 150-250 de ani, între 4100-3950/3850, iar Vinča D, cea mai lungă evoluţie, de 550-650 de ani, între 3950/3850-3300 b.c.

Bucovăţ, cultura Szákálhat şi alte grupe tisoide)[17] din păcate neilustrate încă cu informaţii ^{14}C.

Datele pentru faza Dudeşti-Vinča B sunt susţinute şi de cele pentru Dudeşti-Vinča C ce provin tot de la Cârcea- „Viaduct“, 4040 b.c., 3915 b.c., 3960 b.c. şi 4300 b.c. (anexa 2, poziţiile 16-19), din care ultima pare a fi totuşi prea ridicată. În baza acestor date şi ţinând cont şi de rezultatele obţinute pentru Hodoni (Vinča C_1)[18], putem presupune că Dudeşti-Vinča C (şi suntem deja în eneolitic!) s-ar fi putut derula între 4000-3900/3800 b.c.

Pentru cultura Ciumeşti din vestul României este menţionată data de 4330±100 b.c. (fără numele localităţii şi informaţii despre buletinul de analiză), care pare să fie în bună concordanţă cu cele obţinute pentru Dudeşti-Vinča B şi ar putea chiar indica, aşa cum a notat E. Comşa şi o contemporaneitate cu Starčevo-Criş târziu (IV)[19].

Precizăm, de asemenea, că cele două date de care dispunem pentru cultura ceramicii liniare de la Târpeşti (4220±100 b.c. şi 4295±100 b.c.)[20] sunt şi ele în acord cu data pentru Ciumeşti (ce marchează contemporaneitatea sau evoluţia ulterioară unei faze tardive Starčevo-Criş) şi indică totodată un raport de contemporaneitate cu faza Vinča B.

În ceea ce priveşte cronologia eneoliticului, aşa cum remarcam şi la începutul articolului, ea a fost creionată în linii mari de Vl. Dumitrescu. Conform opiniilor sale, cărora ne alăturăm, următoarele culturi aparţin perioadei eneolitice din România: Boian, fazele III (Vidra) şi IV (Spanţov), Gumelniţa şi Cernavoda I, în zona extracarpatică, între Munţii Carpaţi şi Dunăre; a doua parte a evoluţiei culturii Vădastra, Vinča III C şi Sălcuţa în Oltenia; Precucuteni II şi III, Cucuteni, în Moldova; ultimele două faze ale culturii Hamagia, Gumelniţa şi Cernavoda I în Dobrogea; în Transilvania parţial Precucuteni şi aspectul Cucuteni-Ariuşd, Petreşti din centrul şi sudul provinciei alături de Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr şi orizontul ceramicii cu torţi pastilate[21]. Anexa 1 cuprinde comparativ datele existente în 1974 şi cele care ne-au stat la dispoziţie în 1994.

În continuare, pentru culturile Vădastra, orizontul ceramicii cu torţi pastilate, Tiszapolgár şi Bodrogkeresztúr, România nu deţine nici o dată radiocarbon.

Observaţiile făcute de Vl. Dumitrescu referitor la cronologia absolută a culturii Boian sunt în linii mari neschimbate. Pe baza celor 10 date (necalibrate) existente el a considerat că faza Boian-Spanţov de la Căscioarele se poate data între 4000-3800 î.e.n.[22]. În sprijinul afirmaţiei sale vin şi datele obţinute pentru

[17] Gh. Lazarovici, *Atlas...*, p. 251.

[18] Fl. Draşovean, *Cultura Vinča târzie (faza C) în Banat. Relaţiile cu vecinii*, Rezumatul tezei de doctorat, Bucureşti, 1994.

[19] E. Comşa, *Neoliticul pe teritoriul României. Consideraţii*, Bucureşti, 1987, p. 31-32, consideră cultura Ciumeşti ca o simbioză a elementelor sudice, de origine Starčevo-Criş şi cele locale, arătând totodată că există un raport de contemporaneitate între începutul acestei culturi şi sfârşitul celei Starčevo-Criş. Indică, de asemenea, unele asemănări între materialele Ciumeşti de la Berea I şi cele din faza veche Dudeşti, ceea ce conduce la concluzia că în parte au fost contemporane.

[20] Silvia Marinescu-Bîlcu, PZ 46, 1971, 1, p. 37.

[21] Vl. Dumitrescu, Apulum 12, 1974, p. 23; idem, Preistoria Alpina 10, 1974, p. 99. Evoluţia cercetărilor a permis identificarea şi a altor grupe culturale, la care nu ne referim aici, din cauza lipsei datelor ^{14}C.

[22] *Ibidem*.

perioada de tranziție de la Boian la Gumelnița din așezarea de la Radovanu, ce se situează în jur de 3820±100 b.c. și 3900±70 b.c.[23]. Pentru precizarea cronologiei fazei Vidra a culturii Boian, deși nu sunt nici acum date radiocarbon, putem apela la cele referitoare la cultura Hamangia, faza III și Precucuteni III, cu care observațiile stratigrafice indică sincronisme[24]. Datările pentru Hamagia III, 3930±70 b.c. și pentru Precucuteni II, 3870±50 b.c. ar plasa această fază în jur de 3900-3800 b.c., ceea ce sugerează o suprapunere cu faza Spanțov, motiv pentru care considerăm că sunt necesare noi date pentru clarificarea situației. Începutul culturii Boian, apreciat de Vl. Dumitrescu ca post 4300 î.e.n. (datele pentru ceramică liniară) este susținut și de datele obținute pentru cultura Dudești 4130±60 b.c. și Vinča B2, 4225±85 b.c.[25].

Pentru cultura Gumelnița dispunem de o singură dată nouă față de cele analizate de Vl. Dumitrescu. Reamintim, deci, că toate cele 14 date, provenind de la Căscioarele, Vărăști și din așezarea eponimă se încadrează în faza A_2. Pe baza acestora, Vl. Dumitrescu considera că ea evoluează între 3700-3400 î.e.n.[26]. Gumelnița A_1, cu o durată de doar 100 de ani, 3800-3700, era apreciată ca fiind prea scurtă. Situarea fazei Gumelnița A_1 în jur de 3800 este sprijinită și de datele existente pentru Precucuteni III (3930-3830) și de observațiile stratigrafice ce indică o sincronizare parțială a celor două faze[27].

Noua dată radiocarbon de care dispunem, tot pentru Gumelnița A_2, provine din tellul de la Hârșova. Nivelul din care a fost recoltată proba conținea de asemenea și importuri Cucuteni A_3. După informațiile oferite cu amabilitate de cei doi colegi, deasupra acestui nivel a apărut ceramică de tip Cernavoda I, împreună cu importuri Cucuteni A_4 (cu bandă îngustă)[28]. Valoarea acestei date, de 3430 b.c. (anexa 2, poziția 58) este în acord și cu cele obținute pentru Cucuteni A_3-A_4.

Deși pentru faza Gumelnița B_1 nu există date radiocarbon, noile datări referitoare la cultura Cucuteni (A_3-A_4 și A-B_1) și mai puțin cele cu privire la cultura Sălcuța, prilejuiesc câteva noi observații. Conform acestora, Cucuteni A_3-A_4 se grupează clar în jur de 3400-3200 (durata fazei A_3-A_4)[29], iar cele ale fazei A-B_1 o plasează în jur de 3200 b.c. Având în vedere sincronismul stabilit între Gumelnița B_1-Cucuteni A_3-A_4 - Cernavoda I-Vinča-Pločnik, pe baza importurilor ceramice și a tipurilor de topoare de cupru[30], putem aprecia că derularea fazei Gumelnița B_1 a avut loc în aceeași perioadă de timp ce cea Cucuteni A_3-A_4. Descoperirea materialelor

[23] Anexa 2, pozițiile 42 și 43

[24] E. Comșa, Pontica 5, 1972, p. 41-43; idem, Thracica Praehistorica, Suplementum Pulpudeva 3, 1982, p. 241; *idem, Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974, p. 242.

[25] *Ibidem* Anexa 2, pozițiile 20 și 11.

[26] Vl. Dumitrescu, Apulum 12, 1974, p. 28-29.

[27] Anexa 2, pozițiile 60-62. E. Comșa, în *La civilisation de Cucuteni...*, p. 81-88; M. Petrescu-Dîmbovița, în *Actes du II-e Congrès international des études du sud-est européen* II, Atena, 1972, p. 95-108.

[28] Informații oferite cu amabilitate de P. Hașotti și Dr. Popovici. Pentru aceeași așezare și tot pentru Gumelnița A_2 mai există o analiză radiocarbon efectuată la Lyon.

[29] D. Monah, în *La civilisation de Cucuteni...*, p. 76.

[30] E. Comșa, *op. cit.*; A. Vulpe, SCIV 15, 1964, 4, p. 461; idem, *Die Äxte und Beile in Rümänien* (PBF IX, 5), München, 1975, p. 20 și 23; Vl. Dumitrescu, Pontica 5, 1972, p. 45.

A_3-A_4 la Hârşova şi Carcaliu în asociere cu cele Cernavoda I[31] arată că primele pătrunderi se plasează la acelaşi orizont cronologic.

Cele şase date pentru Sălcuţa provin de la Curmătura, jud. Dolj (Sălcuţa II), din aşezarea eponimă (Sălcuţa II b şi c), alte două provin din faza III b de la Ostrovul Corbului (Banat) şi din aceeaşi aşezare, fără specificaţie, mai este citată încă o dată[32]. În baza acestor informaţii, Sălcuţa II, cu patru date radiocarbon (includem aici şi data de 3677±77 b.c.), a evoluat probabil între 3600-3400 b.c. În ceea ce priveşte durata fazei a III-a a acestei culturi vom face apel la alte informaţii. Astfel, având în vedere descoperirile de la Ostrovul Corbului, unde într-o aşezare Sălcuţa târzie (III a-c) se întâlnesc şi elemnente Tiszapolgár şi Cernavoda I[33] şi ţinând cont de evoluţia culturii Tiszapolgár (3800-3200 b.c.), putem aprecia că Sălcuţa III s-a derulat între 3400-3200 b.c. Dacă avem în vedere şi paralelismul dintre Gumelniţa B_1 şi Sălcuţa III putem presupune că ele au evoluat în acelaşi timp. În ceea ce priveşte faza Sălcuţa IV, evoluţia cronologiei ei absolute este pentru moment greu de precizat.

Vom încerca să facem unele aprecieri şi în legătură cu evoluţia culturii Vădastra, din păcate fără date radiocarbon. Având în vedere datele existente pentru Dudeşti-Vinča B, Dudeşti-Vinča C şi Dudeşti II-III şi ştiind că Vădastra urmează direct culturii Dudeşti, am putea presupune că începutul ei se plasează în jur de 3800 b.c. În acest fel se asigură şi sincronismul lor, postulat de M. Nica[34]. În sprijinul aceleiaşi afirmaţii am putea aduce în discuţie şi datele radiocarbon referitoare la Vinča C de la Hodoni şi din fosta Iugoslavie (fază cuprinsă între 4100–3800 b.c.), cea obţinută pentru Vinča B_2 de la Liubcova, sau cele pentru începutul Vinča D (3800 b.c.)[35]

Pentru Transilvania deţinem date radiocarbon doar pentru cultura Petreşti şi aspectul Ariuşd, iar durata unor culturi ce sunt şi pe teritoriul Ungariei vom încerca să o construim pe baza datelor de aici.

Prima la care ne vom referi este cultura Petreşti. Pentru începutul acesteia, deosebit de importante sunt descoperirile din Banat ale lui Fl. Draşovean, care indică apariţia la sfârşitul fazei Vinča C_1 a grupului Foeni/Petreşti A (post 3920 b.c.[36]). Descoperirile din această zonă, ca şi unele din Transilvania se încadrează în orizontul foarte timpuriu. Acelaşi autor consideră că dislocarea comunităţilor Petreşti A spre centrul şi sudul Podişului Transilvaniei are ca rezultat şi apariţia grupului Iclod[37]. Începutul culturii Petreşti, ţinând cont de datele de la Hodoni şi de cele de la Daia Română (Faza Petreşti A, nivelurile 1-3)[38] ar putea fi plasat în jur de 3900-3800 b.c. Având în vedere şi sincronismele dintre Petreşti, Cucuteni A_2 şi Gumelniţa A_2[39], se poate aprecia că această cultură a evoluat cu cele trei faze ale sale între 3800-3400 b.c.

31 E. Lăzurcă, Peuce 10, 1991, p. 13-14; Dr. Popovici, Pontica 21-22, 1988-1989, p. 293-296.
32 P. Breunig, *op. cit.*, p. 289. Anexa 2, poziţiile 95-100.
33 M. Simon, SCIVA 40. 1989, 2, p. 142.
34 M. Nica, *Neoliticul ti[illegible]uriu şi mijlociu din zona răsăriteană a Olteniei*, rezumatul tezei de doctorat, p. 18.
35 P. Breunig, *op. cit.*, p. 287; J.C. Champman, *op. cit.*, p. 444.
36 Fl. Draşovean, *op. cit.*
37 *Ibidem*.
38 I. Paul, *Cultura Petreşti*, Bucureşti, 1992, p. 127, Anexa 2, poziţiile 24-26.
39 Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 35; D. Monah, *op. cit.*, p. 35.

Pe baza datelor radiocarbon obţinute pentru Ungaria, presupunem că Tisa a evoluat pe teritoriul României între 4100-3800 b.c., cultura Tiszapolgár între 3800-2900 b.c.[40]. Perioada de dezvoltare propusă pentru Bodrogkeresztúr este în acord şi cu începutul fazei Sălcuţa IV, care se ştie acum că a contribuit la formarea acestei culturi şi pledează pentru sincronismul dintre Cucuteni A-B, B şi Bodrogkeresztúr[41].

Pentru Dobrogea, la data prezentată de Vl. Dumitrescu pentru Hamangia III, se adaugă cea menţionată de E. Neustupny, cu aceeaşi valoare, 3930 b.c. (Anexa 2, poziţia 29), care nu schimbă cronologia acestei culturi. Alături de datele pentru Hamangia III, avem acum şi rezultatul pentru Gumelniţa A_2 de la Hârşova ce documentează totodată şi cea mai timpurie penetraţie Cernavoda I. Pentru această ultimă cultură, dispunem de încă o dată, 2760 b.c. (anexa 2, poziţia 109), de altfel cu valoarea cea mai coborâtă. Descoperirile de la Hârşova şi Carcaliu (datele pentru Cucuteni A_{3-4}, Cucuteni A-B şi Gumelniţa A_2) fixează acum începutul culturii Cernavodă I în jur de 3400[42]. Pe baza datelor anterioare existente şi a celor prezentate putem presupune evoluţia acestei culturi între 3400-2600/2500, aşa cum a şi fost apreciată de unii cercetători[43]. Valoarea „ridicată" a datei de 2310 b.c., pe care Vl. Dumitrescu era tentat să o atribuie mai mult culturii Cernavoda III[44], ar putea fi legată şi de vârsta materialului din care a provenit proba analizată (cărbune).

În Moldova, în derularea culturii Precucuteni, rămân valabile şi în momentul de faţă precizările aduse de D. Monah la schema propusă de Vl. Dumitrescu[45]. Astfel, Precucuteni I-II evoluează între 4200 (cultura ceramicii liniare cu note muzicale) şi 3900, iar Precucuteni III între 3900-3750 b.c. Această evoluţie este în acord şi cu data radiocarbon existentă pentru Hamangia III (3930) şi cu influenţele exercitate de aceasta din urmă asupra fazei Precucuteni II, după cum propune P. Haşotti[46].

Etapa Cucuteni A_1, în stadiul actual al cercetării, rămâne în continuare să se desfăşoare, aşa cum s-a propus, între 3750-3700 b.c.[47].

Pentru etapa următoare A_2, situaţia este foarte bună în momentul de faţă, deoarece deţine cel mai mare număr de probe analizate. O parte din date se referă la aspectul Ariuşd, reprezentat în lucrarea noastră prin datările de la Malnaş-Băi.

[40] *The Late Neolithic of the Tisza Region*, Budapesta, 1987, p. 30, P. Breunig, *op. cit.*, p. 287; L. Benkö, F. Horvath, N. Horvatinčić, B. Obelic, Radiocarbon, 31, 1989, 3, p. 999.

[41] Vl. Dumitrescu, Apulum 7, 1978, 1, p. 35-51

[42] Noile descoperiri de la Hârşova şi Carcaliu fac caduce aprecierile lui Vl. Dumitrescu referitoare la Cernavoda I.

[43] P. Roman, SCIVA 32, 1981, 1, p. 27, propune dezvoltarea pentru Cernavoda I în intervalul cuprins între Cucuteni A_4 şi B final.

[44] Vl. Dumitrescu, Apulum 12, 1974, p. 33; Vl. Dumitrescu, A. Vulpe, *Dacia înainte de Dromihete*, Bucureşti, 1988, p. 41.

[45] *Ibidem*; D. Monah, *op. cit.*, p. 74.

[46] P. Haşotti, în *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen*, Iaşi, 1991, p. 252-253.

[47] D. Monah, *op. cit.*, p. 75.

ANi b.c. | Schela Cladovei | Starčevo Criș | Cârcea III Starčevo Criș IV | Vinča: Dudești Vinča B, Dudești Vinča C | Vinča C1 | Dudeștii-III Cumești | Petrești | Liniar ceramică | Hamangia | Boian | Tranziție Boian-Gumel. | Gumelnița | Precucuteni | Cucuteni: A1, A2, A3, A4, A-B1, B1, B2 | Sălcuța | Eneoliticul III Băile Herculane | Horodiștea | Cerna-Vodă | Grupul Celei | Coțofeni | Morminte cu ocru | ANi b.c.

5800 – 5600 – 5400 – 5200 – 5000 – 4800 – 4600 – 4400 – 4200 – 4000 – 3800 – 3600 – 3400 – 3200 – 3000 – 2800 – 2600 – 2400 – 2200 – 2000 – 1800 – 1600

Fig. 1. Reprezentarea grafică a datelor radiocarbon necalibrate în anii b.c.

Dintre acestea, singura distonantă ar fi cea de 5663±42 B.P. ce ar putea fi pusă în legătură şi cu vârsta copacului din care provine proba. Celelalte date pentru Cucuteni A_2, ce provin de la Mărgineni şi Poduri, se încadrează în perioada propusă de evoluţie, 3700-3400 b.c., ce coincide conform sincronismelor existente şi cu sfârşitul culturii Petreşti B[48].

În ceea ce priveşte Cucuteni A_3, avem la dispoziţie alte 3 date noi. Una provine din aşezarea de la Preuteşti-Haltă, iar alte două de la Scânteia (se referă la cei doi înhumaţi). Valoarea lor cronologică le plasează în faza de început a acestei etape, în timp ce realităţile arheologice sunt diferite. Pentru Scânteia cel puţin, tipologia ceramicii şi analogiile cu descoperirile de la Dumeşti şi Fedeleşeni ne determină să o încadrăm în etapa A_3 foarte târzie. Una din noile date pentru Drăguşeni-Ostrov, 5430±100 B.P., indică un raport de contemporaneitate cu cea de la Preuteşti-Haltă. Până la noi datări însă, nu facem alte comentarii şi considerăm că etapa A_3-A_4 se încheie, aşa cum s-a afirmat, în jur de 3200 b.c.[49].

Faza Cucuteni A-B1 este reprezentată doar de 3 date provenind din cercetările de la Cucuteni-„Dâmbul Morii" (3296, 3046 şi 3238 b.c. (anexa 2, poziţiile 88-90). Din păcate, cronologia etapei A-B_2, din lipsa datelor, este neclară. Având în vedere însă şi valorile radiocarbon obţinute pentru B1, presupunem evoluţia acestei faze (A-B) între 3200-3000 b.c.

Nici evoluţia fazei Cucuteni B nu este foarte clară, chiar dacă în acest moment dispunem de 3 date noi, alături de cea de la Valea Lupului (încadrată în B_2 de autorul săpăturii!). Două din aceste date provin din aşezarea de la Mihoveni-„Cahla Morii" şi sunt încadrate în B_1, valorile lor fiind de 2940 b.c. şi 3212 b.c. (anexa 2, poziţiile 91-92). Din păcate datele obţinute pentru aşezările încadrate în B_1 se suprapun în timp cu cele încadrate în B_2 (Valea Lupului şi Cucuteni-Cetăţuia). În aceste condiţii este riscant să facem prea multe presupuneri. Indică datele de care dispunem existenţa unei faze scurte B_1? Reflectă datele pentru B_2 situaţia doar dintr-o grupă de aşezări ce ar aparţine primei perioade a acesteia? Evident, un număr mai mare de probe analizate ar putea indica şi răspunsul corect. În ceea ce priveşte etapa B_2, târzie, menţionăm că există şi părerea conform căreia în zona subcarpatică a Moldovei unele aşezări au avut o durată mult mai lungă[50]. Dacă într-adevăr s-ar dovedi că acest grup de aşezări evoluează până în jur de 2700/2600 b.c. (presupunem că evoluţia cucutenianului se încheie în jur de 2700/2600 b.c.), am avea situaţia fericită de a acoperi intervalul până la cultura Horodiştea.

În rândurile ce urmează ne vom referi foarte pe scurt la perioada de tranziţie spre epoca bronzului, tocmai pentru a înţelege mai bine „limitele" cronologice ce departajează eneoliticul de această perioadă. Intenţia noastră nu este deci de a rezolva toate problemele, ci doar aceea de a schiţa foarte sumar evoluţia cronologiei absolute.

Dintre culturile acestei perioade (Horodiştea, Folteşti, amforele sferice, Cernavoda III, Cernavoda II, Coţofeni, grupul Celei, Baden, Kostolac, Vučedol),

[48] *Ibidem*.
[49] Vl. Dumitrescu, Apulum 12, 1974, tabel 2.
[50] St. Cucoş, ActaMN 19, 1982, p. 253-260; idem, Carpica 18-19, 1986-1987 (1987), p. 13-20.

deținem date radiocarbon doar pentru Horodiștea, grupul Celei și Coțofeni. Putem folosi și informațiile existente în zonele învecinate pentru Baden, Kostolac și Vučedol.

Revenind la cultura Horodiștea, menționăm faptul că ea deține acum trei date radiocarbon (anexa 2, pozițiile 103-105). Una din probe provine din faza Horodiștea I (2545 b.c.), iar celelalte două din a II-a (2427 și 3385 b.c.)[51]. Pe baza acestor date presupunem că Horodiștea, cu cele două faze de dezvoltare, a avut o evoluție de circa 300 de ani, în intervalul 2700/2600-2300 b.c. Având în vedere aprecierile conform cărora ea evoluează în timp paralel cu culturile Foltești-Cernavoda II și amforele sferice[52], putem aprecia că acestea au o durată asemănătoare, fără a putea însă delimita sfârșitul lor.

Datele de care dispunem pentru grupul Celei (anexa 2, pozițiile 110-113), indică valori cuprinse între 2775-2705 b.c. și 2385-2185 b.c., deci ar acoperi un interval mare, de aproape 500 de ani, între 2800/2700-2200 b.c. Acest grup acționează asupra unei părți a populațiilor Cernavoda III determinând împingerea lor spre spațiul nord-vestic. În aceste condiții ar trebui să acceptăm faptul că Cernavoda III apare într-o perioadă anterioară 2600/2500 b.c.[53], cam în jur de 2700 b.c.

În ceea ce privește datele pentru Coțofeni, una se referă la faza a II-a (2510±90 b.c.) și aceluiași orizont credem că trebuie să-i integrăm și pe cea de 2620 b.c., în timp ce restul (anexa 2, pozițiile 116-120) aparțin fazei a III-a[54]. Având în vedere aceste datări, putem propune ca perioadă de dezvoltare pentru Coțofeni II-III intervalul cuprins între 2550-2350 b.c., urmând să acceptăm ca începutul acestei culturi să fie în jur de 2700/2600 b.c., dacă avem în vedere și componenta sa Cernavoda III[55] și relațiile acesteia cu grupul Celei.

Rezultatele radiocarbon și cele obținute prin metoda termoluminiscentă pentru cultura Baden indică evoluția acesteia între 2670-2360 b.c. (3620-3100 și 3040-2780 CAL B.C.)[56]. Începutul culturii Kostolac este fixat prin date radiocarbon la 2400/2300 b.c., ceea ce coincide și cu cel Vučedol[57]. Pentru această ultimă cultură, faza

[51] Probele provin din săpăturile efectuate de M. Dinu la Horodiștea, iar atribuirea pe faze îi aparține.

[52] M. Petrescu-Dîmbovița, M. Dinu, Dacia, N.S. 17, 1974, p. 71; M. Dinu, AȘU Iași 26, seria a III-a, istorie, 1980, p. 3-8; idem, în *La civilisation de Cucuteni...*, p. 133-144; idem, în *Istorie și civilizație. Profesorului C. Cihodaru la a 80-a aniversare*, Iași, 1988, p. 6.

[53] P. Roman, SCIVA 32, 1981, 1, p. 29-30, este de părere că Cernavoda III se plasează între 2600/2500-2400/2300 î.e.n.

[54] Idem, *Cultura Coțofeni*, București, 1976, p. 67, nota 11. În laboratorul La Jolla din S.U.A. s-au obținut următoarele rezultate pentru cultura Coțofeni: probele 6-7, 4470±50 B.P. (circa 3500 B.C.), proba 8, 4300±60 (circa 3200-3100 B.C.) și proba 10, 4360±60 (circa 3400-3000 B.C.). Prezentarea rezultatelor fiind incompletă, fără numărul buletinului de analiză, am preferat să folosim datele din lucrarea lui P. Breunig, ce se găsesc la noi, în anexa 2, la pozițiile 119-120. Nu excludem că poziția 115 din anexa 2 să se refere la data de 4470±50 B.C. menționată de P. Roman.

[55] *Ibidem*, p. 70.

[56] L. Benkö, F. Horvath, N. Horvatinčić, B. Obelic, *op. cit.*, p. 998.

[57] A. Durman, B. Obelic, Radiocarbon 31, 1989, 3, p. 1004.

târzie atinge 1900/1800 b.c.[58]. Aceste date sunt în acord şi cu sincronismele între Coţofeni, Baden, Kostolac şi Vučedol[59].

Încercând să sintetizăm datele prezentate în acest articol, observăm că, deşi în momentul de faţă dispunem de un număr mai mare de datări, câteva momente importante sunt în continuare neclare, ele putând a fi doar presupuse. Astfel, perioada de timp cuprinsă între mezolitic şi începutul neoliticului, circa 500-600 de ani, prezintă în continuare „pete albe".

În ceea ce priveşte evoluţia neoliticului, deşi sunt cunoscute multe culturi şi fazele lor de evoluţie, pentru unele zone, am putea chiar spune pentru cele „cheie" (Banat, Transilvania), situaţia nu este foarte clară. Aceasta ar putea fi legată şi de faptul că ne aflăm într-o arie cu imixtiuni succesive şi transformări permanente, ce sunt ilustrate şi arheologic de o mare fărâmiţare culturală.

După datele de care dispunem, neoliticul pare să debuteze la noi în jur de 5300/5200 b.c. sau 6100 CAL B.C.

În linii mari, evoluţia eneoliticului, aşa cum se vede şi din fig. 2, acoperă perioada 4000-2700/2600 b.c. sau 4700-3650 CAL B.C. (fig. 3). În etapa actuală de cercetare, zona Moldovei prezintă situaţia cea mai clară (fig. 2), dar chiar şi aici sfârşitul eneoliticului şi începutul perioadei de tranziţie impune noi clarificări, pentru a acoperi mai bine cei circa 300 de ani (3650-3350 CAL B.C.) pentru care nu dispunem de date suficiente.

Pentru perioada de tranziţie la epoca bronzului cronologia absolută nu se poate încă contura clar, din cauza faptului că datele de care dispunem sunt discontinue şi nu acoperă nici geografic şi nici temporal problema în discuţie, moştenind întrucâtva neclarităţile de la sfârşitul eneoliticului. În aceste condiţii, până la noi informaţii, vechile opinii referitoare la sfârşitul ei rămân valabile[60], deşi după datele pe care le avem, acesta pare să se încheie în jur de 2200 b.c. sau 2750 CAL B.C.

Ar fi fost poate, necesară şi o schemă cronologică a felului în care culturile neo-eneoliticului şi din perioada de tranziţie se corelează temporal şi spaţial cu zonele învecinate, dar avem în vedere reluarea acestei teme cu o altă ocazie, când sperăm că vom putea prezenta şi noi date radiocarbon[61].

Articolul nostru mai cuprinde în anexa 2 şi calibrarea datelor prezentate (cu 1 şi 2σ), conform programului elaborat de M. Stuiver şi P.J. Reimer[62], ca şi reprezentarea grafică a valorilor obţinute cu 1σ (fig. 3). De remarcat faptul că această reprezentare corespunde surprinzător de bine cu cea din fig. 1 ce conţine datele b.c. cu standardul lor de deviaţie.

58 *Ibidem.*

59 P. Roman, *op. cit.*, p. 52-67; idem, SCIVA 32, 1981, 1, p. 32.

60 Vl. Dumitrescu, A. Vulpe, *op. cit.*, p. 51, apreciază că sfârşitul perioadei de tranziţie la epoca bronzului este la sfârşitul mileniului III; P. Roman, *op. cit.*, p. 35, tabel 1, plasează acest moment în jur de 2200, cum rezultă şi din datele ^{14}C pe care le prezentăm.

61 Precizăm că alte probe se află în curs de analiză la laboratoarele din Germania şi Belgia.

62 M. Stuvier, P. J. Reimer, Radiocarbon 28, 1986, 2, p. 1022-1030.

ANI b.c.: 2000, 2100, 2200, 2300, 2400, 2500, 2600, 2700, 2800, 2900, 3000, 3100, 3200, 3300, 3400, 3500, 3600, 3700, 3800, 3900, 4000, 4100, 4200, 4300, 4400, 4500, 4600, 4700, 4800, 4900, 5000, 5100, 5200, 5300, 5400, 5500, 5600, 5700, 5800, 5900, 6000

MOLDOVA: Horodiștea I–II; Amforele sferice; Foltești; Cucuteni $B_1 - B_2$; $A - B_2$; $A - B_1$; A_4; A_3; CUCUTENI A_2; A_1; Precucuteni III; Precucuteni II; Precucuteni I; Cultura ceramicii liniare; Starčevo-Criș IV; Starčevo-Criș III; Cultura tardenoisiană

MUNTENIA: Coțofeni; Cernavodă III–II; Gumelnița B_2; Cernavodă I; Gumelnița B_1; Gumelnița A_2; Gumelnița A_1; Boian IV (Spanțov); Boian III; Boian II; Boian I; Dudești; Starcevo-Criș IV; Starčevo-Criș III

OLTENIA: Grupul Celei; Cernavoda III; Coțofeni; Sălcuța IV-Cheile Turzii-Băile Herculane; Sălcuța IV; Sălcuța III; Sălcuța II; Sălcuța I; Vădastra; Vinča-Dudești C; B; Dudești; B_1; Cârcea III; Starčevo-Criș IV; Vinča A; Cârcea/Starčevo-Criș III; Starčevo Criș

DOBROGEA: Mormintele cu ocru; Cernavodă III–II; Cernavodă I; Gumelnița B_1; Gumelnița A_2; Gumelnița A_1; Hamangia IV; Hamangia III; Hamangia II; Hamangia I; ?

TRANSILVANIA: Coțofeni; Baden; Sălcuța IV-Cheile Turzii-Băile Herculane; Bodrogkeresztúr/Gornești; Tiszapolgar/Românești; Petrești B, AB, A; Cucuteni Ariusd; Grupul Iclod; Tisa; Vinča-Turdaș; Vinča A ?; Starčevo-Criș IV; Starčevo-Criș III; Starčevo-Criș

BANAT: Vučedol; Kostolac; Baden; Coțofeni I–II–III; Sălcuța IV-Cheile Turzii-Băile Herculane; Bodrogkeresztúr; Sălcuța IV; Tiszapolgar/Românești; Sălcuța III; Sălcuța II; Vinča C; Tisa; Vinča B_2; Starčevo Criș IV/Vinča A; Starčevo-Criș III; Starčevo-Criș; Cultura Schela Cladovei

Fig. 2. Tabelul cronologic al culturilor neo-eneolitice și din perioada de tranziție la epoca bronzului, în conformitate cu datele radiocarbon (ani b.c.).

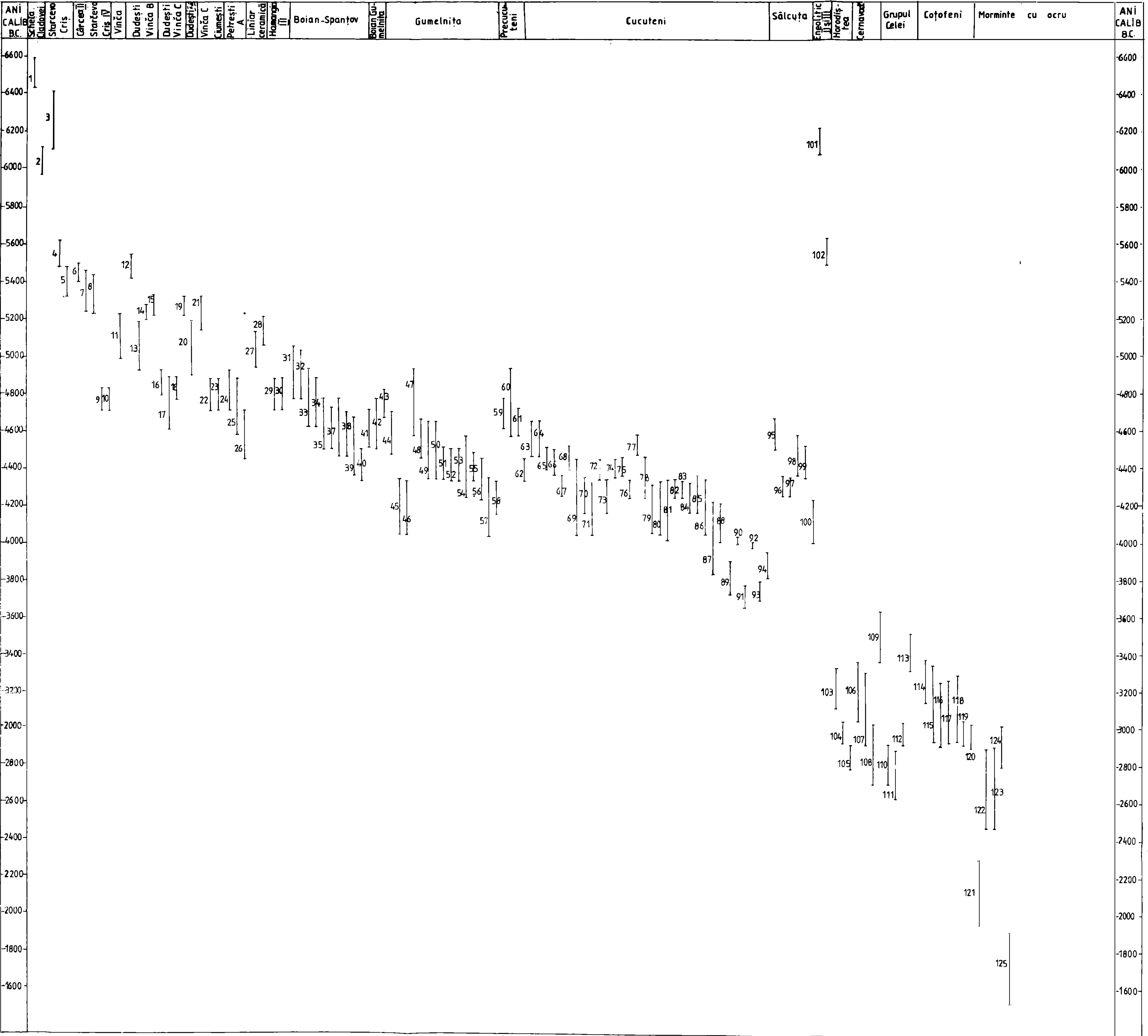

Fig. 3. Reprezentarea grafică a datelor radiocarbon calibrate b.c. (1σ).

În loc de încheiere am vrea să precizăm că metoda radiocarbon s-a perfecţionat mereu şi acest proces continuă, contribuind la îmbunătăţirea rezultatelor obţinute, pe care cei mai mulţi arheologi le privesc cu încredere.

În aceste condiţii, se pot folosi pentru datare şi materiale provenind din săpături mai vechi, evident sistematice, în care observaţiile arheologice au fost înregistrate corect. Avem deci în vedere materialele care pot fi folosite pentru viitoarele datări, motiv pentru care prezentăm şi cantităţile necesare: cărbune 8-10 grame; lemn, turbă 15-20 grame; scoici, carbonaţi 40-50 grame; os, minimum 100 grame; cereale arse 30-40 grame[63].

Anexa 1

Culturile neolitice, eneolitice şi din perioada de tranziţie la epoca bronzului cu datări radiocarbon

1974	1994
	Starčevo-Criş 3 date
	Cârcea III-Starčevo-Criş 4 date
	Dudeşti-Vinča (B,C) = 8 date
	Dudeşti II-III 1 dată
	Ciumeşti = 1 dată
Cultura ceramicii lineare = 2 date	Cultura ceramicii lineare = 2 date
	Petreşti = 3 date
Hamangia III = 1 dată	Hamangia III = 2 date
Boian (Spanţov) = 10 date	Boian (Spanţov) = 11 date
	Tranziţie Boian-Gumelniţa = 2 date
Gumelniţa A2 = 14 date	Gumelniţa = 15 date
Precucuteni III = 1 dată	Precucuteni (II-III) = 4 date
Cucuteni = 4 date	Cucuteni = 32 date
Sălcuţa = 2 date	Sălcuţa 6 date
	Horodiştea = 3 date
	(eneolitic) 2 date
Cernavodă I 3 date	Cernavodă (I) 4 date
	Grupul Celei = 4 date
	Coţofeni 7 date
	Morminte cu ocru 5 date

[63] Este oricum preferabil să avem cantităţi mai mari din materialele precizate, pentru a evita eşecul.

Anexa 2 *

Nr.	Localitatea	Cultura şi faza	Laborator C 14 sigla şi nr. bul.	Material analizat	Vârsta B P	Vârsta b.c.	Sursă	Date calibrate 1 σ	Date calibrate 2 σ
0	1	2	3	4	5	5	7	8	9
1	Ogradena-„Razvrata"	Epipaleolitic I tip Schela Cladovei	Bln-1057	Ch	7690±70	5740	14	6597 6443	6680–6410
2	Pescari-„Alibeg"	Schela Cladovei, ultima fază a aşezării	Bln-1193		7195±100	5245	14	6120–5970	6221–5820
3	Ogradena-„Icoana"	Starčevo-Criș	Bln-1056	–	7445±80	5495	14	6417–6173	6450–6100
4	Trestiana	Starčevo-Criș IIIB	GrN-17003	–	6665±45	4715	13	5630–5494	5640–5480
5	Valea Răii	Starčevo-Criș	KN-I. 102	Ch	6480	4530±75	10	5485–5334	5550–5240
6	Cârcea-„Viaduct"	CârceaIII/Starčevo-Criș IV	Bln-1981	–	6540	4590±60	15	5506–5413	5615–5330
7	Cârcea-„Viaduct"	CârceaIII/Starčevo-Criș IV	Bln-1982	–	6430	4480±60	15	5474–5248	5490–5240
8	Cârcea-„Viaduct"	CârceaIII/Starčevo-Criș IV	Bln-1983	–	6395	4445±60	15	5454–5243	5480–5230
9	Cârcea-„Viaduct"	CârceaIII/Starčevo-Criș IV	Bln-2354	–	5860±60	4910	15	4835–4715	4900–4586
10	Gornea	Vinča A_2/Starčevo-Criș IV A	BM-1124	Ch	5871	3921±54	8	4837–4720	4900–4606
11	Liubcova	Vinča B_2	Bln-2133	Bg+Ch	6175±85	4225	14	5235–5003	5317–4903
12	Cârcea-„Viaduct"	Dudești-Vinča B	Bln-1978	–	6585	4635±65	15	5556–5428	5630–5350
13	Cârcea-„Viaduct"	Dudești-Vinča B	Bln-1980	–	6100	4150±60	15	5204–4941	5230–4859
14	Cârcea-„Viaduct"	Dudești-Vinča B	Bln-2008	–	6250	4300±40	15	5293–5210	5325–5067
15	Cârcea-„Viaduct"	Dudești-Vinča B	Bln-2292	–	6325±60	4375	15	5338–5233	5463–5210
16	Cârcea-„Viaduct"	Dudești-Vinča C	Bln-2291		5990±55	4040	15	4943–4804	5060–4780
17	Cârcea-„Viaduct"	Dudești-Vinča C	Bln-22904	–	5865±95	3915	15	4896–4621	4993–4510
18	Cârcea-„Viaduct"	Dudești-Vinča C	Bln-2289	–	5910±50	3960	15	4896–4775	4937–4720
19	Cârcea-„Viaduct"	Dudești-Vinča C(?)	Bln-2287	–	6300±55	4350	15	5325–5229	5370–5088
20	Fărcaşu de Sus	Dudești II-III	Bln-2285	Ch/W	6080±60	4130	14	5198–4906	5220–4847
21	?	Ciumești	–	–	6280	4330±100	7	5330–5148	5473–4946
22	Hodoni	Vinča C_1	Deb.–1963	A	5880±60	3930	16	4892–4721	4935–4604
23	Hodoni	Vinča C_1	Deb.–2018	A	5870±60	3920	16	4891–4718	4933–4591
24	Daia Română	Petrești A	Bln-1197	Ch	5900±100	3950	14	4933–4720	5060–4570
25	Daia Română	Petrești A	Bln-1199	Ch	5835±100	3885	14	4891–4586	4940–4470
26	Daia Română	Petrești A	Bln-1201	Ch	5710±100	3760	14	4720–4460	4831–4350

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
27	Târpeşti	Linear ceramică	Bln-800		6170	4220±100	4	5240-4947	5330-4853
28	Târpeşti	Linear ceramică	Bln-801	–	6245	4295±100	4	5319-5070	5410-4908
29	?	Hamangia III	GrN-1986		5880	3930±70	3	4894-4718	4939-4586
30	Baia Hamangia	Hamangia III	GrN-1980	Ch	5880	3930±70	4	4894-4718	4939-4586
31	Căscioarele	Boian, faza Spanţov	Bln-335	Ch	5985±120	4035	2	5060-4780	5230-4590
32	Căscioarele	Boian, faza Spanţov	Bln-798	–	5980	4030±100	4	5039-4780	5210-4680
33	Căscioarele	Boian, faza Spanţov	Bln-336	Ch	5895±120	3945	2	4937-4627	5197-4500
34	Căscioarele	Boian, faza Spanţov	Bln-598	Ch	5855±80	3905	2	4891-4626	4937-4530
35	Căscioarele	Boian, faza Spanţov	Bln-799	–	5765	3815±100	4	4780-4510	4897-4368
36	Căscioarele	Boian, faza Spanţov	Bln-334	Ch	5750±80	3800	2	4726-4509	4831-4406
37	Căscioarele	Boian, faza Spanţov	Bln-333	Ch/W	5740±120	3790	2	4780-4470	4900-4350
38	Căscioarele	Boian, faza Spanţov	Bln-602	Ch/W	5705±80	3755	2	4713-4466	4780-4360
39	Căscioarele	Boian, faza Spanţov	Bln-599	Ch	5670±100	3700	2	4675-4369	4780-4340
40	Căscioarele	Boian, faza Spanţov	Bln-796	–	5570	3620±100	4	4510-4340	4676-4240
41	Căscioarele	Boian, faza Spanţov	KN-I. 149	Ch	5750	3800±65	10	4722-4520	4780-4460
42	Radovanu	Tranziţie Boian/Gumelniţa	Bln-1233	–	5770±100	3820	14	4780-4510	4898-4369
43	Radovanu	Tranziţie Boian/Gumelniţa	Bln?	–	5850	3900±70	12	4834-4678	4932-4539
44	Gumelniţa	Gumelniţa A 2	GrN-3025	Ch/W	5715	3765±70	4	4713-4481	4780-4370
45	Gumelniţa	Gumelniţa A 2	GrN-3028	Bg	5400	3450±90	4	4351-4049	4457-4002
46	Vărăşti	Gumelniţa A 2	GrN-1968	–	5360	3410±70	4	4336-4046	4350-4002
47	Căscioarele	Gumelniţa A 2	Bln-332	Ch	5865±150	3915	2	4936-4578	5205-4368
48	Căscioarele	Gumelniţa A 2	Bln-605	Ch	5675±80	3725	2	4667-4459	4772-4360
49	Căscioarele	Gumelniţa A 2	Bln-603	Ch	5620±120	3670	2	4661-4350	4780-4240
50	Căscioarele	Gumelniţa A 2	Bln-344	Ch	5620±120	3670	2	4661-4350	4780-4240
51	Căscioarele	Gumelniţa A 2	Bln-604	Ch	5580±100	3630	2	4520-4350	4712-4240
52	Căscioarele	Gumelniţa A 2	Bln-607	Ch	5560±100	3610	2	4510-4340	4669-4230
53	Căscioarele	Gumelniţa A 2	Bln-624	G	5660±100	3610	2	4510-4340	4669-4230
54	Căscioarele	Gumelniţa A 2	Bln-345	Ch	5555±150	3605	2	4575-4247	4780-4040
55	Căscioarele	Gumelniţa A 2	Bln-606	Ch	5545±100	3595	2	4490-4340	4663-4164
56	Căscioarele	Gumelniţa A 2	Bln-343	Ch	5485±120	3535	2	4460-4240	4656-4008

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
57	Căscioarele	Gumelniţa A_2	Bln-608	Ch	5400±120	3450	2	4360–4044	4490-3990
58	Hârşova tell	Gumelniţa A_2	GrN -	–	5380±45	3430	17	4335-4160	4347-4045
59	Poduri D. Ghindaru	Precucuteni II	Bln-2804	Ch/W	5820±50	3870	9	4780–4619	4836-4548
60	Poduri D. Ghindaru	Precucuteni III	Bln-2803	C	5880±15	3930	9	4940–4584	5210–4401
61	Poduri D. Ghindaru	Precucuteni III	Bln-2782	Ch/W	5780±50	3830	9	4726-4583	4780-4510
62	Târpeşti	Precucuteni III	GrN-4424	Ch	5530	3580±85	4	4465–4339	4574–4230
63	Poduri D. Ghindaru	Cucuteni A_1(?)	Bln-2783	Ch	5690±50	3740	9	4662–4469	4720-4404
64	Poduri D. Ghindaru	Cucuteni A_1(?)	Bln-2784	Ch	5680±60	3730	9	4662-4465	4720-4366
65	Mărgineni	Cucuteni A_2	Bln-1536	Ch/W	5625±50	3675	9	4518–4398	4658-4360
66	Mărgineni	Cucuteni A_2	Bln-1534	C	5610±55	3660	9	4510-4365	4655-4350
67	Mărgineni	Cucuteni A_2	Bln-1535	C	5485±60	3535	9	4365-4264	4460-4240
68	Mărgineni	Cucuteni A_2	Bln-1751	Ch/W	5635±50	3685	14	4526-4404	4661-4360
69	Poduri D. Ghindaru	Cucuteni A_2	Bln-2802	Ch/W	5420±15	3470	9	4454-4042	4654-3970
70	Poduri D. Ghindaru	Cucuteni A_2	Bln-2805	Ch	5400±70	3450	14	4346-4158	4360–4040
71	Poduri D. Ghindaru	Cucuteni A_2	Bln-2766	Ch/W	5350±80	3400	9	4336-4042	4360-3990
72	Poduri D. Ghindaru	Cucuteni A_2	Bln-2824	Ch	5500±60	3550	14	4452-4337	4470-4240
73	Poduri D. Ghindaru	Cucuteni A_2	HD-15039	Bg	5385±37	3435	18	4335-4164	4345-4048
74	Poduri D. Ghindaru	Cucuteni A_2	HD-15324	Ch	5529±29	3579	18	4452-4352	4460-4343
75	Poduri D. Ghindaru	Cucuteni A_2	HD-15401	Ch	5575±35	3625	18	4464-4361	4500-4351
76	Malnaş-Băi	Cucuteni A_2	HD-15082	B	5407±20	3475	18	4337–4240	4344-4167
77	Malnaş-Băi	Cucuteni A_2	HD-14118	Ch	5663±42	3713	18	4576-4465	4667-4398
78	Malnaş-Băi	Cucuteni A_2	HD-14109	Ch	5497±100	3547	18	4460-4244	4572-4047
79	Malnaş-Băi	Cucuteni A_2	HD-15278	B	5349±40	3399	18	4306-4049	4338-4040
80	Hăbăşeşti	Cucuteni A_3	GrN-1985	Ch	5340	3390±80	4	4334–4040	4350–3990
81	Leca Ungureni	Cucuteni A_3	Bln-795	C	5345	3395±100	4	4340–4008	4360-3980
82	Preuteşti-Haltă	Cucuteni A_3	HD-14817	B	5423±26	3473	18	4342-4243	4350-4235
83	Scânteia	Cucuteni A_3	HD-14701	B	5388±18	3438	18	4332-4236	4338–4161
84	Scânteia	Cucuteni A_3	HD-14792	B	5370±26	3397	18	4322-4162	4337-4049
85	Drăguşeni Ostrov	Cucuteni A_4	Bln-1195	Ch	5430±100	3480	14	4360-4158	4470-4005

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
86	Drăguşeni Ostrov	Cucuteni A_4	Bln-1060	Ch	5355	3405±100	4	4340–4040	4452–3980
87	Drăguşeni Ostrov	Cucuteni A_4	Bln-1194		5205±100	3255	14	4222–3827	4330–3790
88	Cucuteni Dâmbul Morii	Cucuteni A–B_1	HD-14761	B	5246±24	3296	18	4214–4002	4221–3995
89	Cucuteni Dâmbul Morii	Cucuteni A–B_1	HD-14831	B	4996±26	3046	18	3902–3715	3939–3703
90	Cucuteni Dâmbul Morii	Cucuteni A–B_1	HD-14544	B	5188±18	3238	18	4032–3989	4037–3978
91	Mihoveni Cahla Morii	Cucuteni B_1	HD-14791	B	4890±29	2940	18	3772–3646	3779–3635
92	Mihoveni Cahla Morii	Cucuteni B_1	HD-14710	B	5162±37	3212	18	3999–3970	4038–3822
93	Valea Lupului	Cucuteni B_2	GrN-1982	C	4950	2980±60	4	3787–3694	3945–3640
94	Cucuteni Cetăţuia	Cucuteni B_2	HD-15075	B	5065±19	3115	18	3951–3814	3966–3787
95	Curmătura	Sălcuţa II	Bln-1977	Ch	5710±45	3760	14	4668–4504	4719–4463
96	Sălcuţa	Sălcuţa IIb	GrN-1990	Ch	5475	3575±55	4	4361–4250	4459–4240
97	Sălcuţa	Sălcuţa IIc	GrN-1985	Ch	5450	3550±50	4	4354–4245	4451–4164
98	Ostrovu Corbului	Sălcuţa	SMU-585	Ch	5627	3677±77	10	4575–4364	4712–4340
99	Ostrovu Corbului	Sălcuţa IIIb	–	–	5591	3641±82	11	4516–4354	4668–4265
100	Ostrovu Corbului	Sălcuţa IIIB	–	–	5260	3310±60	11	4226–3998	4240–3980
101	Băile Herculane	Eneolitic	LJ-3531	–	7325	5375±80	5	6222–6087	6400–5988
102	Băile Herculane	Eneolitic II	LJ-3532	–	6660	4710±60	10	5631–5488	5650–5480
103	Horodiştea	Horodiştea	HD-14785	B	4495±18	2545	18	3331–3101	3340–3046
104	Horodiştea	Horodiştea	HD-15024	B	4377±21	2427	18	3035–2924	3091–2920
105	Horodiştea	Horodiştea	HD-14898	B	4235±30	2285	18	2908–2783	2916–2703
106	Cernavodă	Cernavodă I	Bln-61a	Ch	4505±100	2600	1	3360–3040	3510–2920
107	Cernavodă	Cernavodă I	Bln-61	Ch	4385±100	2400	1	3299–2910	3350–2706
108	Cernavodă	Cernavodă I	Bln-62	Ch	4260±100	2310	1	3018–2701	3255–2590
109	Cernavodă	Cernavodă I	Bln-1061	Ch	4710±100	2760	14	3633–3360	3770–3136
110	Corabia	Grupul Celei	Bln-2014	–	4225±60	2775	15	2913–2702	3012–2619
111	Corabia	Grupul Celei	Bln-2015	–	4135±45	2185	15	2875–2615	2888–2580
112	Corabia	Grupul Celei	Bln-2016	–	4335±45	2385	15	3029–2913	3091–2892
113	Corabia	Grupul Celei	Bln-2017	–	4655±55	2705	15	3508–3358	3620–3197
114	Ostrovu Corbului	Coţofeni	LJ-3797	–	4570±60	2620	6	3372–3137	3503–3047
115	Băile Herculane	Coţofeni II-IIb	LJ-3533	–	4460	2510±80	10	3338–2929	3370–2910

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
116	Băile Herculane	Coțofeni IIIc	LJ-3534		4360	2410±100	10	3254–2900	3350–2701
117	Ostrovu Corbului	Coțofeni III	LJ-3799	Ch	4400±60	2510	6	3255–2922	3330–2910
118	Ostrovu Corbului	Coțofeni III	LJ-3798	Ch	4420±50	2470	6	3291–2928	3330–2920
119	Băile Herculane	Coțofeni III–IIIc	LJ-3535	-	4350	2400±60	10	3038–2913	3292–2788
120	Băile Herculane	Coțofeni IIIc	LJ-3536	-	4300	2350±60	10	3018–2891	3080–2705
121	Hamangia	Morminte cu ocru	KN-1.038	-	3700	1830±120	3	2290–1940	2470–1760
122	Baia Hamangia	Morminte cu ocru	KN-38	–	4060±160	2110	3	2886–2640	3028–2124
123	Baia Hamangia	Morminte cu ocru	Bln-29	W	4090±160	2140	1	2900–2460	3040–2149
124	Hamangia	Morminte cu ocru	GrN-1995	Ch	4280±65	2330	1	3011–2785	3040–2669
125	Galați	Morminte cu ocru	Bln-2510	Ch	3400±150	1450	14	1900–1520	2133–1410

* Precizăm că datele din aceastăanexă înregistrează fidel modul lor de publicare De exemplu, la poziția 1, publicarea s-a făcut în ani B.P.: 7690±70, în timp ce la poziția 5 s-au folosit ani b.c.: 4530±75.

Siglele laboratoarelor. Bln--Berlin; BM--British Museum; Deb.--Debrecen; GrN--Groningen; HD--Heidelberg, LJ--La Jolla; KN--Köln;

Semne convenționale folosite pentru a indica natura materialelor folosite pentru datare: Oase = B; Cărbune = Ch; Cereale arse = Bg; Grăunțe = G; Grâu = C; Cărbune/lemn = CH/W; Lemn = W; Coarne de cerb = A

Sursele datelor radiocarbon folosite:

1. G. Kohl, H. Quitta, *Berlin-Radiokarbondaten archäologischer Proben I*, AusgrFunde 8, 1963,6, p 282-301.
2. H. Quitta, G. Kohl, *Neue Radiokarbondaten zum Neolithikum und frühen Bronzezeit Südosteuropas und der Sowjetunion*, ZfA 3, 1969, p. 223-255.
3. E. Neustupny, *Absolute Chronology of the Neolitic and Aeneolithic Periods in Central and South-East Europe*, II, ArchRozhledy 21, 1969, 6, p. 783-810.
4. Vl. Dumitrescu, *Cronologia absolută a eneoliticului românesc în lumina datelor* C_{14}, Apulum 12, 1974, p.23-39.
5. P Roman, *Cultura Coțofeni*, București, 1976, p. 76.
6. P. Roman, I. Németi, *Cultura Baden în România*, București, 1978, p. 71-72.
7. M. Petrescu-Dâmbovița, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iași, 1978, p. 49.
8. Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj, 1979, p. 69, nota 507.
9. D. Monah, *La datation par* C_{14} *du complexe cultural Cucuteni-Tripolie*, în *La civilisation de Cucuteni en contexte européen, Session scientifique Iași-Piatra Neamț 1984*, Iași, 1987, p. 67-80.
10. P. Breunig, *^{14}C-Chronologie des vorderasiatischen südost- und mitteleuropäischen Neolithikums*, Köln-Viena, 1987, p. 117-121.
11. M. Simon, *Așezarea sălcuțeană de la Ostrovul Corbului*, SCIVA 40, 1989, 2, p. 142.
12. E. Comșa, *Complexul neolitic de la Radovanu*, în *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos* 8, Călărași, 1990, p. 115.
13. Al. Păunescu, *Ripiceni-Izvor. Paleolitic și mezolitic. Studiu monografic*, București, 1993, p. 210
14. Informații oferite cu amabilitate de K. Rassmann.
15. Informații oferite cu amabilitate de M. Nica.
16. Informații oferite cu amabilitate de Fl. Drașovean
17. Informații oferite cu amabilitate de Dr. Popovici și P. Hașotti.
18. Analize făcute de dr. B. Kromer în laboratorul de la Heidelberg.

SOME CONSIDERATIONS CONCERNING THE ABSOLUTE CHRONOLOGY OF THE NEO-AENEOLITHIC IN ROMANIA

ABSTRACT

In the first part of our paper we had presented the personalitics of Romanian archaeological literature involved in absolute chronology: Vl. Dumitrescu for the Aeneolithic, D. Monah for Cucuteni-Tripolic Complex, Al. Păunescu for the Palaeolithic and Mesolithic. We also mentioned P. Breunig, who, in his synthesis on the Neolithic, has recently presented radiocarbon dating for Romania.

We would like to mention that the 20 new radiocarbon dates for Precucuteni-Cucuteni were obtained due to the generous support of Prof. Dr. H. Hauptmann (Heidelberg), to whom we express our gratitude. In the same respect we would like to thank dr. B. Kromer of the Radiocarbon Laboratory in Heidelberg, who carried out the analyses, to Prof. Dr. Ch. Strahm,

Dr. W. Schier, for their constant support in the making of this paper. We would also like to thank some other colleagues who offered us unpublished radiocarbon dates: K. Rassmann, M. Nica, Fl. Draşovean, Dr. Popovici and P. Haşotti.

Our paper records all the radiocarbon dates concerning the Neo-aeneolithic and transition period to the Bronze Age for Romania (Annex 2). For the first time these dates are calibrated, after the M. Stuiver and P.J. Reimer program, version 2.0. Fig. 1 gives the graphic representation of the B.C. values, and Fig. 2 the calibrated dates with 1σ. Fig. 3 gives the chronological evolution of the Neo-aeneolithic and transition period to Bronze Age cultures, in the light of the radiocarbon dates (B.C. years).

Annex 1 shows that, even if we have now more radiocarbon dates, they do not cover all the archaeological cultures or phases, nor do they refer to all geographical areas.

The period between the Mesolithic and the Neolithic, and even Early Neolithic itself has "blank spots". We suppose that the beginning of the Neolithic is around 5399/5200 B.C., or 6100 CAL B.C. For the Starčevo-Criş culture we have datings from phases III-IV, when from an archaeological point of view too, there is a manifest territorial expansion.

The dates coming from Cârcea "Viaduct", placed in Cârcea III/Starčevo-Criş IV (Annex 2, position 6-8) seem to indicate a 200-year duration of this phase, 4600-4400 B.C. (we believe that the date of position 9 is too high). In this respect the date from Starčevo-Criş III B from Trestiana is correct, but the one from Valea Răii reflects rather Starčevo-Criş IV. The evolution of Starčevo-Criş IV is also in keeping with the neighbouring areas (ex-Yugoslavia and Hungary), and with the begining of Vinča culture, phase A. We suppose that the penetration of this culture in Romania occurred around 4700/4600 B.C.

Unfortunately, the information regarding the absolute chronology evolution of the Vinča cultures in Romania are not complete. For Dudeşti-Vinča B levels from Cârcea "Viaduct" we have 4 dates, of which one seems to be too old (Annex 2, position 12), and the others (Annex 2, positions 13-15) seem to show the length of this phase to be of about 300 years, between 4300 and 4000 B.C. In the actual stage it is difficult to say whether the length of this phase was similar in all Romanian provinces - Banat, Transilvania, Oltenia. Maybe there was simultaneous evolution of phase Dudeşti II-III, represented by the settlement of Fărcaşul de Sus (4130 B.C.). It seems that, at this cultural level, Vinča B_2, in the west of Romania complex cultural phenomena, unillustrated by radiocarbon dates (Banat culture, Cultural group of Bucovăţ, Szákálhát culture, and some others Tiszoid groups), were being born.

Also from Cârcea "Viaduct", on the basis of the dates obtained for Dudeşti-Vinča C (which support those for Dudeşti-Vinča B), we could suppose that this occurred between 4000 and 3900/3800 B.C.

For Ciumeşti culture we have another date, 4330±100 B.C., which, by its own value, and by other archaeological finds, presupposes simultaneousness with Starčevo-Criş IV.

The dates for linear pottery (LBK) (Annex 2, position 27-28) show also a contemporaneous relation with phase Vinča B.

So, on the whole, the Neolithic ends its evolution around 4000 B.C. when the Aeneolithic, for which we have the biggest number of radiocarbon dates, starts. The absolute chronology of that period was specified by Vl. Dumitrescu and most of his estimations are still valid today. Among the cultures that he ascribed to the Aeneolithic some do not have radiocarbon dates: Vădastra, cultural horizon of "tablet-ears", Tiszápolgár, Bodrogkeresztúr, to which may be added others, defined later, such as Bucovăţ group, Cluj-Cheile Turzii/Lumea Nouă-Devenţ-Eszhár complex, Iclod group, etc.

Vl. Dumitrescu dated the Spanţov phase of the Boian culture between 4000 and 3800 B.C., an opinion that is now also supported by the results offered by the transition period from Boian to Gumelniţa, from Radovanu (Annex 2, position 42-43). For the chronological specification of the Vidra phase of the Boian culture, because of the missing radiocarbon direct information, we have resorted to those of Hamangia III and Precucuteni III, with which the stratigraphic observations show synchronisms. So, this phase could be placed around 3900-3800 B.C., which indicates a superposition with the Spanţov phase. The beginning of the Boian culture, post 4300 B.C. (linear pottery) proposed by Vl. Dumitrescu is also supported now by the dates offered by the Dudeşti culture (4130±60 B.C.) and by Vinča B_2 (4225±85 B.C.).

As regards the Gumelniţa culture, our information is not too different from those that Vl. Dumitrescu had, and so, his opinions in this respect are still valid: Gumelniţa A_1, 3800-3700 B.C., an evolution that is supported by the dates for Precucuteni III (3930-3830 B.C.), and by stratigraphic observations too: Gumelniţa A_2, 3700-3400 B.C. For this last phase, the descoveries from Carcaliu and Hârşova, and the radiocarbon date for the latter (3430 B.C.), which is in good agreement with those obtained for Cucuteni A_3-A_4, show also the first penetration of Cernavoda I tribes. Even if for Gumelniţa B_1 we have no radiocarbon dates, those for Cucuteni A_3-A_4 and A-B_1, and the synchronism Gumelniţa B_1-Cucuteni A_3-A_4 -- Cernavoda I-Vinča Pločnik, established in keeping with the pottery imports and copper-axe types, led us to the conclusion that Gumelniţa B_1 could develop partially in the same period of time, 3400-3200 B.C. It is also worth observing that some very late communities, such as those of the Brăteşti type, cannot help us too much as regards the end of this culture.

The datings for the Sălcuţa culture refer especially to phase II, which is situated between 3600 and 3400 B.C., and phase III, with development between 3400 and 3200 B.C.

In order to establish the length of phase III, we also took into account the discoveries from Ostrovu Corbului, where, in a late Sălcuţa settlement (III a-c) Tiszápolgár (3800-3200 B.C.) and Cernavoda I elements were found. If we also consider the parallelism between Gumelniţa B_1 and Sălcuţa III, we also suppose that they developed at quite the same time. For Sălcuţa IV and the horizon of "tablet-ears" we have insufficient radiometric information at present.

We tried to sketch the absolute chronology of the Vădasta culture in keeping with dates for Dudeşti-Vinča B, Dudeşti-Vinča C and Dudeşti II-III. If we take into account the fact that Vădastra follows directly after Dudeşti, we suppose

their beginning to have been around 4100 B.C. and the end around 3800 B.C. In favour of this framing we could invoke the dates for Vinča C from ex-Yugoslavia, or those from Hodoni, and those for Vinča B_2 from Liubcova, or for the beginning of Vinča D.

The Aeneolithic from Transylvania is represented, in our work, by the dates for Petreşti and Malnaş (which where integrated in the Cucuteni culture). Relatively recent discoveries from Banat, Hodoni (Vinča C), illustrated by two radiocarbon dates (Annex 2, position 22-23), show the appearance at the end of phase Vinča C (post 3920 b.c.) of the Foeni/Petreşti A group. So, the Petreşti culture, after the Hodoni dates and those form Daia Română (Annex 2, position 24-26), could start around 3900-3800 B.C. On the basis of the Petreşti culture synchronisms with Cucuteni A_2 and Gumelniţa A_2, we could estimate that the three phases of Petreşti occurred in the period 3900/3800-3400 B.C.

For Tiszá, Tiszápolgár and Bodrogkeresztúr, Romania has no radiocarbon dates, and therefore we used those for Hungary.

In Dobrogea, although for Hamangia III we have now a new date, and for Gumelniţa A_2, another one, Vl. Dumitrescu's observations are still valid. In the given situation, the discoveries from Carcaliu and Hârşova (and the radiocarbon dates) show the evolution of Cernavoda I between 3400 and 2600/2500 B.C.

In Moldova, Precucuteni I-II develop between 4200 and 3900 B.C., Precucuteni III between 3900 and 3750 B.C., and Cucuteni A_1 between 3750 and 3700 B.C. (D. Monah). Phase A_2, now with the biggest number of radiocarbon dates (Annex 2, positions 65-79), is included in the proposed period of 3700-3400 B.C. For Cucuteni A_3 the evolution is between 3400 and 3200 B.C. For A-B_1 phase, the new dates that we have (Annex 2, position 88-90), and those for A_3-A_4, show an evolution between 3200 and 3000 B.C. The evolution of Cucuteni B is not so clear, because of the fact that the dates for stage B_1 overlap those for B_2. The archaeological research should be intensified, and we need new datings. Even the dates for phase B stop around 2900, we consider that its end must have been around 2700/2600 B.C. We think that, in fact, that moment also represented the end of the Aeneolithic and the start of the transition period to the Bronze Age (3500 CAL B.C.). For that period, the dates that we have are discontinuous and do not cover, geographically and temporally, the problem we discuss.

The datings for Horodiştea (Annex 2, positions 103-105) show its evolution, with its two phases, between 2700/2600 and 2300 B.C. The Folteşti-Cernavoda II and the spheric-amphorae cultures may have been of similar lengty, without possibility for us to fix their limits.

The Celei group of Oltenia (Annex 2, positions 110-113) seems to have evolved, after the radiocarbon dates, between 2800 and 2700 B.C. If we take into account the fact that it influences a part of Cernavoda III populations, which push north-west ward, we must accept that this occurred around 2700 B.C., in a period when Cernavoda I still existed.

The dates for the Coţofeni culture, which refer more to phase II-III (Annex 2, position 114-120) show an interval between 2550 and 2350 B.C. We propose 2700/2600 B.C. as the beginning of this culture, if we also consider its Cernavoda III component and the relations of the latter with the Celei group. The dates for Coţofeni, compared with those for Baden, Kostolac and Vučedol, sustain the established synchronisms.

The transition period to the beginning of the Bronze Age seems to have ended around 2200 B.C., or 2750 CAL B.C., after the radiocarbon dates that we have for the moment.

The problem of the relationship of the cultures in Romanian territory with those of the neighbouring areas will be discussed in another study, where we hope to make use of other new radiocarbon dates (which are being analysed at present).

Enclosed (in Annex 2) is also the calibration of the presented dates (with 1 and 2 σ) and a graphic representation of the values with 1 σ (Fig. 3). It is remarkable that this representation corresponds quite well to those of Fig. 1, which contains the B.C. dates with their standard deviations.

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig 1. Graphic representation of radiocarbon dates in b.c. years.

Fig. 2. Chronological table of Neo-aeneolithic and transition period to Bronze Age in Romania after the radiocarbon dates (b.c. years).

Fig. 3 Graphic representation of calibrated radiocarbon dates (1σ).

UNITĂŢILE AUXILIARE DIN DACIA ROMANĂ (II)

de CONSTANTIN C. PETOLESCU

Partea a doua a studiului nostru* înregistrează 46 de cohorte auxiliare din Dacia romană (catalog nr. 15-60); criteriul de prezentare este cel alfabetic, în funcţie de etnicul trupei (v. totuşi nr. 49 şi 53).

Diplomele militare din anii 109–110 menţionează *in Dacia* 21 de cohorte; câteva dintre acestea (nr. 17, 31, 37, 49, 51, 54, 55; unele menţionate şi de alte surse) au fost retrase după un timp şi trimise în provinciile vecine (în special în Moesia Superior şi Pannonia Inferior). După reorganizarea administrativă de la începutul domniei lui Hadrian, în *Dacia Superior* sunt cunoscute 18 cohorte (nr. 15, 16, 26, 27, 30, 32, 33, 35, 38, 40, 44, 45, 47, 52, 53, 56, 59, 60); dintre acestea, cinci erau *milliariae* (nr. 26, 27, 33, 53, 60), iar nouă *equitatae* (nr. 16, 30, 33, 38, 44, 45, 52, 53, 60). În *Dacia Inferior* sunt atestate 9 cohorte (nr. 19, 20, 24, 29, 36, 39, 41, 50, 58); dintre acestea, una singură era *milliaria* (nr. 24), iar trei erau *equitatae* (nr. 29, 41, 50). În sfârşit, din *Dacia Porolissensis* se cunosc 11 cohorte auxiliare (nr. 18, 21, 22, 23, 25, 28, 34, 42, 43, 48, 57), dintre care şapte erau *milliariae* (nr. 18, 21, 22, 25, 28, 34, 43), iar şase *equitatae* (nr. 18, 21, 22, 23, 43, 57).

II. *COHORTES*

15. **Cohors Afrorum**[251]

O inscripţie funerară de la Roma[252] prezintă cariera militară ecvestră (de fapt, doar primele două trepte) a lui Cn. Pompeius Pompeianus, *equo publico*, care a fost mai întâi *pr(a)efectus cohortis Afrorum in Daciam*, apoi *tribunus leg(ionis) III Italic(ae)*[253]. Este unica atestare sigură a acestei cohorte în Dacia;

*Prima serie a acestui studiu a apărut în SCIVA 46, 1995, 1, p. 35-49. Notele sunt numerotate în continuare.

[251] C. Cichorius, RE IV (1903), col. 237; V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, Bucureşti, 1937, p. 182, 209; W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen*, Berlin, 1938, p. 80; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 67, nr. 16; J. Beneš, *Auxilia Romana in Moesia atque in Dacia*, Praga, 1978, p. 15, nr. 38/1.

[252] CIL VI, 3529.

[253] Cf. H. Devijver, PME, P 64.

nu ştim însă în care din cele trei provincii a staţionat. Următoarea miliţie şi-a îndeplinit-o ca tribun al legiunii III Italica în Raetia[254]; cum această legiune a fost creată de Marcus Aurelius, am avea un *terminus post quem* pentru datarea acestei inscripţii[255].

V. Christescu atrăgea atenţia asupra altei inscripţii, de la Auximum (Italia, *regio V*)[256], prin care este onorat cu o statuie L. Praesentius Paetus Lattius Severus, *praefectus coh(ortis) I Afr(orum)*; nu putem şti dacă a fost prefect al cohortei I Afrorum din Britannia[257], sau al celei din Dacia[258]

16. **Cohors I Alpinorum equitata**[259]

O *cohors Alpinorum* apare mai întâi într-o diplomă din 13 iunie 80 printre trupele Pannoniei[260]. În diplomele din anii 84 şi 85 apar în această provincie două cohorte cu acelaşi număr de ordine[261]; prezenţa a două cohorte alpine având acelaşi număr de ordine (*I*) se repetă în diplomele Pannoniei Inferior din anii 110[262] şi 114[263]. Dar situaţia se limpezeşte în diplomele din anii 148[264], 157[265] şi 151/160[266], în care o *cohors I Alpinorum* este *equitata*, alta este *peditata*[267].

În anul 103, o diplomă menţionează o altă *cohors I Alpinorum* în Britannnia[268]; s-ar putea să fie aceeaşi cu trupa menţionată de diploma Moesiei Superioare din 103/107[269] şi cea comandată de M. Vettius Latro, *praef(ectus) coh(ortis) I Alpinor(um) equit(atae)*[270], decorat de împăratul Traian în războiul cu dacii[271].

O *cohors I Alpinorum* apare în Dacia Superior în diplomele din anii 144[272] şi 179[273]. De asemenea, o inscripţie funerară de la Apulum menţionează pe Aelius

[254] Cf. E. Ritterling, RE XII (1925), col. 1538; G. Winkler, BVbl 36, 1971, p. 93, nr. 3.

[255] H. Devijver (*loc. cit.*) opinează pentru sfârşitul sec. II - începutul sec. III.

[256] CIL IX, 5841. Cf. H. Devijver, PME, P 106 (Suppl. I, p. 1693).

[257] CIL XVI, 69.

[258] S. Demougin, Ancient Society 6, 1975, p. 166, nr. 31.

[259] C. Cichorius, RE I (1900), col. 328-329; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 182-183; J. Beneš, *Auxilia*, p. 15, nr. 39/2; K. Strobel, *Untersuchungen zu den Dakerkriegen Trajans*, Bonn, 1984, p. 119-120; I. Piso - D. Benea, ZPE 56, 1984, p. 279; I.I. Russu, IDR III/4, p. 165.

[260] CIL XVI, 26.

[261] CIL XVI, 30-31; în diploma din 19 noiembrie 102 (CIL XVI, 47) este menţionată în Pannonia o singură *cohors I Alpinorum*.

[262] CIL XVI, 164.

[263] CIL XVI, 61; RMD, 87.

[264] CIL XVI, 179-180.

[265] RMD, 102-103.

[266] CIL XVI, 112-113.

[267] *Cohors I Alpinorum peditata* apare foarte probabil încă în anul 139 în diploma CIL XVI, 175, precum şi în anul 167 în CIL XVI, 123.

[268] CIL XVI, 48.

[269] CIL XVI, 54.

[270] AnnÉp, 1939, 81; 1951, 52.

[271] K. Strobel, *Untersuch.*, p. 120, nr. 8. H. Devijver, PME, V 76, înclină spre *cohors I equitata* din Pannonia.

[272] CIL XVI, 90 = IDR I, 14; posibil şi în diploma din 157 (IDR I, 15).

[273] RMD 123 (= AnnÉp, 1987, 843; C.C. Petolescu, SCIVA 36, 1985, 4, p. 357-358, nr. 264).

Niger, *ve*[*t*(*eranus*)] *ann*(*orum*) *LXX c*(*o*)*hor*(*tis*) *I Alp*(*inorum*) *eq*(*uitatae*)[274] - deci unitatea avea şi efective de călăreţi. Unitatea este atestată prin numeroase ştampile tegulare în castrele de la Sărăţeni[275] şi Călugăreni[276], precum şi la Inlăceni[277]. Acestei trupe îi aparţine foarte probabil inscripţia fragmentară de la Sărăţeni, menţionând o *cohors* al cărei nume, căzut în lacună, este însoţit de supranumele [*Anto*]*n*[*in*]*iana*[278]. Apare şi într-o inscripţie de la Micia, unde, alături de alte trupe, participă la o importantă lucrare pe timpul lui Septimiu Sever[279].

17. **Cohors I Antiochensium**[280]

Această trupă este menţionată în Moesia în diploma de la Taliata din 27 aprilie 75[281]; ulterior apare în Moesia Superior, în diplomele din 16 septembrie 93[282] şi 8 mai 100[283]. A luat parte la războiul dacic al lui Traian[284]. În intervalul dintre cele două războaie construieşte castrul de la Drobeta[285]. Într-o inscripţie de la Album Intimilium (azi Ventimiglia, Italia, regio IX), apare un Bassus, [*prae*]*f*(*ectus*) *coh*(*ortis*) *pr*(*imae*) *Antioch*(*ensium*), [*prae*]*f*(*ectus*) *coh*(*ortis*) *pr*(*imae*) *Brittonu*[*m*, *pra*]*ef*(*ectus*) *alae Moesic*(*ae*) etc.[286]; el este identic cu *M. Aemilius Bassus*, care apare în diploma de la Porolissum din 2 iulie 110[287] în calitate de comandant al cohortei I Brittonum[288] (înseamnă că şi comanda precedentă, asupra cohortei I Antiochensium, datează din perioada sau îndată după ce trupa realizează opera constructivă de la Drobeta).

Nu apare în diplomele provinciei Dacia din anii 109-110, nici în cele ale Daciei Superioare. Dar în 160[289] şi 161[290] reapare în Moesia Superioară (în diploma din 161 poartă indicaţia *sag*(*ittariorum*)); s-a emis părerea că după 165 s-ar fi combinat cu *cohors I sagittariorum* de la Tibiscum[291].

[274] CIL III, 1183.
[275] IDR III/4, 212-213.
[276] IDR III/4, 220.
[277] IDR III/4, 299; v. N. Gudea, ActaMP 3, 1979, p. 192-193.
[278] CIL III, 7713 (= 6256 = 12553; IDR III/4, 206).
[279] CIL III, 1343 (= IDR III/3, 77).
[280] C. Cichorius, RE IV, col. 241; W. Wagner, *Dislok.*, p. 86-87; D. Tudor, *OR*[4], p. 332; J. Beneš, *Auxilia*, p. 16, nr. 41/4.
[281] RMD, 2.
[282] CIL XVI, 39.
[283] CIL XVI, 46.
[284] Strobel, *Untersuch.*, p. 120.
[285] AnnÉp, 1959, 309 (= IDR II, 14).
[286] AnnÉp, 1915, 58 (= ILS 9506).
[287] CIL, XVI, 163 (= IDR I, 3).
[288] H. Devijver, PME, A 75.
[289] CIL XVI, 111.
[290] RMD, 55.
[291] D. Benea, SCIVA 27, 1976, 1, p. 77-84; eadem, Apulum 16, 1978, p. 25; N. Gudea, Drobeta 4, 1980, p. 102; K. Strobel, *loc. cit.*, nota 15.

18. **Cohors I Batavorum milliaria**[292]

La început în Britannia, unitatea vine (împreună cu *legio II Adiutrix*) în 86 în Pannonia, unde este amintită în diploma din 20 februarie 98: *I Batavorum* ∞ *p(ia) f(idelis)*[293]. K. Strobel crede că a luptat în ambele războaie contra dacilor, ceea ce i-a adus dreptul de cetățenie - cum reiese din diploma din 16 decembrie 113 (descoperită la Regensburg), care o atestă în armata Pannoniei Superioare[294].

Ulterior apare în Dacia Porolissensis în diplomele din anii 133[295], 154[296] și 164[297].

Este atestată la Romita (Certiae) de inscripția funerară a centurionului C. Campanius Vitalis; el era nepotul lui Florius Virilis, *vet(eranus) ex dec(urione)*, posibil al aceleiași cohorte, care pare a fi fost *equitata*[298]. S-ar putea ca unitatea să fie menționată și într-o inscripție fragmentară de la Românași[299]. Mai este menționată de o inscripție, iarăși funerară, de la Potaissa[300].

19. **Cohors II Flavia Bessorum**[301]

Unitatea, creată în epoca Flaviilor, a staționat o vreme în zona Oescus[302]. Apare în armata Moesiei Inferioare în anul 105[303]. A luat desigur parte la războaiele dacice (Strobel); din acest timp datează probabil ștampilele descoperite la Stolniceni, îndeosebi în therme[304]: *COH II FL BES;* un alt fragment de ștampilă provine de la Bârsești, din apropiere[305]. Unitatea este menționată și în *castellum* de la Rucăr, datând din timpul lui Traian, cum arată ștampilele de tipul *COH II FL B*[306].

După reorganizarea provincială de la începutul domniei lui Hadrian, unitatea rămâne în cadrul provinciei Dacia Inferior, unde o atestă diplomele din 129[307] și

292 Wagner, *Dislok.*, p. 92-93 (crede că a fost adusă din Pannonia); V. Christescu, *Ist. militară*, p. 183; C. Daicoviciu - D. Protase, ActaMN 1, 1964, p. 169; D. Protase, Dacia, N.S. 17, 1973, p. 324; V. Wollmann, Germania 53, 1975, p. 166-174; K. Dietz, BerRGK 65, 1984, p. 242-246

293 CIL XVI, 42.

294 RMD 86; cf. K. Strobel, *Untersuch.*, p. 121, nota 23.

295 IDR I, 11.

296 IDR I, 17 (= RMD, 54).

297 Diploma de la Palatovo (CIL XVI, 185 = IDR I, 19) are ca titular un *expedite* (sic) *Sextus Busturionis f(ilius) Pann(onius)*, din cohorta de batavi; aceasta mai apare în diplomele din același an de la Gilău (IDR I, 18 = RMD, 64) și Cășei (IDR I, 20 = RMD, 63).

298 CIL III, 839 (= ILS, 2598).

299 CIL III, 841.

300 CIL III, 13766 + 13767; reconstituită în JÖAI 5, 1902 (Beibl.), col. 107.

301 C. Cichorius, RE IV, col. 254; W. Wagner, *Dislok.*, p. 97; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 183; I.I. Russu, ActaMN 4, 1967, p. 86-88; D. Tudor, OR⁴, p. 335-336; J. Beneš, *Auxilia*, p. 18, nr. 50/13; Cr. M. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior*, București, 1983, p. 37, nr. 11; K. Strobel, *Untersuch.*, p. 122.

302 AnnÉp, 1957, 299 (apud Strobel).

303 CIL XVI, 50.

304 IDR II, 561-562; Gh. Bichir, Thraco-Dacica 6, 1985, p. 95-99.

305 IDR II, 571.

306 IDR II, 607.

307 CIL XVI, 75 (= IDR I, 10).

140[308]. Probabil acum a fost mutată pe cursul superior al Oltului, la Cincșor (jud. Brașov), unde o atestă ștampilele tegulare: *C II F B*[309]; aici *L. [Car]vilius Rusticinus, praef(ectus) coh(ortis) II Fl(aviae) Bess(orum)* ridică piatra de mormânt a fratelui său *Carvilius [Se]cun[dinus]*[310]. Pe timpul lui Marcus Aurelius, T. Ant. Cl. Alfenus Arignotus, prefectul cohortei II Flavia Numidarum, staționată în castrul de la Feldioara, în apropiere, a cumulat, cu titlul de *praepositus*, și comanda cohortei II Flavia Bessorum[311].

Tot acestei unități i se pot atribui ștampilele *CIIIBES* (ligatura *E+S*) descoperite la Olteni[312], eventual și aplica de bronz cu inscripția punctată *CANDIDVS* (*centuria*) *MAXIMI*[313].

20. Cohors I Bracaraugustanorum[314]

Unitatea a fost recrutată în Spania, probabil pe timpul lui Augustus. La început a staționat în Dalmatia[315]; din acest timp datează comanda lui Ti. Claudius Claudianus asupra acestei unități[316]. Ulterior este atestată în Moesia Inferior: în diploma militară din 14 august 99[317] și probabil în fragmentul de diplomă de la Adamclisi datată *ante* 114[318]. După cum a sugerat B. Gerov[319], în diploma din 2 aprilie 134 este menționată o unitate diferită, *cohors I Bracarum*[320].

În anul 140, *cohors I Bracaraugustanorum* este menționată în Dacia Inferior (diploma de la Palamarcia)[321]. Către 168-170, P. Aelius Marcianus, prefectul cohortei *I Augusta Bracarum*[322], cumulează, cu titlul de *praepositus*, și comanda unității *numerus Illyricorum*, care staționa în castrul de la Hoghiz[323]. Pe baza ștampilelor *COH I BRAC*[324], unitatea a staționat în castrul de la Brețcu[325].

[308] RMD, 39 (IDR I, 13).

[309] IDR III/4, 181; D. Isac - A. Isac, EN 4, 1994, p. 111, fig. 5: ștampilele menționate, dar și *COB*...

[310] AnnÉp, 1971, 379 (= IDR III/4, 179). Cf. H. Devijver, PME, C 85.

[311] CIG III, 3497 (= IGR IV, 1213; ILS, 8853). Cf. C. Petolescu, Dacia, N.S. 31, 1987, p. 157-172; vezi mai departe, nota 722.

[312] IDR III/4, 318. Cf. N. Gostar, ArhMold 4, 1966, p. 178-179; C.C. Petolescu, SCIVA 25, 1974, 4, p. 601-603.

[313] IDR III/4, 319.

[314] RE IV, col. 255-256; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 183; W. Wagner, *Dislok.*, p. 97-100; J. Beneš, *Auxilia*, p. 18-19, nr. 52/15; M. Zahariade, SCIVA 27, 1976, 4, p. 487, nr. 9; idem, SCIVA 28, 1977, 2, p. 262-263; Cr.M. Vlădescu, *Armata*, p. 33-34.

[315] AnnÉp, 1907, 249; C. Patsch, în *Schriften der Balkankommission* V, 1907, 76: două inscripții funerare.

[316] CIL III, 1773 (= ILS, 3245) (Narona, Dalmatia); cf. H. Devijver, PME, C 133.

[317] CIL XVI, 44.

[318] CIL XVI, 58.

[319] Klio 37, 1959, p. 204-205.

[320] CIL XVI, 78. M. Zahariade, în revenirea din SCIVA 28, 1977, 2, p. 263, este de părere că în diploma din 134 este vorba tot de *cohors I Bracaraugustanorum*. Pe de altă parte, o inscripție din Chersonesul Tauric, comemorând pe un anume M. Maecilius, *mil(es) c(o)ho(rtis) I Bra(- -)*(ILS, 9160), se referă probabil la *cohors I Bracarum*.

[321] IDR I, 13 (= RMD, 39).

[322] CIL VIII, 9358 (= ILS, 2738); cf. H. Devijver, PME, A 44.

[323] IDR III/4, 243 (cu bibliografia).

[324] IDR III/4, 336-338.

[325] Despre castru: N. Gudea, ActaMP 4, 1980, p. 255-366.

21. **Cohors I Britannica milliaria c. R. equitata** [326]

În diplomele din anii 80, 84 şi 85, este atestată în Pannonia[327], iar în 105 şi 103/107 în Moesia Superior[328]: *I Britannica ∞ c.R.*; dreptul de cetăţenie l-a primit probabil cu ocazia primului război dacic al lui Traian.

În diplomele din 17 februarie şi 2 iulie 110 apare în Dacia (*I Britannica ∞ c.R.*)[329]. Ulterior este atestată în Dacia Porolissensis, în diplomele din 123, 133 şi 154 - dar fără indicaţia *c(ivium) R(omanorum)*[330]; apoi în diplomele din anul 164 - fără indicaţia *milliaria*, dar fiind *equitata*[331]. Unitatea a staţionat la Căşei, unde este atestată prin câteva inscripţii[332] (una din timpul lui Caracalla) şi ştampile tegulare[333]. Diploma din 2 iulie 133, descoperită la Gherla, are ca titular un *expedite* (sic) al cohortei I Britannica milliaria, pe nume *Sepenestus Rivi f(ilius)*, originar probabil din Pannonia[334]; descoperirea diplomei în castrul de la Gherla se explică probabil prin faptul că un urmaş al acestui veteran a intrat în unitatea staţionată la Gherla (ala II Pannoniorum[335]). Dintre tribunii acestei *cohors milliaria*, din perioada staţionării în Dacia, sunt cunoscuţi Ti. Claudius Fortis (din Capua), menţionat în diploma de la Gherla[336], şi L. Iulius Corinthianus (originar din Thevestis, Numidia), atestat de o inscripţie de la Apulum[337].

22. **Cohors I Brittonum milliaria**[338]

Este menţionată în anul 85 în Pannonia[339], apoi în Moesia Superior în diploma din 103/107[340]. A luat parte la războiul cu dacii, fiind gratificată pentru bravură de împăratul Traian, la 11 august 106 (diploma de la Porolissum), cu o serie de distincţii, cum rezultă din numele ei: *cohors I Brittonum milliaria*

[326] C. Cichorius, RE IV, col. 260; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 183; W. Wagner, *Dislok.*, p. 104-105; C. Daicoviciu - D. Protase, ActaMN 1, 1964, p. 168; J. Beneš, *Auxilia*, p. 20, nr. 56/19; K. Strobel, *Untersuch.*, p. 123-124.

[327] CIL XVI, 20 şi 30: *I Britannica*, 31: *I Britannica milliaria*.

[328] CIL XVI, 49, 54.

[329] CIL XVI, 57 (= IDR I, 2), 163 (= IDR I, 3).

[330] IDR I, 7, 7 *a*, 11, 17.

[331] IDR I, 18-20.

[332] CIL III, 821 (pentru doi împăraţi, ale căror nume au fost martelate), 829 (fragment), 7634 (fragmentară, funerară); Em. Panaitescu, în: Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique 15, 1929, p. 12-14 (extras) (supranumele imperial *Antoniniana*).

[333] J. Szilágyi, *Die Besatzungen des Verteidigungssystems von Dazien und ihre Ziegelstempel* (DissPann II, 21), Budapesta, 1946 [abreviat: *Ziegelstempel*], p. 14-15 şi 55 citea *C(ohors) I B(rittonum)*.

[334] IDR I, 11.

[335] Despre ala II Pannoniorum, vezi prima parte a acestui repertoriu, nr. 12.

[336] H. Devijver, PME, C 141.

[337] CIL III, 1193 (= ILS, 2746); cf. H. Devijver, PME I 49.

[338] C. Cichorius, RE I, col. 263; W. Wagner, *Dislok.*, p. 106-107; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 184; C. Daicoviciu - D. Protase, ActaMN I, 1964, p. 168; N. Gudea, SCIVA 28, 1977, 1, p. 129-134; J. Beneš, *Auxilia*, p. 20-21, nr. 57/20; K. Strobel, *Untersuch.*, p. 124.

[339] CIL XVI, 31.

[340] CIL XVI, 54.

Ulpia torquata p(ia) f(idelis) civium Romanorum[341]; cu acelaşi nume apare şi în diploma din 2 iulie 110 (tot de la Porolissum)[342]. După reorganizarea Daciei Porolissensis, apare între trupele acestei provincii: este menţionată în diplomele din 133[343] şi 154[344] cu numele de *I Ulpia Brittonum milliaria*, iar în diplomele din 164, simplu, *I Brittonum milliaria*[345]. Dintr-o inscripţie votivă de la Porolissum aflăm că unitatea avea şi efective de călăreţi: *Apollini ex viso, coh(ors) I Brittonum (milliaria) eq(uitata) p(ia) f(idelis) c(ivium) R(omanorum) [c]ui praeest [...]udius...*[346]; de asemenea, o inscripţie funerară menţionează pe Aelius Firmus, *(centurio) coh(ortis) I Brittonum*, care îşi îngroapă la Porolissum fiica de 10 ani[347]. Unitatea mai apare pe cărămizi ştampilate descoperite în castrul de la Bologa (*COH I/BRITTON*)[348], precum şi pe un bumb (aplică) de bronz din castrul de la Buciumi[349].

Diplomele citate ne fac cunoscute şi numele câtorva tribuni ai acestei cohorte: *M. Aemilius Bassus* (diploma din 2 iulie 110 de la Porolissum)[350], *L. Nonius Bassus* (diploma din 154)[351] şi *Laecanius Sc...* (diploma de la Căşei din 164)[352]. Aceleaşi diplome sunt revelatoare pentru locul de recrutare a soldaţilor acestei trupe (sec. II): *M. Ulpio Adcobrovati f(ilio) Novanticoni Ratis* (din *Ratae Coritanorum*, Britannia) (care primeşte cetăţenia aflat încă sub drapel, la 11 august 106), *M. Ulpio Sacci f(ilio) Longino Belgo* (diploma de la Porolissum din 2 iulie 110), *Ivonerco Molaci f(ilio) Britt(oni)* (diploma din 154), *Mucatrali Bit[hi f(ilio) Besso]* (diploma de la Căşei din 164).

23. **Cohors II Britannica milliaria**[353]

În epoca Flaviilor, unitatea se afla în Germania Inferior, unde primeşte epitetul *pia fidelis*, după reprimarea revoltei lui L. Antonius Saturninus (anul 89)[354]; dintr-o

[341] CIL XVI, 160 (= IDR, I, 1).
[342] CIL XVI, 163 (= IDR, I, 3).
[343] IDR I, 11 (= RMD, 35).
[344] IDR I, 17 (= RMD, 47).
[345] IDR I, 18 (= RMD, 64; Gilău), 19 (= CIL XVI, 185; Palatovo), 20 (RMD, 63; Căşei).
[346] I.I. Russu, ActaMN 5, 1968, p. 453-454, nr. 2 (= N. Gudea, V. Lucăcel, *Inscripţii şi monumente sculpturale în Muzeul de Istorie şi Artă Zalău*, Zalău, 1975, p. 12-13, nr. 9).
[347] A. Buday, DolgCluj 6, 1915, p. 71, fig. 13; idem, ArchAnz 1925, p. 305; N. Gudea, SCIVA 28, 1977, 1, p. 130-131, nr. 4.
[348] N. Gudea, ActaMN 9, 1972, p. 421, fig. 14/5; idem, SCIVA 28, 1977, 1, p. 129-130, nr. 1-2.
[349] N. Gudea, SCIVA 28, 1977, 1, p. 130, nr. 3.
[350] Personajul este menţionat şi de inscripţia ILS, 9506 de la Album Intimilium (Italia, regio IX); cf. H. Devijver, PME, A 75.
[351] PME, N 11.
[352] PME, L 1.
[353] C. Cichorius, RE IV, col. 261; W. Wagner, *Dislok.*, p. 110; C. Daicoviciu - D. Protase, ActaMN 1, 1964, p. 169-170, nr. 8; J. Beneš, *Auxilia*, p. 121, nr. 59/22; G. Alföldy, *Hilfstruppen* (Epigraphische Studien 6, 1968), p. 49-50; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 69; N. Gudea, ActaMP 7, 1983, p. 153-157.
[354] E. Stein, *Die kaiserlichen Beamten und Truppenkörper im römischen Deutschland unter dem Principat*, Viena, 1932, p. 179 (apud Wagner, *loc. cit.*, nota 219).

inscripție aflăm că era *equitata*[355]. În diploma din 8 mai 100, apare în Moesia Superior: *II Brittonum* ∞ *c.R. p. f.*[356]. A participat probabil la războaiele dacice[357], rămânând în provincia nou constituită, unde o menționează diplomele din 14 octombrie 109[358] și 2 iulie 110[359]: *II Britannor.* ∞ *c.R.p.f.* Încă din acest timp a staționat pe frontiera de nord a Daciei, unde o menționează ștampile tegulare la Ilișua[360] și Cășei[361]: *COH II BR* ∞ (după D. Isac, această trupă ar fi construit castrele de la Cășei și Ilișua în prima lor fază). După crearea Daciei Porolissensis, apare în *exercitus* acestei provincii: la 2 iulie 133 în diploma de la Gherla (*II Britton.* ∞)[362], la 27 septembrie 154 (?) în diploma de la Domașnea ([*I*]*I Britt.* ∞)[363], precum și în cele patru diplome din 21 iulie 164 de la Gilău[364], Palatovo[365] (în acestea două: *II Britann.*∞), Cășei[366] și Buciumi[367] (în aceste două fragmente de diplome, numele trupei cade în bună parte în lacună). În acest timp, garnizoana ei era la Romita, unde este menționată de ștampile tegulare: *COH II BRITANN* (ligaturi: *I+T*, *A+N*)[368]

24. Cohors I Augusta Nervia Pacensis Brittonum milliaria[369]

Unitatea este menționată prima dată în diploma cu trupele Daciei Inferior din 13 decembrie 140[370].

N. Gostar îi atribuia o ștampilă descoperită la Buridava (Stolniceni): *CO(ho)RS M(illiaria) B(rittonum)*[371]. Tot ei i se poate atribui ștampila *CIB* de la Slăveni (din castru și terme)[372]. D. Tudor o identifica, de asemenea, cu *cohors I F. M. Bryttonum*

[355] CIL, XIII, 12425 (ștampilă) (*Fectio*, Vechten) (v. G. Alföldy, *Hilfstruppen*, p. 195, nr. 97)

[356] CIL XVI, 46.

[357] K. Strobel, *Untersuch.* p. 125

[358] AnnÉp, 1990, 860 (= C.C. Petolescu, SCIVA 42, 1991, 1-2, p. 85-91, nr. 523).

[359] IDR I, 3 (= CIL, XVI, 163)

[360] C. Torma, ErdMuz 3, 1864-1865 (1866), p. 57, pl. XIV/5; lectură contestată de Mommsen, care o emendează *COH* [*I*] *BR* ∞ (CIL, III, 1633, 2); lectura lui Torma este acceptată de O. Hirschfeld (vezi CIL, III, 8074, 11 b) și întărită de D. Isac (v. nota următoare).

[361] D. Isac, ActaMP 11, 1987, p. 175-180, fig. 2 (descoperită în 1980, săpături în *praetorium*) (reprodusă de C.C. Petolescu, SCIVA 39, 1988, 4, p. 408, nr. 445). Ștampile ale acestei unități par a fi fost descoperite la Cășei și în săpăturile lui Em. Panaitescu: vezi și J. Szilágyi, *Ziegelstempel*, p. 14 urm., pl. XVIII/267 și p. 256 (cu explicație pentru nr. 267).

[362] IDR I, 11 (= RMD, 35).

[363] IDR I, 17 (= CIL XVI, 110; RMD, 47).

[364] IDR I, 18 (= RMD, 64)

[365] IDR I, 19 (= CIL XVI, 185).

[366] IDR I, 20 (= RMD, 63).

[367] RMD, 116 (= N. Gudea, ActaMP 6, 1982, p. 60-61, nr. 3; C.C. Petolescu, SCIVA 34, 1983, 4, p. 380-381, nr. 178).

[368] CIL III, 8074, 11 a; N. Guidea, ActaMP 7, 1983, p. 155 și pl. I.

[369] D. Tudor OR[4], p. 333; J. Beneš, *Auxilia*, p. 22, nr. 61/24; Cr.M. Vlădescu, *Armata*, p. 34, nr. 2 și p. 35, nr. 4.

[370] IDR I, 13 (= AnnÉp, 1962, 264; RMD, 39).

[371] CIL III, 14216, 25 (= IDR II, 560); cf. N. Gostar ArhMold 4, 1966, p. 182-183. Mai nou, Karlheinz Dietz, Germania 60, 1982, 1, p. 189, crede că această ștampilă trebuie citită *co(ho)rs m(illiaria) B(atavorum)* (vezi și Strobel, *Untersuch.*, p. 122).

[372] D. Tudor, SCIV 16, 1965, 2, p. 359, nr. 3; idem, SMMIM 7-8, 1974-1975, p. 18, nr. 6 (= IDR II, 527).

Malvensis, menţionată de o binecunoscută inscripţie de la Thessalonic[373], precum şi cu *cohors I Aurelia Brittonum milliaria* de la Bumbeşti[374] (despre această trupă, vezi mai departe, nr. 26). N. Gostar considera că este vorba de trei unităţi diferite[375]. După părerea noastră, epigrafele de la Stolniceni şi Thessalonic se referă la *cohors I Augusta Nervia Pacensis Brittonum milliaria,* dar la Bumbeşti este vorba de o unitate diferită[376].

25. **Cohors II Augusta Nervia Pacensis Brittonum milliaria**[377]

Unitatea este menţionată în Pannonia Inferior în diploma din 1 septembrie 114[378]: *II Aug(usta) Nervia Pacensis* ∞ *Brittonum.* C. Daicoviciu şi D. Protase o considerau identică cu *cohors II Brittonum milliaria* din diploma de la Gherla din 2 iulie 133[379] [vezi *supra*, nr. 23]. Apoi apare pe un fragment de diplomă militară de la Porolissum datat aproximativ 120/140 (în aceasta apare singurul prefect cunoscut al acestei unităţi, *Furius Feli[x]*)[380], în diploma din 154 de la Domaşnea[381], precum şi în cele din 21 iulie 164 de la Căşei[382], Gilău[383] şi Palatovo[384] (unitatea mai apare pe trei mici fragmente purtând se pare aceeaşi dată, descoperite la Buciumi şi Românaşi[385]; nesemnificative). Unitatea a staţionat în castrul de la Buciumi, fiind menţionată de o lespede din baza unei statui a împăratului Caracalla[386]; din acelaşi castru provine şi o altă inscripţie

[373] CIL III, 13704 (= ILS, 9009; lectură ameliorată de I. I. Russu, AIIA Cluj 17, 1974, p. 41-45): inscripţie dedicată de fraţii M. Aurelius Philippus, centurion, şi M. Aurelius Cassianus, tribun al cohortei menţionate (vezi H. Devijver, PME, A 218) tatălui lor M. Aurelius Cassianus, *praeses prov(inciae) Daciae Malvensis* (PIR², A 1476; Thomasson, *Laterculi praesidum,* Göteborg, 1984, col. 154, nr. 33). Vezi D. Tudor, OR³, p. 346-347; idem, OR⁴, p. 333.

[374] CIL III, 14485 a (= ILS, 9179; IDR II, 174). Cf. D. Tudor, OR⁴, p. 333.

[375] N. Gostar, *loc. cit.,* p. 183.

[376] SCIV 22, 1971, 1, p. 414, nota 25. Vezi încă I.I. Russu, *loc. cit.;* Cr. M. Vlădescu, *Armata,* p. 35, nr. 4.

[377] W. Wagner, *Dislok.,* p. 111-112; I.I. Russu, SCIV 10, 1959, 2, p. 305-317; C. Daicoviciu - D. Protase, ActaMN 1, 1964, p. 169-170; J. Beneš, *Auxilia,* p. 22, nr. 62/25; K. Strobel, *Untersuch.,* p. 125.

[378] CIL XVI, 61.

[379] IDR I, 11 (= RMD, 35); vezi Acta MN 1, 1964, p. 169.

[380] IDR I, 23: *VLP* (?) *NERV BRIT* (?); lectură eronată, corectată de C.C. Petolescu, SCIVA 31, 1980, 1, p. 105-106 şi M. Roxan, RMD, 40: [*coh(ortis) II A*]*ug(ustae) Nerv(iae) Pac(ensis)*...

[381] CIL XVI, 110 (= IDR I, 17; RMD, 47): *I AVG NERV*[...], evident o eroare de gravare a numărului de ordine al cohortei, deoarece *I Augusta Nervia Pacensis Brittonum milliaria* staţiona în Dacia Inferioară [nr. 25].

[382] IDR I, 20 (= RMD, 63).

[383] IDR I, 18 (= RMD, 64).

[384] IDR I, 19 (CIL XVI, 185).

[385] RMD I, 66 şi 116 (Buciumi), 117 (Românaşi).

[386] I.I. Russu, SCIV 10, 1959, 2, p. 311-312 (= N. Gudea - V. Lucăcel, *Inscripţii şi monumente sculpturale,* p. 23-24, nr. 38).

(reconstituită din numeroase fragmente) dedicată aceluiaşi împărat de această trupă[387] În castru au apărut şi ştampile ale acestei unităţi[388].

26. Cohors I Aurelia Brittonum milliaria[389]

Unitatea este cunoscută numai din inscripţia de reconstrucţie a castrului de piatră de la Bumbeşti din anul 201, când împăraţii Septimius Severus şi Caracalla *muros cesp*[*iticios*] *castro*[*ru*]*m coh*[*ortis*] *I A*[*u*]*reliae Brittonum* (*milliariae*) *Antoniniana*(*e*) *vetust*(*ate*) *dil*[*apsos*] *lapide eos restitue*[*r*]*unt*[390].

După D. Tudor: "Apelativul *Aurelia-Antoniniana* din inscripţia de la Bumbeşti nu indică pe Marcus Aurelius, ci pe Caracalla sau Elagabal (*Marcus Aurelius Antoninus*). Părerea noastră este că în locul vechii sale denumiri (Augusta Nervia Pacensis), unitatea şi-a schimbat numele în cinstea împăratului Caracalla, motivată de construcţia castrului, pentru care a şi fost mutată la Stolniceni"[391]. J. Fitz remarca însă cu dreptate că pe inscripţia de la Bumbeşti supranumele *Antoniniana* este un adaus ulterior (regravare), probabil în (sau după) 212[392], prin urmare nu are legătură cu *Aurelia* (acesta din urmă era chiar gentiliciul trupei, care trebuie să fie o creaţie a lui Marcus Aurelius). Prin urmare, *cohors I Aurelia Brittonum milliaria* s-a aşezat în acest castru cu mult înainte de anul 201 (cum rezultă din afirmaţia că s-au refăcut „zidurile de glii ale castrului cohortei I Brittonum milliaria ruinate de vechime"), înlocuind pe *cohors IV Cypria* (v. nr. 32).

De acord cu W. Wagner şi N. Gostar[393], nu poate fi identificată cu *cohors I Augusta Nervia Pacensis Brittonum milliaria* (despre aceasta, *supra*, nr. 24), care staţiona pe Olt

27. Cohors III Campestris[394]

Unitatea este cunoscută în Moesia Superior prin diploma militară din 103/107[395]. După anexarea Daciei, este menţionată în diplomele acestei

[387] M. Macrea - E. Chirilă - N. Gudea - V. Lucăcel - C. Pop, StCom Sibiu 14, 1969, p. 287-297; E. Chirilă - N. Gudea - V. Lucăcel - C. Pop, *Castrul roman de la Buciumi*, Cluj, 1972, p. 115-116. Revizuită de C.C. Petolescu, în *Epigraphica. Travaux dédiés au VIIe Congrès d'épigraphie grecque et latine*. Bucureşti, 1977, p. 161, nota 16 (lectură preluată de I. Piso, ActaMN 15, 1978, p 186-187, nr. 5; AnnÉp, 1978, 690).

[388] I.I. Russu, SCIV 10, 1959, 2, p. 315-316; C.C. Petolescu, SCIVA 25, 1974, 4, p. 601: *COH*(*ors*) *II N*(*ervia*) *P*(*acensis*) (imprimare retrogradă); J.E. Bogaers, în *Limes. Akten des XI. Internationalen Limeskongresses*, Budapesta, 1977, p. 611-617: ultima siglă ar abrevia supranumele imperial *Antoniniana* (AnnÉp, 1977, 709).

[389] W. Wagner, *Dislok.*, p. 108-109; D. Tudor, OR⁴, p. 333; Cr.M. Vlădescu, *Armata*, p. 34, nr. 3.

[390] CIL III, 14485 (= ILS, 9179; IDR II, 174).

[391] OR⁴, p. 333 (autorul o consideră aceeaşi cu *cohors I Nervia Pacensis Brittonum milliaria*).

[392] StCl 24, 1986, p. 139; observaţia lui Fitz este confirmată de noi, după cercetarea pietrei: SCIVA 38, 1987, 2, p. 181.

[393] W. Wagner, *loc. cit.*; N. Gostar, ArhMold 4, 1966, p. 182-183.

[394] C. Cichorius, RE IV, col. 266; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 184; W. Wagner, *Dislok.*, p. 116; D. Tudor, OR⁴, p. 337; J. Beneš, *Auxilia*, p. 23, nr. 64/27; Cr.M. Vlădescu, *Armata*, p. 37; K. Strobel, *Untersuch.*, p. 126; I. Piso - D. Benea, ZPE 56, 1984, p. 288-289.

[395] CIL XVI, 54.

provinciii din 14 octombrie 109[396] şi 17 februarie 110[397]. În anii 160[398] şi 161[399] reapare în Moesia Superior, dar sub Marcus Aurelius este din nou atestată la nord de Dunăre, în Dacia Superior (diploma de la Drobeta din 1 aprilie 179)[400].

De la sud de Dunăre se cunosc două inscripţii funerare ale unor soldaţi ai acestei trupe, descoperite la Aquae (Prahovo)[401] şi Cuppae (Golubać)[402]; de asemenea, este menţionată de ştampila *COH III CAMP* de la Viminacium[403].

În Dacia, cele mai multe urme lasă la Drobeta. Mai întâi, amintim o ştampilă tegulară de acelaşi tip cu aceea de la Viminacium[404]. Unitatea mai este atestată la Drobeta de două inscripţii funerare: una este pusă Valeriei Gemina de soţul său, P. Aelius Papirianus, (*centurio*) *coh*(*ortis*) *III Camp*(*estris*)[405]; cealaltă lui *Liccaius Vinentis, mil*(*es*) *coh*(*ortis*) *III Camp*(*estris*) *b*(*ene*)*f*(*iciarius*) *trib*(*uni*)[406]. Pentru staţionarea la Drobeta pledează şi diploma citată din anul 179, descoperită chiar în această localitate, care aparţinuse unui fost pedestraş al acestei unităţi: *ex peditibus Ulpio Ulpi fil*(*io*) *Herculano Stobis* (prin urmare, originar din oraşul Stobi din Macedonia)[407]. De asemenea, unitatea mai apare într-o inscripţie de la Napoca menţionând pe T. S[e]rvius Vitalis, *trib*(*unus*) *coh*(*ortis*) *III Camp*(estris)[408].

Pe baza documentelor epigrafice prezentate, s-a tras concluzia că unitatea a fost mutată la sud de Dunăre, cândva între anii 110-160[409]. S-a emis şi părerea că unitatea a luat parte la războiul parthic al lui Traian[410]; din acest timp ar data inscripţia de la Atena a unui soldat al acestei cohorte[411]. Ultima concluzie pe care o înregistrăm este aceea a editorilor diplomei de la Drobeta[412]: „Au fost propuse două soluţii: fie că trupele amintite au fost transferate înaintea anului 160 pe malul drept al Dunării, fie că, tot înaintea acestei date, autoritatea guvernatorului Moesiei Superior s-a extins asupra unei părţi din malul stâng. Noi am ales o cale în spiritul celei de-a doua soluţii. Nu credem că trupele au fost mutate pe malul drept, pentru a fi apoi readuse pe malul stâng. Interesul apărării malurilor Dunării de eventualele atacuri ale iazygilor a putut cere ca

[396] AnnÉp, 1990, 860 (C.C. Petolescu, SCIVA 42, 1991, 1-2, p. 85-91, nr. 523).

[397] CIL XVI, 57 (= IDR I, 2).

[398] CIL XVI, 111

[399] RMD, 55

[400] RMD, 123 (= AnnÉp, 1987, 843).

[401] E. Swoboda, *Forschungen am Obermoesischen Limes*, Viena, 1939, 9, 15 (citat după ZPE 56, 1984, p. 289, nota 159). După Strobel (*loc. cit.*, nota 91), această unitate ar fi construit castrul de la Prahovo în a. 88-89 (CIL III, 1642).

[402] AnnÉp, 1971, 424 (= ILIug, 461).

[403] A. v. Premerstein - N. Vulić, JÖAI 6, 1903 (Beibl.), 55, nr. 79.

[404] N. Gudea, *Limes*, Budapesta, 1977, p. 236, fig. 6/7 (= Drobeta 4, 1978, p. 103, fig. 13, nr. 7; reprodusă de noi în SCIVA 32, 1981, 4, p. 600, nr. 18).

[405] CIL III, 14216, 10 (= IDR II, 44). După Kraft (*Rekrutierung*, Berna, 1951, p. 193, nr. 3012), inscripţia datează "wohl Hadrian".

[406] CIL III, 14216, 8 (= IDR II, 45); Kraft (*loc. cit.*, nr. 3013) datează inscripţia către mijlocul sec. II.

[407] *Supra*, nota 400.

[408] C. Daicoviciu, AISC 2, 1933, p. 50-60 (= AnnÉp, 1934, 14); revizuită de M.P. Speidel, Apulum 15, 1977, p. 631-633. Pentru tribun: H.Devijver, PME, S 44.

[409] Kraft, *loc. cit.*; Tudor, *loc. cit.*

[410] J.H. Olivier, Hesperia 10, 1941, 246 (apud Strobel, *Untersuch.*, p. 126, nota 92).

[411] CIL III, 7289.

[412] I. Piso - D. Benea, ActaMN 21, 1987, p. 124 (vezi şi ZPE 56, 1984, p. 289).

ele să fie uneori subordonate din punct de vedere militar unui singur guvernator şi anume, cum este şi firesc, celui al Moesiei Superior, care avea cele mai numeroase trupe în zonă. Este de la sine înţeles că atunci când comanda trupelor din castrele de pe malul stâng, guvernatorul Moesiei Superior avea dreptul de a transfera unele detaşamente pe malul drept. Astfel s-ar explica urmele lăsate de *cohors V Gallorum* şi de *cohors III Campestris* la sudul Dunării" Dar pentru a accepta această concluzie, ar trebui să avem dovada că podul de la Drobeta mai funcţiona în acest răstimp - ceea ce izvoarele nu confirmă[413]

Descoperirile epigrafice ne îndeamnă însă la o reconstituire diferită a itinerariului cohortei în sec. II e.n. Probabil că unitatea nu a staţionat de la început la Drobeta, cum s-a crezut [414], ci undeva în Transilvania - cum pare să arate inscripţia de la Napoca. Trimisă de Traian să lupte în Orient[415], a revenit în Moesia Superior (diplomele din anii 160 şi 161). Împăratul Marcus Aurelius a adus-o din nou în Dacia (Superior), stabilind-o la Drobeta, unde este atestată de diploma din 1 aprilie 179.

Unitatea era comandată de un tribun, aşa cum rezultă din inscripţia de la Drobeta menţionând acel *b(ene)f(iciarius) trib(uni)* (v. mai sus), precum şi din inscripţia de la Napoca menţionând pe T. S[e]rvius Vitalis (v. mai sus); un alt tribun este cunoscut din diploma de la Drobeta, Avonius Saturninus[416]. După Wagner[417], urmat de Speidel[418], iar mai recent de I. Piso şi D. Benea[419], din acest fapt ar rezulta că unitatea era *milliaria*; Kraft explică rangul comandantului trupei prin faptul că unitatea era formată din cetăţeni romani[420] (cum rezultă din diplomele din 103/107, 109 şi 110).

Probabil că revenirea unităţii în Dacia nu a fost de lungă durată. Oricum, în sec. III la Drobeta staţionează altă unitate: *cohors I sagittariorum milliaria* [mai departe, nr. 53].

28. **Cohors I Cannanefatium**[421]

Recrutată din tribul germanic al cannanefatilor de pe cursul inferior al Rinului, trupa este menţionată abia în anul 164 în diplomele de la Căşei[422],

[413] Cassius Dio (LXVIII, 13, 16) ne informează că împăratul Hadrian, de teamă că barbarii vor trece pe pod în Moesia, a dat ordin să fie distrusă partea de deasupra; Procopius (*De aedif.*, IV, 6) atribuie distrugerea viiturilor Dunării. Despre pod: D. Tudor, OR[4], p. 56 urm., cu toată bibliografia.

[414] Datarea celor două inscripţii de la Drobeta (mai sus, notele 405-406) în perioada Hadrian - Antoninus Pius, în bibliografia de până acum, era determinată de faptul că în 160 unitatea apare în Moesia Superior (CIL XVI, 111; mai nou, şi în RMD 55 din anul 161); dar acum ştim că unitatea a revenit în Dacia, unde este atestată în 179 (*supra*, nota 400).

[415] Vezi nota 410.

[416] H. Devijver, PME Suppl. I, A 266 bis.

[417] W. Wagner, *loc. cit.*

[418] M.P. Speidel, *loc. cit.*, p. 633.

[419] ZPE 56, 1984, p. 288.

[420] K. Kraft, *Rekrut.*, p. 82, nota 2.

[421] W. Wagner, *Dislok.*, p. 116-117; D. Protase, Dacia, N.S. 17, 1975, p. 325, nr. 6; J. Beneš, *Auxilia*, p. 23-24, nr. 65/28; V. Wollmann, Germania 52, 1974, 1, p. 150-153.

[422] IDR I, 20 (= RMD, 63).

Gilău[423], Palatovo[424] și Buciumi[425]. Unitatea este menționată prin ștampile tegulare descoperite în castrul de la Tihău[426].

29. **Cohors I Flavia Commagenorum**[427]

Unitatea este menționată făcând parte din armata Moesiei Inferioare în diploma militară din 13 mai 105[428]. Singura atestare a unor militari ai cohortei pe teritoriul acestei provincii este inscripția funerară a veteranului M. Iulius Tertullus, pusă la Tomis de Mitridates (sic), *mil*(es) *coh*(*ortis*) *eius*(*dem*) (numele este de origine iraniană) și Barales (nume de origine siro-semită)[429].

A luat parte la războaiele cu dacii[430], deoarece apare menționată pe ștampilele militare din nordul Munteniei: la Drajna de Sus[431] (unde a ridicat castrul împreună cu detașamente din legiunile I Italica, V Macedonica și XI Claudia[432]), Târgșor[433] și Voinești[434] (în aceste puncte descoperirile tegulare menționează și legiunea XI Claudia[435]). În anul 105, când apare în diploma menționată mai sus, trupa era probabil dislocată la nord de Dunăre, în teritoriile recent anexate Moesiei Inferioare.

Ulterior, unitatea a fost afectată provinciei Dacia Inferior, cum rezultă din diploma militară de la Palamarca din anul 140[436]; o menționează pe cursul inferior al Oltului ștampilele tegulare de la Romula[437], Slăveni[438] și Acidava[439]. De asemenea, la Săcădate (jud. Sibiu), pe cursul superior al Oltului, s-a descoperit un altar dedicat *I*(*ovi*) *O*(*ptimo*) *M*(*aximo*) *Dolicheno Comm*[*agenor*]*u*[*m*][440], care poate fi pus în legătură cu prezența (temporară) în aceste părți a (unui detașament al) acestei cohorte.

[423] IDR I, 18 (= RMD. 64).
[424] IDR I, 19 (= CIL XVI, 185). În diploma de la Domașnea, din anul 154, numele trupei cade în lacună (CIL XVI, 110 = IDR I, 17 = RMD, 47).
[425] N. Gudea, ActaMP 6, 1982, p. 60-61, nr. 3 (reprodusă de noi în cronica epigrafică din SCIVA 34, 1983, 4, p. 380-381, nr. 178; RMD, 116); alt fragment: N. Gudea, ActaMP 8, 1984, p. 212, nr. 2 (reprodusă de noi în SCIVA 37, 1986, 4, p. 351, nr. 348; RMD, 128).
[426] CIL III, 8074, 13: atribuite greșit unei cohorte *I Cypria* ori *Cyrenaica*, inexistentă în Dacia; pentru atribuirea corectă: C. Daicoviciu - D. Protase, ActaMN 1, 1974, p. 170, nota 86.
[427] C. Cichorius, RE IV, col. 27; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 185; W. Wagner, *Dislok.*, p. 123-124; I.I. Russu, ActaMN 6, 1969, p. 171-172; A. Aricescu, *Armata*, p. 59-60; J. Beneš, *Auxilia*, p. 26-27, nr. 72/35; D. Tudor, OR[4], p. 334; Cr. M. Vlădescu, *Armata*, p. 35.
[428] CIL XVI, 50.
[429] ArchAnz 29, 1944, col. 433; AnnÉp, 1938, 6; ISM II, 176.
[430] K. Strobel, *Untersuch.*, p. 127.
[431] CIL III, 12530 (= IDR II, 603).
[432] IDR II, 600-602.
[433] Descoperire inedită; informație M. Lichiardopol (Ploiești, Muzeul județean Prahova).
[434] M. Bădescu, SCIVA 32, 1981, 2, p. 291-292 (reprodusă de noi în SCIVA 34, 1983, 4, p. 368-369, nr. 116).
[435] IDR II, 606 (Târgșor); M. Bădescu, *loc. cit.*, p. 291 (reprodusă în SCIVA 34, 1983, 4, p. 368, nr. 115) (Voinești).
[436] AnnÉp, 1962, 264 (= IDR I, 13; RMD, 39).
[437] CIL III, 8074, 14 c; IDR II, 382.
[438] IDR II, 528.
[439] CIL III, 8074, 14 d; IDR II, 551.
[440] IDR III/4, 86.

În cursul săpăturilor din anul 1993 în *retentura* castrului de la Câmpulung-Pescăreasa (Jidova) s-a descoperit, în podeaua unei barăci militare romane, o cărămidă având zgâriat (în pasta crudă, înainte de ardere) numele unui soldat (*miles*) al cohortei de commageni; baraca a fost distrusă în incendiul provocat de distrugerea castrului pe timpul lui Filip Arabul[441]. Se poate deci presupune că trupa a staţionat în castrul de la Jidova cel puţin în prima jumate a sec. III e.n.; în acest caz, unii din soldaţii care lasă însemnări pe mai multe cărămizi pot aparţine aceleiaşi trupe[442].

Prin comparaţie cu sora ei de la Micia (v. mai departe), se poate presupune că trupa era *equitata* şi era constituită din arcaşi[443]. Se cunosc doar doi prefecţi ai acestei unităţi: M. Antonius Modianus[444] şi C. Betitius Pietas[445], probabil din prima jumătate a sec. II e.n.

30. **Cohors II Flavia Commagenorum**[446]

Este atestată mai întâi în Moesia Superior în diplomele din anii 96[447], 100[448] şi 103/107[449]; se crede că a luat parte la războaiele pentru cucerirea Daciei[450]. Diplomele din 14 octombrie 109[451] şi 2 iulie 110[452] o arată între trupele provinciei Dacia; alte trei diplome - din anii 144[453], 157 (?)[454] şi 179[455] - o arată staţionând în Dacia Superior. Garnizoana ei a fost la Micia (Veţel, jud. Hunedoara), unde este atestată prin numeroase inscripţii[456] (cea mai veche atestare este de pe timpul lui Hadrian[457]) şi

[441] Vezi în această privinţă Em. Popescu, C.C. Petolescu, T. Cioflan, în StCom, Câmpulung-Muscel 2, 1984, p. 15-17.

[442] IDR II, 610-611; I.I. Russu, Drobeta 3, 1978, p. 193.

[443] Cu ocazia cercetărilor în clădirea comandamentului (*principia*) castrului, s-au descoperit în *armamentarium* circa 400 de vârfuri de săgeţi: Em. Popescu, Eug. Popescu, Materiale 9, 1970, p. 257. De asemenea, dimensiunile apreciabile ale hambarului (*horreum*) pledează şi ele pentru o unitate *equitata* (vezi L. Petculescu, SaalburgJahrb 43, 1987, p. 70).

[444] CIL VI, 3504 (Roma); cf. H. Devijver, PME, A 138.

[445] CIL IX, 1132 (Aeclanum; Italia, *regio II*); cf. PME, B 22.

[446] Cichorius, RE IV, col. 274; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 185; W. Wagner, *Dislok.*, p. 124-126; I.I. Russu, ActaMN 6, 1969, p. 172; idem, SCIV 23, 1972, 1, p. 70; J. Beneš, *Auxilia*, p. 27, nr. 73/36.

[447] AnnÉp, 1977, 722 (= RMD, 6)

[448] CIL XVI, 46.

[449] CIL XVI, 54.

[450] K. Strobel, *Untersuch.*, p. 128.

[451] AnnÉp, 1990, 860 (textul diplomei este reprodus de noi în SCIVA 42, 1991, 1-2, p. 85-91, nr. 523); apare din eroare printre *alae*.

[452] IDR I, 3 (= CIL XVI, 163).

[453] IDR I, 14 (= CIL XVI, 90).

[454] IDR I, 15 (= CIL XVI, 107).

[455] RMD, 123 (= AnnÉp, 1987, 843; reprodusă de noi în SCIVA 36, 1985, 4, p. 357-358, nr. 264).

[456] IDR III/3, nr. 45, 46, 51-53, 58, 60, 63, 67, 68, 77-79, 88, 105, 108, 109, 111, 130 (= C.C. Petolescu, SCIVA 28, 1976, 3, p. 394-395, nr. 2; 37, 1986, 4, p. 350, nr. 339), 138, 166, 175, 177; AnnÉp, 1983, 846 (= SCIVA 35, 1984, 4, p. 337, nr. 231).

[457] IDR III/3, 51 (= CIL III, 1371).

ștampile tegulare[458]; unitatea era *equitata sagittariorum*[459], iar două inscripții atestă supranumele imperiale [*Severi*]*ana* [*Alexandriana*][460] și *Philippiana*[461].

Dintr-o inscripție aflăm că *Imp*(*erator*) *Caes*(*ar*) *L*(*ucius*) *Septimius Severus Pertinax Aug*(*ustus*) *co*(*n*)*s*(*ul*) *balneas coh*(*ortis*) *II Fl*(*aviae*) *Commag*(*enorum*) *vetustate dilabsas restituit sub Polo Terentiano co*(*n*)*s*(*ulari*) *III Daciar*(*um*) *curante Sex*(*to*) *Boebio Scribonio Casto praef*(*ecto*) *coh*(*ortis*)[462]; băile cohortei sunt din nou refăcute pe timpul lui Severus Alexander[463]. Pe timpul domniei comune a lui Septimiu Sever și a fiilor săi, cohorta de commageni participă, alături de alte trupe la o importantă lucrare militară[464].

Dintre prefecții acestei cohorte, inscripțiile menționează pe M. Arru[ntiu]s Agrippinu[s][465], Sex. Boebius Scribonius Castus (pe timpul lui Septimiu Sever)[466], Iulius Arcanus[467], C. Pomponius Cassianus[468], Tampius Ruf[inus][469], C. Vettius Sabinianus[470], precum și un necunoscut din al cărui cognomen a rămas *[...]dianus* (pe timpul lui Severus Alexander)[471]. Inscripțiile de la Micia mai menționează un centuriom al acestei cohorte, Crisp(us) Luci[472], precum și un decurion, L. Sossiu[s][473] (încă o dovadă că această unitate era *equitata*[474]). Dintre militarii acestei trupe, o inscripție mai menționează pe un Ianuarius, *actar*(*ius*)[475]; alte două inscripții amintesc pe veteranii *Dion*[*ysius*][476] și Aur(elius) Maurus[477].

[458] C.C. Petolescu - L. Mărghitan, în Muzeul Național 1, 1974, p. 255-256, nr. 32-35 (ștampila nr. 35 este rectificată și atribuită cohortei II Flavia Commagenorum de C.C. Petolescu, SCIVA 27, 1976, 3, p. 395-397, nr. 3; N. Gudea, SCIVA 27, 1976, 4, p. 517-518, nr. 1); IDR III/3, 197; vezi încă: SCIVA 35, 1984, 4, p. 378, nr. 233 (= AnnÉp, 1983, 848); SCIVA 37, 1986, 4, p. 350, nr. 341.

[459] IDR III/3, 138: *eq*(*uitata*) *s*[*ag*(*ittariorum*)] (= AnnÉp, 1903, 65; ILS, 9273). În diploma din 14 octombrie 109 este denumită *sagittaria*, în cea din 2 iulie 110 *sagittarior*(*um*).

[460] IDR III/3, 46 (= AnnÉp, 1903, 66).

[461] CIL III, 1379 (= IDR III/3, 58).

[462] CIL III, 1374 (= IDR III/3, 45).

[463] IDR III/3, 46 (AnnÉp, 1903, 66).

[464] CIL III, 1343 (= AnnÉp, 1978, 705; IDR III/3, 77).

[465] AnnÉp, 1903, 65 (= ILS, 9273; IDR III/3, 138): dedicație [*I*]*ovi Turmazgadi*; tot el apare probabil pe un alt altar, dedicat lui I.O.M. Dolichenus (AnnÉp, 1911, 35; IDR III/3, 67). Cf. H. Devijver, PME, A 165.

[466] Menționat în inscripția citată integral *supra*, vezi nota 462 și IDR III/3, 68 (= AnnÉp, 1903, 67); cf. H. Devijver, PME, B 26.

[467] CIL III, 7855 (= IDR III/4, 109); cf. Devijver, PME, I 24.

[468] CIL III, 7848-7849 (= IDR III/3, 78-79); cf. PME, P 74.

[469] IDR III/3, 63. L. Mărghitan, SCIVA 25, 1974, 1, p. 143-147, citea numele prefectului P. Ampiu[s] Ruf[inus] (lectură înregistrată în AnnÉp, 1977, 706; cf. H. Devijver, PME, A 113); dar I.I. Russu, în Banatica 2, 1973, p. 104, citea *nomen*-ul ofițerului: *Tampius*.

[470] CIL III, 1619 (= 7854; IDR III/3, 108). Pe timpul împăratului Commodus, ajunge guvernator al celor trei Dacii (AnnÉp, 1920, 45; Cassius Dio LXXIII, 3,3; vezi I. Piso, *Fasti provinciae Daciae*, I. *Die senatorischen Amtsträger*, Bonn, 1993, p. 131-137, nr. 26).

[471] IDR III/3, 46 (= AnnÉp, 1903, 66).

[472] CIL III, 1347 (= 7850; IDR III/3, 88).

[473] CIL III, 1355 (= IDR III/3, 105).

[474] Vezi *supra* nota 459.

[475] AnnÉp, 1971, 399 (= IDR III/3, 111). Cf. A. v. Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*[2], Köln-Graz, 1967, p. 59-60.

[476] CIL III, 12569; vezi I.I. Russu, SCIV 18, 1967, 1, p. 170-171, nr. 4 (= IDR III/3, 175); el poate fi identic cu Aure(lius) Dionisius, *cur*(*ator*) (CIL III, 1338; ILS, 4074 a; IDR III/3, 139), care închină o inscripție *G*(*enio*) *T*(*ur*)*maz*(*gadae*) (v. mai departe, nota 486).

[477] CIL III, 6267; cognomenul este rectificat în chip nejustificat de I.I. Russu: *Ma*(*t?*)*urus* (IDR III/3, 166).

Dintre divinitățile cărora se închină militarii acestei trupe, inscripțiile menționează fie divinități romane: Iupiter Optimus Maximus[478], *Minerva Augusta et Genius coh(ortis) II Fl(aviae) Com(m)agen(orum)*[479], Mars Gradivus[480], Mercurius[481], Liber Pater[482], Hercules[483], Fortuna Augusta[484], precum și orientale: I.O.M. Dolichenus[485] și Iupiter Turmasgadis[486]. De altfel, inscripțiile de la Micia prezintă un interesant repertoriu de dedicații către divinitățile orientale[487]; dintre dedicațiile pentru divinitățile siriene, mai menționăm pe cele pentru Iupiter Erapolitanus (Hierapolitanus)[488], I.O.M. D(olichenus) C(ommagenorum)[489] și Dea Syria[490].

31. Cohors I Cretum[491]

Unitatea este atestată în Moesia Superior de diplomele din anii 93[492], 96[493] și 100[494]. Din a doua jumătate a secolului I e.n. datează o inscripție funerară de la Niš, menționând pe Ti. Cla(u)dius Valerius, *vet(eranus) cohor(tis) I Cretum, do(mo) Hierab(...)* (probabil Hierapytna din Creta)[495]. A luat parte la războiul lui Traian cu dacii[496] și a participat la construirea

[478] CIL III, 7848-7849 (= IDR III/3, 78-79), 7850 (= 1347 = IDR III/3, 88).
[479] Oct. Floca, ActaMN 5, 1968, p. 111-113; AnnÉp, 1971, 399; IDR III/1, 111. *Genius* cohortei de commageni se identifică probabil cu acel *G(enius) T(u)rmaz(gada)* menționat la nota 476.
[480] CIL III, 7854 (= 1619 = IDR III/3, 108). Cf. I. Piso, *Fasti Daciae*, p. 132.
[481] CIL III, 7855 (= IDR III/3, 109).
[482] CIL III, 1355 (= IDR III/3, 105). În cursul săpăturilor în terme, în anul 1971, am descoperit un fragment de statuetă a acestui zeu; publicat de C. Pop, Apulum 10, 1972, p. 173.
[483] C.C. Petolescu, SCIVA 22, 1976, 3, p. 394-395, nr. 2. Printr-un fals grosolan (desen după fotografia trimisă de noi), I.I. Russu (IDR III/3, 130) atribuie această inscripție lui Silvanus Domesticus.
[484] CIL III, 1374 (= IDR III/3, 68).
[485] AnnÉp, 1931, 35 (= IDR III/3, 67). Dedicantul, din al cărui nume se păstrează doar *praenomen*-ul, era probabil M. Arruntius Agrippinus, prefect al cohortei II Flavia Commagenorum, dedicantul unei inscripții pentru Iupiter Turmasgadis (v. nota următoare).
[486] AnnÉp, 1903, 65 (= ILS, 9273; IDR III/3, 138). Vezi și CIL III, 1338 (= ILS, 4074 a; IDR III/3, 139). *G(enio) T(ur)maz(gadae)*.
[487] L. Mărghitan, C.C. Petolescu, *Les cultes orientaux à Micia* (*Dacia Superior*), în *Hommages à Maarten J. Vermaseren* II, Leiden, 1978, p. 718-731.
[488] IDR III/3, 97 (= AnnÉp, 1952, 196). Altarul a fost descoperit în ruinele unui templu, atribuit acestei divinități (Oct. Floca, Materiale 1, 1953, p. 773-784).
[489] IDR III/3, 66. Este posibil ca inscripțiile de la Ampelum, dedicate *Deo aetern(o) Commag(enorum) Dulc[eno]* (CIL III, 7832 = IDR III/3, 296), *I.O.M. Commacenorum aeterno* (CIL III, 1301 a = 7834; ILS, 4298; IDR III/3, 298) și *I.O.M. D(olicheno) et Deo Commaceno* (CIL III, 1301 b = 7835; ILS, 4299; IDR III/4, 299) [cf. Al. Popa, I. Berciu, *Le culte de Jupiter Dolichenus dans la Dacie romaine* (*Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire Romain*, publicate sub direcția lui M.J. Vermaseren, LXIX), Leiden, 1978, p. 11-15, nr. 9-11] să fie în legătură cu prezența unui detașament din *cohors II Flavia Commagenorum*, detașat pentru pază în zona exploatărilor aurifere.
[490] CIL III, 7864 (= IDR III/3, 136).
[491] C. Cichorius, RE IV, col. 276; W. Wagner, *Dislok.*, p. 126-127; D. Tudor, OR[4], p. 332-333; J. Beneš, *Auxilia*, p. 28, nr. 74/37; Cr. M. Vlădescu, *Armata*, p. 35, nr. 6.
[492] CIL XVI, 39.
[493] RMD, 6.
[494] CIL XVI, 46.
[495] IMS IV, 34.
[496] K. Strobel, *Untersuch.*, p. 128.

podului peste Dunăre[497]. În diploma din 2 iulie 110, este menţionată în Dacia: *I Cretum sagittarior(um)*[498]. Probabil din această perioadă datează şi ştampila tegulară *COH I CRE* de la Banatska Palanka[499].

Unitatea a fost readusă la sudul Dunării, la o dată necunoscută; ea reapare în diplomele Daciei Superior din 160 şi 161[500]; a staţionat se pare la Egeta (Brza Palanka), de unde provine o dedicaţie pentru Iupiter Dolichenus[501]. Din acest timp datează ştampilele descoperite la Dorticum, la gura râului Timoc[502]; o ştampilă a ajuns se pare şi la Sucidava[503].

Din păcate, numele unui prefect al acestei trupe dintr-o inscripţie votivă de la Apulum (pe când acesta efectua deja cea de-a doua miliţie ecvestră, ca tribun al legiunii XIII Gemina) cade în lacună[504].

32. **Cohors IV Cypria c. R.**[505]

Este menţionată în Moesia Superior de diploma militară datată între 103/107[506]. A luat parte probabil la războiul cu dacii[507], rămânând în armata de ocupaţie a provinciei Dacia, cum rezultă din diplomele militare din 14 octombrie 109[508] şi 17 februarie 110[509]: *IIII Cypria c(ivium) R(omanorum)*; înseamnă că soldaţii acestei trupe primiseră cetăţenia pentru bravură în cursul războiului cu dacii[510].

Unitatea a staţionat la Bumbeşti-Jiu, unde s-au descoperit numeroase ştampile tegulare (în castrul de la gară şi în therme)[511]. Probabil pe timpul lui Marcus Aurelius, unitatea a fost trimisă la nordul Mării Negre[512]; locul i-a fost luat de *cohors I Aurelia Brittonum milliaria* (v. *supra*, nr. 26).

[497] CIL III, 1703, 2 (= IDR II, 103); M. Mirković, *Rimski Gradovi na Dunavu u Gornoj Meziji*, Belgrad, 1968, p. 111-112.

[498] CIL XVI, 163 (= IDR I, 3)

[499] IDR III/1, 6.

[500] CIL XVI, 111; RMD, 55.

[501] D. Vučković-Todorović, Starinar 15-16, 1964-1965, p. 176-177, fig. 2; L. Zotović, *Les cultes orientaux dans la Mésie Supérieure*, Leiden, 1966, p. 93-94 (= AnnÉp, 1966, 336).

[502] Zl. Morfova, ArheologijaSofia 5, 1963, 1, p. 30, nr. 13-14, fig. 4.

[503] IDR II, 240.

[504] CIL III, 1163; cf. H. Devijver, PME, p. 910, nr. 34.

[505] W. Wagner, *Dislok.*, p. 127-128; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 186; A. Aricescu, *Armata*, p. 68, nr. 27; D. Tudor, OR[4], p. 337; J. Beneš, *Auxilia*, p. 29, nr. 76/39; K. Strobel, *Untersuch.*, p. 129; Cr. M. Vlădescu, *Armata*, p. 38, nr. 17.

[506] CIL XVI, 54.

[507] K. Strobel, *Untersuch.*, p. 129.

[508] AnnÉp, 1990, 860 (textul diplomei reprodus de noi în SCIVA 42, 1991, 1-2, p. 85-91, nr. 523).

[509] CIL XVI, 57 (= IDR I, 2).

[510] Atributul *c(ivium) R(omanorum)* apare şi în diploma datată 103/107 (CIL XVI, 54).

[511] CIL III, 14216,27 (= IDR II, 179).

[512] IOSPE II, 293 (= IGR I, 895; ILS 8874): Γάιος Μέμμιος σπείρης Κυπρίας; IGRRP I, 896 (= AnnÉp, 1904, 163; ILS, 9161): *L. Volusius, mil(es) coh(o)r(tis) Cypriae, (centuria) Ael(ii) Secundi.*

33. Cohors III Dalmatarum[513]

Unitatea este menţionată pentru prima dată în diploma de la Drobeta din 1 aprilie 179 printre trupele Daciei Superior: *III Dalmatar(um)*[514]; a fost creată probabil pe timpul lui Marcus Aurelius[515]. A staţionat în castrul de la Mehadia (Praetorium?), unde este menţionată în sec. III: *coh(ors) III Delmatarum Alexandriana (milliaria) eq(uitata) c(ivium) R(omanorum) p(ia) f(idelis)*[516], *coh(ors) III Delmatarum Valerian(a) Gallienae (milliaria) eqq(uitata) c(ivium) R(omanorum) p(ia) f(idelis)*[517] (sic). O mai menţionează la Mehadia: un fragment de altar (inscripţia nu este semnificativă)[518]; un altar funerar pentru veteranul Ael(ius) Cornelius[519]; o lespede funerară fragmentară, în care apar Ael. Sur[us, *mil.*] *coh(ortis) III Del(matarum)*(mort la vârsta de 40 de ani)[520]; de asemenea, la Petnic (com. Iablaniţa), în apropiere, a apărut o lespede funerară păstrând numele lui Antestius Valentinus, *m(iles) c(ohortis) III D(elmatarum)*(?)[521]. De asemenea, de la Mehadia se cunosc ştampile tegulare *COH III DEL* şi *COH III D*[522]; ştampile de primul tip amintit au apărut şi la Moldova Nouă[523]. O inscripţie de la Sarmizegetusa ne face cunoscut numele (incomplet) al unui tribun al acestei cohorte: P. Anto(nius)...[524].

34. Cohors I Aelia Gaesatorum milliaria[525]

Unitatea a fost creată de Hadrian, fiind atestată în Dacia Porolissensis: mai întâi în diploma militară de la Gherla din 2 iulie 133[526], apoi în cea de la

513 C. Cichorius, RE IV, col. 282; W. Wagner, *Dislok.*, p. 132-133; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 186; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 71; J. Beneš, *Auxilia*, p. 31, nr. 81/44.

514 RMD, 123 (= AnnÉp, 1987, 843)

515 În biografia împăratului Marcus Aurelius din Historia Augusta (21, 7), se consemnează *latrones etiam Dalmatiae atque Dardaniae milites fecit*: se cunosc astfel o *cohors I Aurelia Dardanorum* şi o *cohors II Aurelia Dardanorum milliaria equitata* (Wagner, *Dislok.*, p. 130-132; J. Beneš, *Auxilia*, p. 30-31, nr. 79/42 şi 80/43). După Wagner (*op. cit.*, p. 132-133), trupa din Dacia ar fi fost creată în epoca Flaviilor. Nu este însă sigur că un altar fragmentar de la Mehadia, dedicat împăratului Antoninus Pius (a. 160), ar avea ca autori pe militarii acestei unităţi (CIL III, 1576 = IDR III/1, 75).

516 IDR III/1, 76 (= AnnÉp, 1912, 5).

517 CIL III, 1577 (= 8010)(= IDR III/1, 77).

518 IDR III/1, 81 (= AnnÉp, 1973, 461) (dar numele trupei cade în lacună).

519 IDR III/1, 84 (= AnnÉp, 1973, 462).

520 IDR III/1, 87 (= AnnÉp, 1973, 463)

521 IDR III/1, 103 (= AnnÉp, 1972, 494)

522 IDR III/1, 99-100.

523 CIL III, 8074, 15 b; IDR III/1, p. 55.

524 CIL III, 1474 (= IDR III/2, 379); cf. H. Devijver, PME, A 130. N. Gostar (Sargetia, 14, 1979, p. 659-661 = AnnÉp, 1979, 505) întregea însă [*vet(eranus) ex b(eneficiario)*] *trib(uni) co[h(ortis)] III [(milliariae)] Delmatarum eq(uitatae) c(ivium) [R(omanorum)]*.

525 C. Cichorius, RE IV, col. 286; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 186-187; W. Wagner, *Dislok.*, p. 134-135; C. Daicoviciu - D. Protase, ActaMN I, 1964, p. 169; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 71; J. Beneš, *Auxilia*, p. 31, nr. 82/45.

526 IDR I, 11 (= AnnÉp, 1962, 255; RMD, 35)

Domaşnea din 27 septembrie 154[527], precum şi în cele trei diplome din 21 iulie 164 de la Căşei[528], Gilău[529] şi Palatovo[530]. A staţionat la Bologa, unde lasă ştampile tegulare: *GES* (imprimare inversă)[531] şi *C*(o)*H*(*ors*) *I AE*(*lia*) *G*(*aesatorum*)[532]. În două inscripţii (modeste fragmente), unitatea poartă supranumele imperial *Gordiana*[533]. O altă inscripţie, şi ea parţial conservată, menţionează pe P. (?) Candidius Patruinus, *praef*(*ectus*) *coh*(*ortis*) [*I*] *Ael*(*iae*) *Gaes*(*atorum*)[534].

35. **Cohors I Gallorum Dacica**[535]

Este menţioantă între trupele Daciei Superioare în diplomele din 23 februarie 144 de la Stara Zagora[536] şi 13 decembrie 157 (?) de la Tibiscum[537]. Locul de garnizoană este necunoscut.

36. **Cohors II Gallorum**[538]

Unitatea este menţionată în Moesia Inferior prin diplomele din anii 99[539], 105[540] şi *ante* 114[541]. A luat parte la războaiele dacice, fiind atribuită ulterior armatei Daciei Inferioare, cum rezultă din diploma din anul 140[542]. În 160 şi 161, o unitate omonimă apare în Moesia Superior[543]; o serie de autori (Wagner, Aricescu, Beneš, Strobel) cred că este vorba de aceeaşi trupă[544].

[527] IDR I, 17 (= CIL XVI, 110; RMD, 47).

[528] IDR I, 20 (AnnÉp, 1959, 37; RMD, 63).

[529] IDR I, 18 (= AnnÉp, 1957, 199; RMD, 64).

[530] CIL XVI, 185 (= IDR I, 19).

[531] N. Gudea, ActaMN 9, 1972, p. 421, fig. 9/6 şi 14/6; cf. C.C. Petolescu, SCIVA 25, 1974, 4, p. 602, nr. 9: probabil o formaţiune de *gaesati*, înainte de a fi transformată în cohortă de împăratul Hadrian; vezi *vexillatio Raetorum gaesatorum* (M.G. Jarret, Britannia 25, 1994, p. 73, nr. 36, cu bibliografie).

[532] CIL III, 8074, 16; ştampilele sunt atribuite corect acestei cohorte de Cichorius, *loc. cit.*

[533] N. Gudea, ActaMN 9, 1972, p. 415-416, nr. 6-7.

[534] CIL III, 7648; republicată (cu fotografie şi desen-reconstituire) de N. Gudea, Apulum 10, 1972, p. 707-711. Cf. H. Devijver, PME, C 74.

[535] C. Cichorius, RE IV, col. 288; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 186-187; W. Wagner, *Dislok.*, p. 135; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 71; J. Beneš, *Auxilia*, p. 31-32, nr. 83/46.

[536] CIL XVI, 90 (= IDR I, 14).

[537] CIL XVI, 107 (= IDR I, 15).

[538] W. Wagner, *Dislok.*, p. 135-136; A. Aricescu, *Armata*, p. 66, nr. 24; D. Tudor, OR⁴, p. 336; J. Beneš, *Auxilia*, p. 32, nr. 84/47; Cr. M. Vlădescu, *Armata*, p. 37, nr. 12; K. Strobel, *Untersuch.*, p. 130.

[539] CIL XVI, 44. Posesorul diplomei era un pedestraş al acestei cohorte *cui praest Visulanius Crescens*; acest prefect este identic cu T. Visulanius Crescens dintr-o inscripţie de la Bononia (Italia, regio VII)(CIL XI, 709; cf. H. Devijver, PME, V 120).

[540] CIL XVI, 50.

[541] CIL XVI, 58.

[542] IDR I, 13 (= RMD, 39).

[543] CIL XVI, 111; RMD, 55.

[544] *Supra*, nota 538; vezi şi inscripţia citată mai departe, nota 552.

37. Cohors II Gallorum Macedonica[545]

În anii 93[546] și 100[547], această trupă se afla în Moesia Superior; apoi diplomele din 14 octombrie 109[548], 17 februarie 110[549] și 2 iulie 110[550] o atestă *in Dacia*. Câteva inscripții de la Celeia (Noricum) menționează pe T. Varius Clemens, *praef(ectus) coh(ortis) II Gallorum Macedonicae*, probabil spre sfârșitul domniei lui Hadrian[551]. O inscripție de la Laminium (Hispania Tarraconensis) dedicată *P. Licinio P. f(ilio) Gal(eria tribu) Maximo, praefecto cohortis II Gallorum equitatae in Dacia, tribuno militum leg(ionis) VII Claudiae piae fidelis*[552], se poate referi la aceeași unitate; în acest caz, *cohors II Gallorum* era *equitata* (dacă nu cumva este vorba de precedenta, nr. 36, din Dacia Inferior). Se pare că a fost readusă după o vreme în Moesia Superior, putând fi identificată cu *II Gall(orum)* din diplomele din anii 160 și 161[553].

38. Cohors II Gallorum Pannonica[554]

Este atestată în Dacia prin diplomele din 14 octombrie 109[555], 17 februarie 110[556] și 2 iulie 110[557]; apoi în Dacia Superioară, conform diplomelor din 23 februarie 144[558], 13 decembrie 157 (?)[559] și 1 aprilie 179 (în aceasta din urmă: *II Gallor(um) et Pannonior(um)*)[560].

Diploma din 23 februarie 144 a fost eliberată unui *exequit[e]* (sic) *Auleno Her......*, probabil de origine tracică; rezultă că unitatea era *equitata*. Aceeași diplomă ne menționează pe unicul prefect cunoscut al acestei trupe: *M. Aemilius I* [.....][561]

[545] C. Cichorius, RE IV, col. 288-289; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 184; W. Wagner, *Dislok.*, p. 136-137; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 71; J. Beneš, *Auxilia*, p. 32, nr. 85/48

[546] CIL XVI, 39.

[547] CIL XVI, 46.

[548] AnnÉp. 1990, 860.

[549] CIL XVI, 57 (= IDR I, 2).

[550] CIL XVI, 163 (= IDR I, 3).

[551] CIL III, 5211 (= ILS, 1362), 5212 (= ILS, 1362 a), 5214, 5215 (= ILS, 1362 b). Cf. H. Devijver, PME, V 52 (cf. Suppl. I, p. 1761).

[552] CIL III, 3230; cf. H. Devijver, PME, L 13.

[553] CIL XVI, 111; RMD, 55.

[554] V. Christescu, *Ist. militară*, p. 213; W. Wagner, *Dislok.*, p. 137; K. Kraft, *Rekrut.*, p. 175, nr. 1420-1421; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 71; J. Beneš, *Auxilia*, p. 32, nr. 86/49.

[555] AnnÉp, 1990, 860.

[556] CIL XVI, 57 (= IDR I, 2).

[557] CIL XVI, 163 (= IDR I, 3).

[558] CIL XVI, 90 (= IDR I, 14).

[559] CIL XVI, 107 (= IDR I, 15).

[560] AnnÉp, 1987, 843 (= RMD, 123).

[561] Cf. H. Devijver, PME, A 79.

39. Cohors III Gallorum[562]

În anul 74, unitatea staționa în Germania[563]. Împăratul Vespasian a adus-o în Moesia, unde este menționată de diplomele din anii 75[564], 78[565] și 82[566]; după divizarea provinciei, diplomele o menționează în Moesia Inferior, în anii 99[567], 105[568] și *ante* 114[569].

A luat parte la războaiele dacice, rămânând probabil în contingentul moesic stabilit la nord de Dunăre, pe Olt[570]. În anii 129[571] și 140[572], *cohors III Gallorum* este menționată în Dacia Inferior. O ștampilă a acestei trupe, *COH III G[al.]*, s-a descoperit la Ioneștii Govorei[573], unde unitatea pare să fi staționat până pe timpul domniei lui Marcus Aurelius. Aceasta pare să rezulte și din studiul carierei lui Sex. Iulius Possessor, prefect al acestei cohorte, care a cumulat, cu titlul de *praepositus*, comanda altor două unități: *ala I Hispanorum* (v. partea I a acestui studiu, nr.9) (lagărul la Slăveni) și *numerus Surorum sagittariorum* (lagărul la Romula), îndeplinind și sarcina de *curator civitatis Romulensium Malvensium*[574].

Ulterior, unitatea este atestată pe segmentul transilvănean al Oltului, la Hoghiz. Nu știm când a sosit aici: inscripția pe o bază de statuie dedicată împăratului Hadrian[575] pare a fi pusă de un centurion din legiunea XIII Gemina[576], iar nu de un prefect al cohortei III Gallorum[577]. Cohorta de galli este sigur atestată la Hoghiz pe timpul domniei comune a lui Marcus Aurelius și Commodus[578]. Tot la Hoghiz, un fragment de altar păstrează numele unui Honoratus, prefect al acestei cohorte[579].

[562] C. Cichorius, RE IV, col. 289-290; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 187; W. Wagner, *Dislok.* p. 138; A. Aricescu, *Armata*, p. 67-68, nr. 26; D. Tudor, OR⁴, p. 337; J. Beneš, *Auxilia*, p. 33, nr 87/50; Cr. M. Vlădescu, *Armata*, p. 38, nr. 15; K. Strobel, *Untersuch.*, p. 130.

[563] CIL XVI, 20.

[564] RMD, 2.

[565] CIL XVI, 22.

[566] CIL XVI, 28.

[567] CIL XVI, 45.

[568] CIL XVI, 50. Beneficiarul acestei diplome era un pedestraș al cohortei III Gallorum, *Ambirenus Iuvenci f.*, din Raurica (Germania Superior), iar comanda unității o avea P. Valerius Sabinus (PME, V 33).

[569] CIL XVI, 58.

[570] K. Strobel, *loc. cit.*, nota 146, înclină a crede că ștampila de la Ioneștii Govorei (mai jos, nota 573) ar data din acest răstimp.

[571] CIL XVI, 75 (= IDR I, 10).

[572] IDR I, 13 (= RMD, 39).

[573] IDR II, 555.

[574] CIL II, 1180 (= ILS, 1403; AnnÉp, 1965, 237: inscripția de la Sevilla; vezi și inscripția de la Mactaris (Africa Proconsularis): AnnÉp, 1983, 976. Cf. C.C. Petolescu, Dacia, N.S. 31, 1987, p. 164-171.

[575] CIL III, 953 (= IDR, III/4, 230).

[576] I.I. Russu, AIIA Cluj 18, 1975, p. 50-54; v. și observațiile noastre din SCIVA 38, 1987, 2, p. 182.

[577] Opinia lui C. Daicoviciu (Dacia 7-8, 1937-1940, p. 316), care citea în r. 3 [*coh.*] *III G(allorum) sub Tib. Cl.* [...]; adevărat că la Hoghiz apare un Tib. Cl. Don[atus] (fără altă indicație), care închină un altar lui Esculap și Hygiei (CIL III, 951 = 7720; IDR III/4, 233).

[578] IDR III/4, 231 (= AnnÉp, 1944, 42).

[579] CIL III, 955 (= 7721; IDR III/4, 235); cf. H. Devijver, PME, II 24.

Unitatea mai este atestată de o ştampilă *COH III G* [ ], descoperită la Boroşneul Mare[580].

40. **Cohors V Gallorum**[581]

Unitatea se afla în Moesia pe timpul lui Vespasianus, cum rezultă din diploma de la Taliata din 28 aprilie 75[582]. În anii 84 şi 85, această unitate (sau alta cu nume identic?) este atestată în Pannonia[583]. Dar în diplomele din 93 şi 100, *cohors V Gallorum* apare din nou în Moesia Superior[584].

A luat parte la războiul cu dacii[585], rămânând în armata de ocupaţie a noii provincii, conform diplomelor din 14 octombrie 109[586] şi 2 iulie 110 (Porolissum)[587]. Dar în diploma de la Tokod, tot din 2 iulie 110, această cohortă apare în Pannonia Inferior[588]; părerile se împart între prezenţa doar a unei părţi a acestei cohorte în provincia pannonică menţionată[589] şi existenţa a două cohorte diferite[590].

Unitatea reapare în diplomele militare ale Moesiei Superior din anii 160[591] şi 161 (în aceasta din urmă cu numele *V GALLOR ET PANN*)[592]. Dar în diploma de la Drobeta din 1 aprilie 179, *cohors V Gallorum* apare în Dacia Superior[593].

Din perioada staţionării la sud de Dunăre datează ştampilele *COH(ors) V GALLO(rum)* de la Tekija-Transdierna[594].

În Dacia, unitatea a staţionat la Pojejena, pe Dunăre, unde lasă ştampile tegulare: *COH(ors) V GALL(orum)*[595]. Aici, *Q. Vibius Donatus, praef(ectus)*

580 IDR III/4, 330

581 C. Cichorius, RE IV, col. 291; W. Wagner. *Dislok.*, p. 140-141; J. Beneš, *Auxilia*, p. 34, nr. 89/52; I. Piso - D. Benea, ZPE 56, 1984, p. 281-282.

582 RMD, 2

583 CIL XVI, 30-31. Beneš (*Auxilia*, p. 35) înclină a crede că trupa din Pannonia era diferită de cea din Dacia.

584 CIL XVI, 39 şi 46

585 K. Strobel, *Untersuch.*, p. 131

586 AnnÉp, 1990, 860 (= SCIVA 42, 1991, 1-2, p. 85-91, nr 523).

587 CIL XVI, 163 (= IDR I, 3).

588 CIL XVI, 164. În această diplomă, apar alte trei unităţi (*ala I Flav. Aug. Britannica c.R.* şi cohortele *I Thracum c.R.p.f.* şi *I Montanorum*) cunoscute din diploma cu aceeaşi dată de la Porolissum (CIL XVI, 163 = IDR, I, 3).

589 A. Radnoti, L. Barkoczi, Acta Antiqua, 1951, 3-4, p. 201-202; K. Strobel, *Untersuch.*, p. 131.

590 J. Beneš, *Auxilia*, p. 35.

591 CIL XVI, 111.

592 RMD, 55.

593 RMD, 123. Căutând o explicaţie a informaţiilor transmise de diplomele militare, I. Piso şi Doina Benea ajung la concluzia că malul stâng al Dunării, cu castrele de la Pojejena şi Drobeta, s-au aflat pe timpul lui Antoninus Pius sub controlul legatului Moesiei Superioare (ZPE 56, 1984, p. 284). După părerea noastră, *cohors V Gallorum* s-a stabilit la Pojejena abia pe timpul lui Marcus Aurelius; aceasta ar concorda şi cu datarea (către sfârşitul sec. III) carierei lui Q. Petronius Novatus (*infra*, notele 597-598; vezi H.-G. Pflaum, *Carrières. Suppl.*, p. 55-56, nr. 208 A).

594 A. Germanović-Kuzmanović, Archlug 14, 1973, p. 37-40 (= AnnÉp, 1977, 740).

595 CIL III, 12632 (= IDR III/1, 23).

coh(*ortis*), desigur al cohortei de galli, închină un altar Dianei Augusta[596]. De asemenea, Q. Petro[nius] Novatus, [*praef*(*ectus*)] *coh*(*ortis*) *V Gal*[*orum*], închină un altar lui I.O.M. Dolichenus[597]; dedicantul a fost identificat cu *Q. Petronius C. f*(*ilius*) *Cor*(*nelia tribu*) *Novatus*, *praef*(*ectus*) *coh*(*ortis*) [*V*] *Gallor*(*um*), *trib*(*unus*) *leg*(*ionis*) *XIIII Geminae*, *praef*(*ectus*) *eq*(*uitum*) *I Hisp*(*anorum*), *praef*(*ectus*) *eq*(*uitum*) *I Campagon*(*um*) dintr-o inscripție onorifică de la Tubusuctu (Algeria)[598]. Din Dacia se mai cunoaște piatra de mormânt a veteranului P Ael(ius) Diophantus, înmormântat la Drobeta[599].

41. **Cohors I Hispanorum veterana**[600]

La 14 august 99, trupa este menționată (cu numele scris întreg) într-o diplomă cu trupele Moesiei Inferioare[601]. Din papirul Hunt[602] aflăm că a participat la cel de-al doilea război dacic al împăratului Traian[603]; din col. II a acestui papirus aflăm că detașamente ale cohortei *I Hispanorum veterana D* (*quingenaria*) se aflau *Piroboridavae in praesidio* (r. 27; deci în garnizoană: probabil la Barboși, la gura Siretului)[604], *Buridavae in vexillatione* (r. 28; la Stolniceni, lângă Râmnicu-Vâlcea)[605], *trans*

[596] IDR III/1, 10 (= AnnÉp, 1963, 165).

[597] IDR III/1, 11 (= AnnÉp, 1931, 125; 1972, 490).

[598] AnnÉp, 1967, 644. Vezi I.I. Russu, SCIV 21, 1970, 1, p. 155-163; H. Devijver, PME, P 26.

[599] CIL III, 14216,4 (= IDR, II, 46).

[600] C. Cichorius, RE IV, col. 298-299; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 188; W. Wagner, *Dislok.*, p. 148-150; I.I. Russu, SCIV 23. 1972, 1 p. 72; M. Zahariade, SCIVA 27, 1976, 4, p. 486-487, nr. 8; J. Beneš, *Auxilia*, p. 37-38, nr. 95/58; D. Tudor, OR⁴, p. 334-335; A. Aricescu, *Armata*, p. 49; Cr. M. Vlădescu, *Armata*, p. 35-36; K. Strobel, *Untersuch.*, p. 132-134.

[601] CIL XVI, 44.

[602] Publicat inițial de A.S. Hunt, *Register of a Cohort in Moesia*, în *Raccolta di scritti in onore di G. Lumbroso*, Milano, 1925, p. 265-272; reluat de G. Cantacuzino, *Un papyrus latin relatif à la défense du Bas-Danube*, Aegyptus 9, 1928, p. 63-96 (articol reprodus și în Revue historique du sud-est de l'Europe 5, 1928, p. 38-74); R. O. Fink, *Hunt's Pridianum: British Museum Papyrus 2851*, JRS, 48, 1958, p. 102-116; idem, *Roman Military Records on Papyrus*, The Amer. Phil. Assoc. Monograph 26, 1971, p. 217-227 (*non vidi*). Vezi încă: R. Syme, JRS 49, 1959, p. 26-33; J.F. Gilliam, în *Hommages à Albert Grenier* II, 1962, p. 747-756.

[603] Această datare este asigurată de mențiunea în acest papir al lui Fabius Iustus (v. în această privință R. Syme, *Danubian Papers*, București, 1971, p. 122 urm.), pe care o descoperire epigrafică îl arată ca guvernator al Moesiei Inferioare în 105-106 (A. Rădulescu - M. Munteanu, Dacia, N.S. 25, 1981, p. 356-358; AnnÉp, 1981, 746).

[604] *Piroboridava* este menționată de Ptolemeu, *Geogr.* III, 10,8; R. Vulpe o localiza la Poiana pe Siret (vezi TIR, L-35, p. 58; vezi și Al. Vulpe, *Dicționar de istoria veche a României,* București, 1976, p. 468). N. Gostar (Apulum, 5, 1964, p. 146), o localiza însă la Barboși (despre castrul și așezarea romană de aici vezi: TIR, L-35, p. 25; S. Sanie, în *Dicționar*, 1976, p. 79-82; idem, în *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României* I, București, 1994, p. 157-158).

[605] Despre Buridava romană: TIR, 1-35, p. 68-69; D. Tudor, în *Dicționar*, p. 117-118; Gh. Bichir, în *Enciclopedia*, p. 229-230.

Danuvium in expeditionem (r. 29)[606]. Unitatea era *equitata*, cum rezultă din menţiunea în acelaşi papirus a unui *de*[*curio*] şi a unor efective de călăreţi (col. II, r. 10.23.29.30.32); în acelaşi sens se mai pot invoca o plăcuţă de argint cu inscripţia *Valerius Valerianus*, *eq*(*ues*) *libr*(*arius*) *c*(*o*)*hor*(*tis*) *I His*(*panorum*) *ex* [*v*]*oto pos*(*uit*)[607], precum şi o aplică, tot de argint, aparţinând unui *Terent(ius) dec(urio)*[608], ambele descoperite la Arutela (Cozia-Bivolari, pe Olt).

Cu acelaşi nume neschimbat, trupa este menţionată apoi în diplomele Daciei Inferioare din anii 129 (*I HISP VETER*)[609] şi 140 (*I HISP VET*)[610].

Este posibil ca ştampila *C*(*ohors*) *HIS*(*panorum*), descoperită în 1994 în cursul săpăturilor de la Sâmbotin (Castra Traiana), să dateze chiar din perioada războaielor dacice[611]; tot dintr-o perioadă timpurie par să dateze şi cele două epigrafe de la Arutela (v. mai sus). Alte ştampile, probabil dintr-o epocă ulterioară, s-au descoperit la Breţcu: *COH HIS*[612], precum şi la Comolău: *COH H* [ ][613]

În afară de prefectul cu nume dificil de citit din papirul Hunt[614], un comandant al acestei unităţi poate fi T. Flavius Mac[ri]nus, *praef*(*ectus*) *coh*(*ortis*) *I Hispan*(*orum*) *eqq*(*uitatae*), *trib*(*unus*) *coh*(*ortis*) *II Aug*(*ustae*) *Dac*(*orum*) *p*(*iae*) *f*(*idelis*) (*milliariae*) *eqq*(*uitatae*) dintr-o inscripţie de la Vukovar (Pannonia Inferior)[615].

606 Datorită menţionării în papirul Hunt, aecastă cohortă a fost identificată de o seamă de cercetători (J. Lesquier, A.S. Hunt, R.O. Fink, discuţiile rezumate de R. Cavenaile, ZPE 18, 1975, p. 180-182) cu o altă *cohors I Hispanorum* - atestată în Egipt prin mai multe documente epigrafice (J. Lesquier, *L'armée romaine d'Égypte d'Auguste à Dioclétien*, Cairo, 1918, p. 88-89; R. Cavenaille, ZPE 18, 1975, p. 179-180): în diploma din 9 iunie 83 de la Coptos (CIL XVI, 29; vezi şi inscripţia din acelaşi an CIL III, 50 care menţionează pe prefectul Sabinius Fuscus: H. Devijver, PME, S 3), în trei inscripţii greceşti de la Talmis din a. 85 şi 99 (R. Cagnat, IGRRP, 1345-1347, una din ele menţionează un *decurio*), precum şi într-o inscripţie de la Syene din 98/99 (CIL III, 14147,2 = ILS, 8907: *I Hispanorum cui praest Ti. Claudius Africanus*. cf. H. Devijver, PME, C 114; tot aici unitatea este menţionată ca fiind *eq*(*uitata*)). Câţiva ani mai târziu apare într-o diplomă militară din 24 septembrie 105, din care aflăm că împăratul Traian acordă *honesta missio* călăreţilor şi pedestraşilor din trei ale şi patru cohorte din Egipt, *item translatarum in Iudaeam I Hispanorum et I Thebaeorum* (AnnÉp, 1968, 513 = RMD, 9). Având în vedere că trupa s-a aflat în Orient între 83 şi 105, o serie de învăţaţi exclud orice legătură între această cohortă de hispani şi aproape omonima (totuşi *veterana*) atestată în anii 99 şi 105/106 în Moesia Inferior: vezi în acest sens: R. Cavenaile, ZPE 18, 1975, p. 179-191; S. Daris, ANRW II, 10/1, 1988, p. 758; M. P. Speidel, ANRW II, 10/1, 1988, p. 786.

607 CIL III, 12602 (= IDR II, 582). K. Kraft (*Rekrut.*, p. 177, nr. 1481) înclină s-o dateze către mijlocul sec. II e.n.

608 CIL III, 12603 (= IDR II, 581). Cf. Cr.M. Vlădescu, *Armata*, p. 36.

609 CIL XVI, 75 (= IDR I, 10).

610 IDR I, 13 (= RMD, 39).

611 R. Avram - D. Avasiloaie, SCIVA 46, 1995, 2, p. 193-195.

612 CIL III, 8074, 17; IDR III/4, 339.

613 IDR III/4, 314.

614 Numele prefectului din papirul Hunt a fost citit de Fink *Africanus* şi identificat cu Ti Claudius Africanus din inscripţia de la Syene din 98/99; identificarea a fost respinsă de R. Syme (loc. cit).

615 CIL III, 10255 (= 6450); cf. H. Devijver, PME, F 57 şi Suppl. I, p. 1562.

42. **Cohors I Hispanorum p.f.**[616]

În diploma militară cu trupele Moesiei Superioare din 103/107 apare o cohortă *I H*[*ispanorum*][617], identificată cu *I Hispanorum p*(*ia*) *f*(*idelis*) din diplomele provinciei Dacia din 17 februarie și 2 iulie 110[618]. I.I. Russu era de părere că veteranul menționat într-un fragment de diplomă de la Românași: *Ulpius Landion*[ ] făcea parte din aceeași unitate[619]. Această cohortă se regăsește (dar fără epitetul *pia fidelis*) pe diplome ulterioare cu trupele Daciei Porolissensis: cea de la Gherla din 2 iulie 133[620], cea de la Domașnea din 27 septembrie 154[621], precum și în cele de la Palatovo și Gilău din 21 iulie 164[622]. Ștampile tegulare ale acestei unități s-au descoperit la Românași[623] și eventual la Porolissum[624].

43. **Cohors I Flavia Hispanorum milliaria**[625]

Diplomele din anii 93 și 100 o menționează în Moesia Superior[626]. A participat desigur la cucerirea Daciei, rămânând în armata de ocupație a acesteia: în anul 108 este menționată pe *miliarium* de la Aiton sub numele de *coh*(*ors*) *I Fl*(*avia*) *Ulp*(*ia*) *Hisp*(*anorum*) *mil*(*liaria*) *c*(*ivium*) *R*(*omanorum*) *eq*(*uitata*), când lucrează la construirea drumului de la Potaissa la Napoca[627]. Apare între

[616] C. Cichorius, RE IV, col. 296-297; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 187-188; W. Wagner, *Dislok*., p. 146-147; C. Daicoviciu - D. Protase, ActaMN 1, 1964, p. 169, nr. 5; M. Macrea, Dacia, N.S. 8, 1964, p. 154; R. Cavenaile, ZPE 18, 1975, p. 185; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 72; M. Roxan, în Epigraphische Studien 9, 1972, p. 246-250; N. Gudea, SCIVA 26, 1975, 3, p. 383, nr. 3; M. Zahariade, SCIVA 27, 1976, 4, p. 479-480, nr. 1; idem, SCIVA 28, 1977, 2, p. 261-262; J. Beneš, *Auxilia*, p. 36-37, nr. 94/57

[617] CIL XVI, 54. J. Beneš o identifică de asemenea cu trupa menționată în diploma din 2 iulie 60 cuprinzând trupele staționate *in Illyrico* (Pannonia).

[618] CIL XVI, 57 și 163.

[619] IDR I, 4 (= RMD, 20), vezi I.I. Russu, *Dacia și Pannonia Inferior în lumina diplomei din anul 123*, București, 1973, p. 83-90.

[620] IDR I, 11 (= AnnÉp, 1962, 255; RMD, 35). După opinia lui N. Gudea, *loc. cit.*, „unitatea nu apare în diploma din anul 133"

[621] CIL XVI, 110 (= IDR I, 17; RMD, 47).

[622] IDR I, 18 (= AnnÉp, 1957, 199; RMD, 64)(Gilău), 19 (= CIL XVI, 185) (Palatovo). Pe aceste diplome, unitatea este arătată ca fiind *milliaria*, ceea ce se consideră a fi o eroare (CIL XVI, 185 nota 3).

[623] CIL III, 6283 (= 8074,18); J. Szilágyi, *Ziegelstempel*, pl. XV/217 și XIX/291.

[624] Ștampilele *CHSIJS* (Szilágyi, *Ziegelstempel*, pl. XV/224-231) se pot atribui și cohortei I Ituraeorum sagittariorum (M. Zahariade, SCIVA 28, 1977, 2, p. 262).

[625] C. Cichorius, RE IV, col. 279; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 187; W. Wagner, *Dislok*., p. 151-152; D. Protase, Dacia, N.S. 6, 1962, p. 505-506; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 72; N. Gudea, SCIVA 26, 1975, 3, p. 382-383, nr. 2; M. Zahariade, SCIVA 27, 1976, 4, p. 480-481, nr. 2; Beneš, *Auxilia*, p. 38-39, nr. 96/59; K. Strobel, *Untersuch.*, p. 134.

[626] CIL XVI, 39 și 46. De asemenea, ștampilele tegulare o atestă la Viminacium (AnnÉp, 1910, 85; IMS II, p. 38) și Cuppae (Golubac)(TIR, L-34, p. 51): *COH I FL HIS* ∞.

[627] CIL III, 1627.

trupele din Dacia în diplomele din 17 februarie 110[628] (*I Flavia Ulpia Hispanorum* ∞ *c.R.*) şi 2 iulie 110[629] (*I Flavia Hispanor.* ∞). Cum se vede, militarii acestei trupe au primit pentru vitejie pe câmpul de luptă calitatea de *cives Romani*, unitatea fiind distinsă cu supranumele *Ulpia*[630]; acesta însoţeşte gentiliciul unităţii (*Flavia*) şi pe diploma de la Domaşnea din anul 154 (*I FL VLP HISP* ∞)[631]. În diplomele din 164 de la Palatovo[632], Căşei[633] şi Gilău[634], apare doar ca *I Hisp*(*anorum*) (*milliaria*).

Câteva tăbliţe de bronz în formă de *tabula ansata* descoperite în castrul de la Buciumi redau numele unor militari cu indicarea centuriei[635]. Cărămizile ştampilate o atestă în castrul de la Orheiul Bistriţei: *C I H* ∞[636].

Dintre comandanţii unităţii, o inscripţie de la Circeii (Italia, regio I) menţionează pe C. Vibius Papirius Rufus, probabil pe timpul lui Antoninus Pius[637]. De asemenea, o mână votivă de bronz, descoperită tocmai la Myszkow pe Siret (în Galiţia), dedicată lui I.O.M. Dolichenus, menţionează pe un anume Gaius, *optio c*(*o*)*h*(*ortis*) *I Hisp*(*anorum*) (*milliariae*)[638]; piesa a ajuns în ţara costobocilor probabil ca pradă de război, în cursul unei invazii care se vede că a afectat şi Dacia[639].

44 Cohors II Hispanorum[640]

Este atestată încă din anii 54 şi 60 *in Illyrico*[641], apoi *in Pannonia*[642]. La Apulum s-a descoperit *tabella II* a unei diplome din anul 99 având ca titular pe Bonio Verani f. (nume celtic), pedestraş din această cohortă [*cui praeest*] *M. Statius Quinti filius* [...][643]; ea făcea parte desigur din armata Moesiei Superioare, în care este menţionată în diploma din anul 100[644]. A participat la

628 CIL XVI, 57 (= IDR I, 2).
629 CIL XVI, 163 (= IDR I, 3).
630 Situaţie similară. *cohors I Brittonum milliaria Ulpia torquata p*(*ia*) *f*(*idelis*) *civium Romanorum*, v. nota 341
631 CIL XVI, 110 (= IDR I, 17; vezi RMD, 47).
632 CIL XVI, 185 (= IDR I, 19).
633 IDR I, 20 (= RMD, 63).
634 IDR I, 18 (= RMD, 64).
635 N. Gudea, ActaMP 6, 1982, p. 54-55, nr. 1-2, 5-7.
636 M. Macrea - D. Protase - Şt. Dănilă, SCIV 18, 1967, 1, p. 119; N. Gudea, SCIV 26, 1975, 3, p. 382-383, fig. 1/3, 2/1-3.
637 CIL X, 6426; cf. H. Devijver, PME, V 92.
638 ILS, 9171 (= AnnÉp, 1905, 16).
639 M. Macrea, *Viaţa în Dacia romană*, Bucureşti, 1969, p. 73.
640 C. Cichorius, RE IV, col. 299-300; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 188; W. Wagner, *Dislok.*, p. 152-154; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 72; idem, *Dacia şi Pannonia Inferior*, p. 106; M. Zahariade, SCIVA 27, 1976, 4, p. 481-483, nr. 3; D. Tudor, OR⁴, p. 336; J. Beneš, *Auxilia*, p. 39-40, nr. 97/60.
641 CIL XVI, 2 (numele provinciei în lacună), 4.
642 CIL XVI, 26 (a. 80), 30 (a. 84), 31 (a. 85).
643 I.I. Russu, *Dacia şi Pannonia Inferior*, p. 102-109 (= IDR I, 26; RMD, 7); pentru prefect: H. Devijver, PME, S 72.
644 CIL XVI, 46.

războiul pentru cucerirea Daciei[645]; cărămizi ştampilate s-au descoperit la Drobeta (a lucrat la construcţia podului)[646], precum şi la Banatska Palanka pe Dunăre[647]. Tot din Banat, de la Vârşeţ, provine o inscripţie dedicată lui Mars V[ictor?], în anul 108, probabil cu ocazia unor lupte purtate cu iazigii[648]. Apoi apare în diplomele provinciei Dacia din 14 octombrie 109[649] şi 2 iulie 110[650] A participat probabil la campania orientală a împăratului Traian, iar ulterior la reprimarea revoltei din Cyrenaica[651]; a fost distinsă cu epitetele *scutata Cyrenaica*, aşa cum apare mai târziu în diploma de la Domaşnea din anul 154[652]. După revenirea în Dacia, trupa este atestată prin diploma din 154 (citată mai sus) şi prin cele trei diplome din 164 în Dacia Porolissensis[653]. A fost stabilită în castrul de la Bologa, unde s-au descoperit numeroase cărămizi ştampilate[654].

O inscripţie funerară menţionând pe Aelius Tatonius (nume illiric), *dec*(*urio*) al acestei cohorte, arată că unitatea era *equitata*[655]. În inscripţii mai apare purtând supranumele imperiale [*Anto*]*n*[*i*]*n*[*i*]*a*[*na*][656] şi [*G*]*ordiana*[657].

[645] K. Strobel, *Untersuch.*, p. 135

[646] CIL III, 1703[1]; IDR II, 104

[647] CIL III, 8074, 20; IDR III/1, 7.

[648] CIL III, 6273 (= IDR III/1, 106). Vezi L. Balla, *Guerre Iazyge aux frontières de la Dacie en 107/108*. Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis 5, 1969, p. 111-113; cf. I.I. Russu, *Dacia şi Pannonia Inferior*, p. 48-49; idem, IDR III/1, 106 (comentariul)

[649] AnnÉp, 1990, 860 (reprodusă în SCIVA 42, 1991, 1-2, p. 85-91, nr. 553).

[650] CIL XVI, 163 (= IDR I, 3).

[651] W. Wagner, *Dislok.*, p. 154, nota 539. Wagner citează în acest sens o inscripţie funerară din Cyrenae menţionând pe un T. Pompeius Licyrgus Autrico, *ann*(*orum*) *XL, eques* [*ex*] *cohorte Hisp*(*anorum*) *aerum XX*; autorul citat arată că *Autricones* (*Autrigones*) erau o populaţie din Hispania Tarraconensis, iar *aera XX* echivalentul termenului *stipendia* (anii de serviciu).

[652] IDR I, 17 (= CIL XVI, 110, RMD, 47).

[653] IDR I, 18-20

[654] CIL III, 8074, 19; N. Gudea, ActaMN 9, 1972, p. 419-420, fig. 7-11. În cursul săpăturilor din termele de la Micia, au fost descoperite un număr de cărămizi ştampilate atribuite la început cohortei II Hispanorum (Oct. Floca, ActaMN, 5, 1968, p. 113, nota 10; vezi încă Oct. Floca, Şt. Ferenczi, L. Mărghitan, *Micia. Grupul de cuptoare pentru ars ceramică*, Deva, 1970, p. 9-10; C.C. Petolescu, Sargetia 9, 1972, p. 43-46; C.C. Petolescu - L. Mărghitan, în Muzeul Naţional I, 1974, p. 254-255). Despre existenţa unor ştampile ale acestei unităţi la Micia nota şi Mommsen, CIL III, p. 220: „Lateres alii ibidem reperti esse dicuntur cohortis II Hispanorum". Dar descoperirea unor exemplare cu ştampila bine conservată a arătat că este vorba de cohors II Flavia Commagenorum, care staţiona la Micia (C.C. Petolescu, SCIVA 27, 1976, 3, p. 395-397, nr. 3; v. şi N. Gudea, SCIVA 27, 1976, 4, p. 517-518, nr. 1).

[655] CIL III, 843 (cf. I.I. Russu, ActaMN 5, 1968, p. 462-463, nr. 8); vezi şi inscripţia următoare.

[656] N. Gudea, ActaMN 9, 1972, p. 414, nr. 2; v. şi p. 417, nr. 15: mic fragment întregit [*Antoniania*]*nae* [*e*]*qui*[*tatae*...].

[657] N. Gudea, *loc. cit.*, p. 414-415, nr. 5.

45. Cohors IIII Hispanorum equitata[658]

Această trupă îşi face apariţia abia în diplomele Daciei Superioare din anii 144[659], 157 (?)[660], 158[661] şi 179[662]. A staţionat în castrul de la Inlăceni[663], unde este menţionată prin mai multe epigrafe[664]; câteva o arată ca fiind *equitata*[665], iar o dedicaţie către Liber Pater are ca autor pe un anume [P.] Ael. Fuscus, *dec*(*urio*) *coh*(*ortis*) *IIII Hispan*(*orum*)[666]. Poartă în inscripţii supranumele imperiale *Severiana Alexandriana* (martelat)[667], *Gordiana*[668] şi *Philippiana* (martelat)[669].

De reţinut că inscripţiile ne transmit numele a nu mai puţin de zece prefecţi ai acestei unităţi: P. Ael(ius) Aelianus[670], T. Ael. Crescentianus[671], [T. An]nius Annia[n]us, *domo Tipasa* (Numidia)[672] - care dedică altare Dianei Augusta; P. D(idius) Nepos, *d*(*omo*) *R*(*oma*) (?), cu soţia sa Cest(ia) (?) Valent(ina), care dedică un altar Dianei Regina[673]; P. Ael. Honoratus, *dom*[*o*] *Rom*(*a*)[674], [A]ur.

[658] C. Cichorius, RE IV, col. 302; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 188–189; W. Wagner, *Dislok.*, p. 155; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 72; J. Beneš, *Auxilia*, p. 40-41, nr. 98/61; M. Zahariade, SCIVA 27, 1976, 4, p. 484-485, nr. 5; I. Piso - D. Benea, ZPE 56, 1984, p. 291-292.

[659] CIL XVI, 90 (= IDR I, 14).

[660] CIL XVI, 107 (= IDR I, 15).

[661] CIL XVI, 108 (= IDR I, 16).

[662] RMD, 123 (= AnnÉp, 1987, 843).

[663] Despre acest castru: N. Gudea, ActaMP 3, 1979, p. 149-273 (încercare de monografie), TIR, L 35, p. 47

[664] Inscripţiile de la Inlăceni: IDR III/4, 263-303 (doar o parte aparţin cohortei IIII Hispanorum). Cele mai vechi epigrafe databile sunt din epoca lui Septimiu Sever şi a familiei sale: IDR III/4, 264, 266-269, 270

[665] IDR III/4, 277 (= AnnÉp, 1978, 698), 278 (= CIL III, 6257), 280 (= CIL III, 946), 281 (= AnnÉp, 1958, 310).

[666] IDR III/4, 283 (= AnnÉp, 1988, 974).

[667] IDR III/4, 265 (unde supranumele imperial se consideră a fi *Antoniniana*); cf. C.C. Petolescu, SCIVA 41, 1990, 1, p. 118 (Caracalla nu a suferit *damnatio memoriae*; prin urmare titlurile triumfale sunt ale lui Severus Alexander, *Parthicus Maximus* şi *Persicus Maximus*: Ida Calabi Limentani, *Epigrafia Latina*, Milano, 1968, p. 472).

[668] IDR III/4, 277 (= AnnÉp, 1978, 698)

[669] IDR III/4, 269 (= AnnÉp, 1988, 973).

[670] IDR III/4, 271 (= AnnÉp, 1975, 721); cf. PME, A 19 (v. încă Suppl. I, p. 1412 şi II, p. 1982);

[671] IDR III/4, 272. Cf. H. Devijver, PME, A 29 (Suppl. II, p. 1984). Acelaşi prefect dedică o inscripţie zeului Marte (IDR III/4, 285 = CIL III, 948 = 7718). J. Fitz, *Honorific Titles of Roman Military Units in the 3rd Century*, Budapesta - Bonn, 1983, p. 65, nr. 239 b, întregeşte supranumele *Antoniniana*.

[672] IDR III/4, 273 (= CIL III, 945). Cf. H. Devijver, PME, A 274 (Suppl. II, p. 1998, nr. 117 bis).

[673] IDR III/4, 274 (= CIL III, 7655; AnnÉp, 1967, 416). Cf. H. Devijver, PME, Suppl. II, p. 2088, D 9.

[674] IDR III/4, 275 (= AnnÉp, 1958, 309). Cf. PME, A 38 (Suppl. II, p. 1985). Diferit desigur de *Honoratus*, prefect al cohortei III Gallorum, care apare într-o inscripţie (funerară ?) de la Hoghiz (CIL III, 955 = 7721 = IDR III/4, 235).

Sere[nus] (sub Gordian III)[675], P. Didius Italicus, *domi Mauretania Caesarensi*[676] (sic), C. Iul. Iulianus, *dom(o) Roma*[677], L.(?) Iulius Iucundus[678], T. Vettius Severus, *d[o]mo Mutinae* (?)[679] – care pun dedicații *I(ovi) O(ptimo) M(aximo)*. Se consideră că dedicanții altui altar: *[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo), [Au]r(elius) Firminus [et Au]r(elius) Firmanus*[680], erau militari ai aceleiași cohorte.

Cercetările de la Inlăceni au dus la descoperirea a numeroase ștampile tegulare: *C(ohors) IIII HISP(anorum)*[681].

46. Cohors I Ituraeorum[682]

În anul 88, se afla în Syria[683]. A participat probabil la războiul de cucerire a Daciei, fiind menționată în armata de ocupație a noii provincii în diplomele din 14 octombrie 109[684] și 17 februarie 110[685]. De aici a fost mutată în Thracia[686].

47. Cohors I Augusta Ituraeorum sagittariorum[687]

Atestată în Pannonia[688], a luat parte la războaiele lui Traian pentru cucerirea Daciei[689], fiind amintită în diplomele din 14 octombrie 109[690] și 17 februarie 110[691]. Pe timpul domniei lui Traian este se pare atestată la Buciumi[692] și Porolissum[693], unde va fi înlocuită de *cohors II Nervia Pacensis Brittonum milliaria* [nr. 25]. Apoi este atestată în Dacia Superior prin diplomele din anii

675 IDR III/4, 277 (= AnnÉp, 1978, 698). Cf. H. Devijver, PME, Suppl. II, p. 2023, 2246 (S 97 bis)

676 IDR III/4, 278 (= CIL III, 6257). Același prefect mai dedică un altar lui Liber Pater (IDR III/4, 284 = AnnÉp, 1975, 722). Cf. H. Devijver, PME, Suppl. I, D 13: *P. Divius Italicus*, Suppl. II, p. 2087-2088, D 7 bis.

677 IDR III/4, 280 (= CIL III, 946). Cf. H. Devijver, PME, Suppl. I, p. 1605, Supp. II, p. 2140 (I 71).

678 IDR III/4, 281. Cf. H. Devijver, PME, I 70.

679 IDR III/4, 282 (= CIL III, 947). Cf. H. Divijver, PME, Suppl. II, p. 2279

680 IDR III/4, 276 (= AnnÉp, 1978, 699).

681 IDR III/4, 301 (v. și 302)

682 W. Wagner, *Dislok.*, p. 157-158; I.I. Russu, ActaMN 6, 1969, p. 171; K. Strobel, *Untersuch.*, p. 136.

683 CIL XVI, 35

684 AnnÉp, 1990, 860

685 CIL XVI, 57 = IDR I, 2

686 IGRRP I, 1462 (= E. Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, Viena, 1906, nr. 162)

687 C. Cichorius, RE IV, col. 305; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 189; W. Wagner, *Dislok.*, p. 158-159; I.I. Russu, ActaMN 6, 1969, p. 171; idem, SCIV 23, 1972, 1, p. 73; N. Gudea, ActaMP 2, 1978, p. 67; J. Beneš, *Auxilia*, p. 41-42, nr. 100/63; I. Piso - D. Benea, ZPE 56, 1994, p. 280.

688 CIL XVI, 26 (a. 80), 42 (a. 98), 47 (a. 102)

689 K. Strobel, *Untersuch.*, p. 136.

690 AnnÉp, 1990, 860: *I AVG ITVRAEOR.*

691 CIL XVI, 57 (= IDR, I. 2): *I AVG ITVRAEORVM SAGITAR.*

692 Ștampila COH I AVG și fragment de inscripție: E. Chirilă - N. Gudea - V. Lucăcel - C. Pop *Castrul roman de la Buciumi*, Cluj, 1972, p. 117 și pl. 139. Cf. C.C. Petolescu, SCIVA 25, 1974, 4, p. 599-601, nr. 8.

693 J. Szilágyi, *Ziegelstempel*, pl. XV/2; I.I. Russu, SCIV 10, 1959, 2, p. 316, N. Gudea, *Porolissum*, București, 1986, p. 56.

144[694], 157[695], 158[696] şi 179[697]. Un prefect al ei cu numele mutilat, [. ...*Ge*]*mellus*, pare a fi menţionat într-o inscripţie de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa[698].

48. **Cohors V Lingonum**[699]

A luat parte la războiul cu dacii, rămânând în armata de ocupaţie a noii provincii - unde o atestă diploma de la Porolissum din 2 iulie 110[700]. Ulterior apare în diplomele Daciei Porolissensis din 27 septembrie 154[701] şi 21 iulie 164[702]. Este atestată la Porolissum prin ştampile tegulare[703] şi inscripţii în care poartă epitetele *Antoniniana*[704] şi *Philippiana*[705]. De asemenea, cunoaştem numele a doi prefecţi ai cohortei V Lingonum: P. Cominius Clemens[706], pe timpul lui Antoninus Pius; L. Ant(onius) [Ma]nnianus, prefect al cohortei V Lingonum *Antoniniana*[707], care dedică la Porolissum o inscripţie lui C. Iulius Castinus, legatul celor trei Dacii (a. 217-218)[708]

49. **Cohors I Montanorum**[709]

Câteva diplome militare o atestă între anii 80-102 în Pannonia[710]. A luat parte la al doilea război pentru cucerirea Daciei, căci în diplomele din 14 octombrie 109 (Ranovać)[711] şi 2 iulie 110 (Porolissum)[712], apare între trupele *care serviseră în Dacia* (*equitibus et peditibus qui militaverunt in alis tribus et cohortibus decem et sex*, diploma de la Ranovać; *is, qui militaverunt equites*

[694] CIL XVI, 90 (= IDR I, 14): [*I AVG*] *ITVR*.
[695] CIL XVI, 107 (= IDR I, 15): *I AVG* [*ITVR*].
[696] CIL XVI, 108 (= IDR I, 16): *I AVG ITVR*.
[697] AnnÉp, 1987, 843: *I AVG ITVRAEORVM*.
[698] IDR III/2, 348. Cf. H. Devijver, PME, Suppl. I, G 29 bis.
[699] C. Cichorius, RE IV, col. 310: V. Christescu, *Ist. militară*, p. 189; W. Wagner, *Dislok.*, p. 160; I.I. Russu, SCIV 10, 1972, 1, p. 73; J. Beneš, *Auxilia*, p. 42-43, nr. 104/67; K. Strobel, *Untersuch.*, p. 137.
[700] CIL XVI, 163 (= IDR, I, 3).
[701] CIL XVI, 110 (*tabella I*)(= IDR I, 17; RMD, 47).
[702] IDR I, 18 (= RMD, 64; Gilău), 19 (= CIL XVI, 185; Palatovo).
[703] N. Gudea, *Porolissum*, Bucureşti, 1986, p. 55-56.
[704] M. Macrea, SCIV 8, 1957, 1-4, p. 227-231, nr. 3-4; AnnÉp, 1958, 231-232.
[705] C. Daicoviciu, Dacia 7-8, 1937-1940, nr. 328 e (= AnnÉp, 1944, 55) (supranumele imperial este martelat).
[706] AnnÉp, 1890, 151 (Concordia, Italia, *regio X*). Cf. H. Devijver, PME, C 222.
[707] CIL III, 7638; cf. H. Devijver, PME, A 137.
[708] Despre acest guvernator: I. Piso, *Fasti Daciae*, p. 178-182, nr. 39.
[709] C. Cichorius, RE IV, col. 317; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 189; W. Wagner, *Dislok.*, p. 170-171; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 73; J. Beneš, *Auxilia*, p. 46-47, nr. 111/74; J. Šašel, in *Studien zu den Militärgrenzen Roms*, III, Stuttgart, 1986, p. 782-786.
[710] CIL XVI, 26 (a. 80), 30 (a. 84), 31 (a. 85), 47 (a. 102). A nu se confunda cu *cohors I Montanorum c.R.*, care apare în Pannonia în a. 98 (CIL XVI, 42), iar apoi în Moesia Superior: în diplomele din a. 100 (CIL XVI, 46; tot *c.R.*), 159/160 (CIL XVI, 111) şi 161 (RMD, 55); despre această trupă: J. Beneš, *Auxilia*, p. 46, nr. 110/73.
[711] AnnÉp, 1990, 860 (= SCIVA 42, 1991, 1-2, p. 85-91).
[712] CIL XVI, 163 (= IDR I, 3).

et pedites in alis quattuor et cohortibus decem et octo, diploma de la Porolissum); dar în diploma de la Tokod din 2 iulie 110[713] apare printre trupele *care se aflau la acea dată în Pannonia Inferior* (*equitibus et peditibus qui militant in alis quattuor et cohortibus decem - et sunt in Pannonia Inferiore*). Această trupă, împreună cu altele (*ala I Flavia Augusta Britannica milliaria c.R.* şi cohortele *I Thracum c.R.* şi *V Gallorum*) au plecat după scurt timp în Pannonia Inferioară, pentru a lua parte la războiul purtat de P. Aelius Hadrianus, legatul acestei provincii, cu iazigii [714]. Nu este atestată prin ştampile la Sebeş, cum s-a crezut [715]

50. **Cohors II Flavia Numidarum**[716]

Această unitate a fost organizată sub Flavii şi a staţionat la început probabil în Moesia sau Thracia: aşa s-ar deduce din prezenţa unei inscripţii bilingve (greco-latină) funerare descoperită la Šipka (lângă Kazanlâk, la NV de Stara Zagora), pusă de Marcus Traidaci, călăreţ din *cohors II Numidarum*, unui fost călăreţ din *cohors II Bracaraugustanorum*[717].

Este posibil să fi luat parte la războaiele dacice[718]. Diplomele din 22 martie 129[719] şi 13 decembrie 140[720] o menţionează între trupele provinciei Dacia Inferior. Lagărul ei a fost la Feldioara, pe Olt (com. Ucea, jud. Braşov), unde lasă ştampile în mai multe variante: *CN, COH NVMID* şi *COH NVM ANT* [721] Unitatea era *equitata*, cum rezultă din inscripţia de la Šipka. Dintre comandanţii ei, cunoaştem numele lui T. Ant(onius) Cl. Alfenus Arignotus, pe timpul lui Marcus Aurelius, care cumulează temporar şi comanda cohortei II Flavia Bessorum [722].

51 **Cohors I Pannoniorum veterana**[723]

Este menţionată în Moesia Superior în diploma dintre 103/107 [724]. După cucerirea Daciei, apare în diplomele cu trupele acestei provincii din 14

[713] CIL XVI, 164. Tot în Pannonia Inferior este atestată în două diplome din a. 157 (RMD, 102-103).

[714] Vezi în această privinţă *supra*, nota 648.

[715] CIL III, 8074, 21; cf. I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 73.

[716] C. Cichorius, RE IV, col. 320; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 190; W. Wagner, *Dislok.*, p. 173; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 73; J. Beneš, *Auxilia*, p. 47, nr. 113/76; D. Tudor, OR[4], p. 336; Cr.M. Vlădescu, *Armata*, p. 37, nr. 13.

[717] IGB III/2, 1714 bis (= AnnÉp, 1965, 347). *Cohors II Bracaraugustanorum* se afla în anul 114 în Thracia (RMD, 14), dar pe la anul 157 se afla în Moesia Inferior (RMD, 50).

[718] K. Strobel, *Untersuch.*, p. 141.

[719] IDR I, 10 (= CIL XVI, 75).

[720] IDR I, 13 (= AnnÉp. 1962, 264; RMD, 39).

[721] IDR III/4, 175-177.

[722] CIG III, 3497 (= IGR IV, 1213; ILS, 8853). Cf. H. Devijver, PME, A 132; C.C. Petolescu, Dacia, N.S. 31, 1987, p. 157-172.

[723] C. Cichorius, RE IV, col. 321-322; W. Wagner, *Dislok.*, p. 176; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 73; J. Beneš, *Auxilia*, p. 48, nr. 116/79; K. Strobel, *Untersuch.*, p. 141.

[724] CIL XVI, 54.

octombrie 109[725] şi 2 iulie 110[726]. Mai târziu apare din nou în Moesia Superior: diplomele din 159/160[727], 161[728] şi 165[729]. O inscripţie onorifică de la Termessus (Pisidia; epoca Hadrian/Antoninus Pius) prezintă cariera militară ecvestră a lui Tib. Claudius Agrippa, care a fost mai întâi [ἔπ]αρχος σπείρης α' Παννωνί[ων ἱ]ππικῆς παλαιᾶς[730]; rezultă că unitatea era *equitata*.

52. Cohors VIII Raetorum equitata[731]

Diplomele militare o menţionează în Pannonia între 80-102[732], apoi în Moesia Superior în diploma din 103/107[733]. A participat la cucerirea Daciei[734], în armata căreia este apoi menţionată de diploma din 14 octombrie 109[735], apoi de cele două diplome din 17 februarie şi 2 iulie 110 (în acestea poartă calificativul *c(ivium) R(omanorum)*[736]). În anul 129, *coh(ors) VIII Raetorum c(ivium) R(omanorum) eq(uitata) tor(quata)* dedică, în castrul de la Inlăceni, o inscripţie împăratului Hadrian[737]. Se presupune că M(arcus) Fabius [.....], *vet(eranus) coh(ortis) V*[...] dintr-o inscripţie funerară de la Cristeşti, servise în aceeaşi cohortă[738]. După un timp, locul i-a fost luat în castrul de la Inlăceni de *cohors IIII Hispanorum* [nr. 45].

Este menţionată în Dacia Superior de diploma de la Drobeta din 1 aprilie 179[739]. Două ştampile tegulare o atestă acum în Banat, la Mehadia şi Teregova[740].

53. Cohors I sagittariorum milliaria

La Tibiscum, în anul 165, apare o *coh(ors) I sag(ittariorum)*, într-o dedicaţie către împăratul Marcus Aurelius[741]. Această trupă mai apare

[725] AnnÉp, 1990, 860 (= SCIV 42, 1991, 1-2, p. 85-91).

[726] CIL XVI, 163 (v. nota 7: „Cognomine *piae fidelis* bello Dacico secundo eam ornatum esse verisimile est").

[727] CIL XVI, 111: *I Pann(oniorum)*.

[728] RMD, 55: *I Pann(oniorum) vet(erana)*.

[729] CIL XVI, 120.

[730] SEG VI, 628 (= AnnÉp, 1929, 125); cf. H. Devijver, PME. C 115.

[731] C. Cichorius, RE IV, col. 328; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 190; W. Wagner, *Dislok.*, p. 181-182; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 73-74; J. Beneš, *Auxilia*, p. 49-50, nr. 121/84.

[732] CIL XVI, 26, 30, 31, 47.

[733] CIL XVI, 54.

[734] K. Strobel, *Untersuch.*, p. 141-142.

[735] AnnÉp, 1990, 860 (SCIVA 42, 1991, 1-2, p. 85-91).

[736] CIL XVI, 57 (= IDR I, 2), 163 (= IDR I, 3).

[737] IDR III/4, 263 (= AnnÉp, 1960, 375).

[738] IDR III/4, 138.

[739] RMD, 123 (= AnnÉp, 1987, 843). În diplomele Daciei Superioare din a. 144 (CIL XVI, 90 cu nota 4) şi 157 (CIL XVI, 107 = IDR I, 15), numele trupei cade probabil în lacună.

[740] IDR III/1, 102 şi 114.

[741] IDR III/1, 130.

menționată de ștampile tegulare descoperite în același castru: *COH I S* și *C I S*[742] și nu departe, la Zăvoi[743].

Nu știm dacă această trupă are vreo legătură cu *cohors I sagittariorum milliaria*, atestată în sec. III în castrul de la Drobeta[744]. Aici este prezentă prin ștampile tegulare: *C(ohors) I S(agittariorum)* (retrogradă), *C(ohors) I SAG(ittariorum)* și *COH(ors) SAG(ittariorum) ANT(oniniana)*[745]; aceasta din urmă este cea mai veche atestare cronologică sigură a cohortei la Drobeta. De la începutul sec. III par să dateze alte două epigrafe: o cărămidă pătrată, descoperită *in situ* în *frigidarium* termelor: *Aurelius Mercurius, milis c(ohor)tis I sagitt(ariorum) in figlinis magister super milites LX; scripsit Aurelius Iulianus, milis co(ho)rtis prima(e)*[746]; cealaltă este o piatră de mormânt descoperită la Schitul Topolniței (dar provenind tot de la Drobeta), menționând alt *mil(es) c(o)hor(tis) I sag(ittariorum)*[747]. Din alte inscripții mai târzii aflăm că unitatea era formată din o mie de arcași: una este o închinare pentru Mars Gradivus, ridicată de *cohors I sagitt(ariorum) (milliaria) Gordiana*[748], cealaltă un altar dedicat împăratului M. Iulius Phillippus Augustus (Filip Arabul) de către *coh(ors) I sag(ittariorum) ‖Philippiana‖ (milliaria) equitata, devota numini maiestatiqu[e] eius*[749] (numele împăratului și supranumele imperial al cohortei au fost martelate); din ultima inscripție citată rezultă că unitatea avea și efective de călăreți.

Singurul nume de comandant al acestei cohorte, menționat de o inscripție, pare a fi [I]ul(ius) Val(erius) Emerit(us), *[prae]fectus co[h(ortis)...]*, într-o dedicație pentru I.O.M. și Iuno Regina[750].

Un fragment de ștampilă tegulară de la Romula: [...] *I SAG* era atribuită de editor (D. Tudor) tot cohortei *I sagittariorum*[751].

54 Cohors I Thracum

De la Acidava (Enoșești) se cunosc trei fragmente tegulare, conținând două tipuri de ștampile: *COH I* [...] (litera *O* înscrisă în interiorul lui *C*); *COH THRA* (un exemplar întreg, altul fragmentar)[752].

Unitatea se identifică destul de probabil cu *cohors I Thracum Syriaca equitata*: în anul 78 apare în armata Moesiei[753], în 100 în Moesia Superior[754]

742 IDR III/1, 251-252.
743 IDR III/1, p. 234.
744 W. Wagner, *Dislok.*, p. 182-183; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 190; D. Tudor, OR[4], p. 335; Cr. M. Vlădescu, *Armata*, p. 36, nr. 8.
745 IDR II, 106.
746 IDR II, 107.
747 CIL III, 8018 (= 1583; ILS, 7247; IDR II, 135).
748 CIL III, 6279 (= ILS, 3154; IDR II, 23).
749 IDR II, 10.
750 CIL III, 14216,2 (= IDR II, 18); cf. H. Devijver, PME, I 135.
751 D. Tudor, SCIVA 30, 1979, 2, p. 303-304, nr. 1. Cr.M. Vlădescu, *loc.cit.* era de părere că această trupă a venit la Romula în timpul războiului lui Filip Arabul cu carpii.
752 Al. Barnea - I. Ciucă, SCIVA 40, 1989, 2, p. 147-155. Finalul ștampilei este înghesuit; din acest motiv, litera *R* a fost redată ca *P*; *A* fără hasta din dreapta, înghesuită în *P*; o mică bară orizontală leagă literele *T* si *P*, pentru a sugera ligatura *T+H+R*.
753 CIL XVI, 22.
754 CIL XVI, 46.

(în acest răstimp, garnizoana ei era la Timacum Minus [755]); prin 157 apare în Moesia Inferior [756]. Probabil că unitatea fusese transferată curând după anul 100 în Moesia Inferior, participând la războiul cu dacii [757]; cu acest prilej pare a fi lăsat ştampilele descoperite la Acidava.

Unitatea a rămas pe Olt probabil numai pe timpul lui Traian, după care a revenit în Moesia Inferioară [758].

55. **Cohors I Thracum c.R.**[759]

O *cohors I Thracum* este atestată în Germania în epoca Flaviilor [760]. Apare apoi în Moesia Superior, în diploma din 8 mai 100, cu atributul *civium Romanorum* [761]. A luat parte la războiul cu dacii [762], fiind menţionată (cu acelaşi atribut) în diplomele din 14 octombrie 109 [763], 17 februarie 110 [764] şi 2 iulie 110 (diploma de la Porolissum) [765]. Dar în diploma de la Tokod, tot din 2 iulie 110, trupa apare în Pannonia Inferior, purtând în plus epitetul *p(ia) f(idelis)* [766]. În 116 se afla iarăşi în Germania Superior (*I Thracum c. R.*) [767], apoi din nou în Pannonia Inferior (*I Thracum Germanica*) [768]

56. **Cohors I Thracum sagittariorum**[769]

Apare numai în diplomele Daciei Superioare din 23 februarie 144 (Nova Zagora) [770], 13 decembrie 157 (Tibiscum) [771], 8 iulie 158 (Cristeşti) [772] şi 1 aprilie 179 (Drobeta) [773].

[755] S. Dušanić, Limes XI, Budapesta, 1977, p. 238; J. Beneš, *Auxilia*, p. 52-53, nr. 130/93. După aceşti autori, unitatea a rămas la Timacum Minus pânăprin a. 105-106. K. Strobel (*Untersuch.*, p. 144) este de părere că unitatea a rămas în vechea garnizoană până la mijlocul sec. II.

[756] RMD, 50.

[757] K. Strobel, *loc. cit.*

[758] Vezi alte date despre această trupă în Moesia Inferioară: A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, Bucureşti, 1977, p. 50.

[759] V. Christescu, *Ist. militară*, p. 191; W. Wagner, *Dislok.*, p. 194-195; I.I. Russu, ActaMN 4, 1967, p. 88; idem SCIV 23, 1972, 1, p. 74.

[760] RMD, 79 (= AnnÉp, 1978, 658; a. 65); CIL XVI, 20, 28, 36 (a. 74, 82 şi 90).

[761] CIL XVI, 46.

[762] K. Strobel, *Untersuch.*, p. 143-144

[763] AnnÉp, 1990, 860 (= SCIV 42, 1991, 1-2, p. 85-91)

[764] CIL XVI, 57 (= IDR I, 2).

[765] CIL XVI, 163 (= IDR I, 3).

[766] CIL XVI, 164.

[767] CIL XVI, 62.

[768] Diplomele din a. 148 (CIL XVI, 179-180), 151/160 (CIL XVI, 112-113) şi 167 (CIL XVI, 123: în aceasta cu atributul *c. R.*).

[769] C. Cichorius, RE IV, col. 337; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 191; W. Wagner, *Dislok.*, p. 190-191; I.I. Russu, ActaMN 4, 1967, p. 88; idem, SCIV 23, 1972, 1, p. 74; J. Beneš, *Auxilia*, p. 52, nr. 129/92.

[770] CIL XVI, 90 (= IDR I, 14).

[771] CIL XVI, 107 (= IDR I, 15).

[772] CIL XVI, 108 (= IDR I, 16).

[773] RMD, 123 (AnnÉp, 1987, 843; reprodusă în SCIVA 36, 1985, 4, p. 357-358, nr. 264)

57. Cohors VI Thracum equitata[774]

În anul 80, unitatea este atestată în Germania[775]; o inscripție de la Mogontiacum (Mainz), datând de pe la mijlocul sec. I e.n., menționează pe un anume Petronius Disacentus Dentubrise f., de neam trac, *eq(ues)* din această cohortă: rezultă că formațiunea de traci era *equitata*[776]. Ulterior apare în Pannonia (în 84 și 85)[777], apoi în Moesia Superior[778].

A participat la războiul cu dacii[779], rămânând în armata de ocupație a Daciei (diploma de la Porolissum din 2 iulie 110)[780]. Apoi apare în Dacia Porolissensis, în diplomele din anii 154 (Domașnea)[781] și 164 (Gilău, Palatovo, Cășei și Buciumi)[782]. Cărămizi ștampilate s-au descoperit la Porolissum[783]: *CO(hors) VI T(hracum)*, *COH(ors) VI THRACV(m)*, precum și la Românași: *CO(hors) VI T(hracum)*, și Romita[784].

58. Cohors I Tyriorum sagittariorum[785]

Unitatea este menționată în diploma din 14 august 99 în Moesia Inferior[786]. A luat parte probabil la războaiele pentru cucerirea Daciei[787]. În 140 este menționată în Dacia Inferior: *I Tyrior(um) sag(ittariorum)*[788]. Nu se știe unde a staționat la nord de Dunăre: ștampila *COH I* [...] de la Boița, atribuită ipotetic acestei unități[789], poate să se refere tot așa de bine și la altă trupă.

[774] C. Cichorius, RE IV, col. 341; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 191; W. Wagner, *Dislok.*, p. 194-195; I.I. Russu, ActaMN 4, 1967, p. 88-89; idem, SCIV 23, 1972, 1, p. 74; G. Alföldy, *Hilfstruppen*, p. 72; J. Beneš, *Auxilia*, p. 53, nr. 131/44; N. Gudea, ActaMP 8, 1984, p. 219-224.

[775] CIL XVI, 158

[776] CIL XIII, 7052

[777] CIL XVI, 30-31

[778] RMD, 6 (a. 96); CIL XVI, 46 (a. 100).

[779] K. Strobel, *Untersuch.*, p. 144-145.

[780] CIL XVI, 163 (= IDR I, 3).

[781] CIL XVI, 110 (= IDR I, 17; RMD, 47).

[782] IDR I, 18 (= RMD, 64; Gilău), 19 (= CIL XVI, 185; Palatovo), 20 (= RMD, 63; Cășei). Fragmentele de diplome de la Buciumi: N. Gudea, ActaMP, 6, 1982, p. 60-61, nr. 3 (reprodusă de M. Roxan, RMD, 116; C.C. Petolescu, SCIVA 34, 1983, p. 280-281, nr. 178); idem, ActaMP 8, 1984, p. 212, nr. 2 (reprodusă: RMD, 128; SCIVA 37, 1986, 4, p. 351, nr. 348).

[783] N. Gudea, ActaMP 8, 1984, p. 221-222; idem, *Porolissum*, p. 56.

[784] Idem, ActaMP 8, p. 221-222.

[785] W. Wagner, *Dislok.*, p. 195; D. Tudor, OR[4], p. 335; J. Beneš, *Auxilia*, p. 53-54, nr. 132/95; A. Aricescu, *Armata*, p. 63, nr. 19; Cr.M. Vlădescu, *Armata*, p. 36, nr. 9; K. Strobel, *Untersuch.*, p. 145.

[786] CIL XVI, 45: *I Tyriorum.*

[787] K. Strobel, *Untersuch.*, p. 145.

[788] IDR I, 13 (= RMD, 39).

[789] IDR III/4, 85.

59. **Cohors I Ubiorum**[790]

În anul 99 este atestată în Moesia Inferior[791]. Din perioada staționării în această provincie se cunoaşte numele unui prefect: C. Iunius Tertius[792]; de asemenea, un fost *signifer* al acestei cohorte, mort la vârsta de 70 de ani (servise 28 de ani în armată), este înmormântat la Capidava[793]. A luat probabil parte la războiul pentru cucerirea Daciei[794]. Apare apoi în diplomele militare ale Daciei Superioare din anii 144 (Nova Zagora)[795], 157 (Tibiscum)[796] şi 179[797]. Ştampile *C*(*ohors*) *I VB*(*iorum*) s-au descoperit la Odorheiul Secuiesc[798] şi Ozd[799]. Un prefect al cohortei, L. Pompeius Celer, închină un altar lui Hercules Invictus la Băile Herculane[800]. Un soldat al acestei cohorte, Ant. [?Pri]m[i]genianus, mort la vârsta de 40 de ani (după 18 ani de serviciu militar) este înmormântat la Apulum[801].

60. **Cohors I Vindelicorum milliaria equitata**[802]

Unitatea, recrutată din tribul celtic al vindelicilor, este atestată mai întâi în Pannonia[803], apoi în diploma din 8 mai 100 în Moesia Superior: *I Vindelicorum* (*milliaria*) *c*(*ivium*) *R*(*omanorum*)[804]. A luat parte la războiul cu dacii[805]; apoi a rămas în armata de ocupație a provinciei Dacia, aşa cum rezultă din diploma de la Ranovać din 14 octombrie 109 (*I Vindelicor. c.R.p.f.*)[806] şi

[790] C. Cichorius, RE IV, col. 345-346 ; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 191; W. Wagner, *Dislok.*, p. 195-196; D. Protase, Dacia, N.S. 6, 1962, p. 507-508; idem, Dacia, N.S. 17, 1973, p. 325; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 74; A. Aricescu, *Armata*, p. 64, nr. 20; J. Beneš, *Auxilia*, p. 54, nr. 133/96.

[791] CIL XVI, 44: *Ubiorum*.

[792] CIL X, 6015; cf. H. Devijver, PME, I 154.

[793] ISM V, 24 (AnnÉp, 1950,46; 1960, 330).

[794] K. Strobel, *Untersuch.* p. 145.

[795] IDR I, 14 (= CIL XVI, 90).

[796] IDR I, 15 (= CIL XVI, 107).

[797] RMD, 123 (= AnnÉp, 1987, 843; SCIVA 36, 1985, 4, p. 357-358, nr. 264).

[798] CIL III, 8074,25; IDR III/4, 262.

[799] IDR III/4, 132. De asemenea, ştampila CIV de la Târnăveni (IDR III/4 130) poate fi un fragment de ştampilă aparținând aceleiaşi cohorte; sau totuşi particulară (cf. IDR III/2, 560, Ulpia Traiana Sarmizegetusa)?

[800] CIL III, 1571 (= IDR III/1, 63). Cf. H. Devijver, PME, P 55.

[801] CIL III, 1187.

[802] C. Cichorius, RE IV, col. 350; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 191; W. Wagner, *Dislok.*, p. 196-199; D. Protase, Dacia, N.S. 6, 1962, p. 507; J. Beneš, *Auxilia*, p. 55-56, nr. 135/98; D. Benea, StComCaransebeş 1982, p. 176-178; I. Piso, D. Benea, ZPE 56, 1984, p. 286-287; D. Benea, în *Römische Geschichte, Altertumskunde und Epigraphik. Festschrift für Artur Betz zur Vollendung seines 80. Lebensjahres*, Viena, 1985, p. 47-58.

[803] CIL III, 3562 (Aquincum); AnnÉp, 1935, 103 (Alisca). Cf. K. Kraft, *Rekrut.*, p. 192, nr. 1932.

[804] CIL XVI, 46.

[805] K. Strobel, *Untersuch.*, p. 145.

[806] AnnÉp, 1990, 860 (reprodusă în SCIVA 42, 1991, 1-2, p. 85-91, nr. 523).

59. **Cohors I Ubiorum**[790]

În anul 99 este atestată în Moesia Inferior[791]. Din perioada staționării în această provincie se cunoaște numele unui prefect: C. Iunius Tertius[792]; de asemenea, un fost *signifer* al acestei cohorte, mort la vârsta de 70 de ani (servise 28 de ani în armată), este înmormântat la Capidava[793]. A luat probabil parte la războiul pentru cucerirea Daciei[794]. Apare apoi în diplomele militare ale Daciei Superioare din anii 144 (Nova Zagora)[795], 157 (Tibiscum)[796] și 179[797]. Ștampile *C(ohors) I VB(iorum)* s-au descoperit la Odorheiul Secuiesc[798] și Ozd[799]. Un prefect al cohortei, L. Pompeius Celer, închină un altar lui Hercules Invictus la Băile Herculane[800]. Un soldat al acestei cohorte, Ant. [?Pri]m[i]genianus, mort la vârsta de 40 de ani (după 18 ani de serviciu militar) este înmormântat la Apulum[801].

60. **Cohors I Vindelicorum milliaria equitata**[802]

Unitatea, recrutată din tribul celtic al vindelicilor, este atestată mai întâi în Pannonia[803], apoi în diploma din 8 mai 100 în Moesia Superior: *I Vindelicorum (milliaria) c(ivium) R(omanorum)*[804]. A luat parte la războiul cu dacii[805]; apoi a rămas în armata de ocupație a provinciei Dacia, așa cum rezultă din diploma de la Ranovać din 14 octombrie 109 (*I Vindelicor. c.R.p.f.*)[806] și

[790] C. Cichorius, RE IV, col. 345-346 ; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 191; W. Wagner, *Dislok.*, p. 195-196; D. Protase, Dacia, N.S. 6, 1962, p. 507-508; idem, Dacia, N.S. 17, 1973, p. 325; I.I. Russu, SCIV 23, 1972, I, p. 74; A. Aricescu, *Armata*, p. 64, nr. 20; J. Beneš, *Auxilia*, p. 54, nr. 133/96.

[791] CIL XVI, 44: *Ubiorum*.

[792] CIL X, 6015; cf. H. Devijver, PME, I 154.

[793] ISM V, 24 (AnnÉp, 1950,46; 1960, 330).

[794] K. Strobel, *Untersucn.* p. 145.

[795] IDR I, 14 (= CIL XVI, 90).

[796] IDR I, 15 (= CIL XVI, 107).

[797] RMD, 123 (= AnnÉp, 1987, 843; SCIVA 36, 1985, 4, p. 357-358, nr. 264).

[798] CIL III, 8074,25; IDR III/4, 262.

[799] IDR III/4, 132. De asemenea, ștampila CIV de la Târnăveni (IDR III/4 130) poate fi un fragment de ștampilă aparținând aceleiași cohorte; sau totuși particulară (cf. IDR III/2, 560, Ulpia Traiana Sarmizegetusa)?

[800] CIL III, 1571 (= IDR III/1, 63). Cf. H. Devijver, PME, P 55.

[801] CIL III, 1187.

[802] C. Cichorius, RE IV, col. 350; V. Christescu, *Ist. militară*, p. 191; W. Wagner, *Dislok.*, p. 196-199; D. Protase, Dacia, N.S. 6, 1962, p. 507; J. Beneš, *Auxilia*, p. 55-56, nr. 135/98; D. Benea, StComCaransebeș 1982, p. 176-178; I. Piso, D. Benea, ZPE 56, 1984, p. 286-287; D. Benea, în *Römische Geschichte, Altertumskunde und Epigraphik. Festschrift für Artur Betz zur Vollendung seines 80. Lebensjahres*, Viena, 1985, p. 47-58.

[803] CIL III, 3562 (Aquincum); AnnÉp, 1935, 103 (Alisca). Cf. K. Kraft, *Rekrut.*, p. 192, nr. 1932.

[804] CIL XVI, 46.

[805] K. Strobel, *Untersuch.*, p. 145.

[806] AnnÉp, 1990, 860 (reprodusă în SCIVA 42, 1991, 1-2, p. 85-91, nr. 523).

Severus, într-o inscripţie de la Venafrum (Italia, *regio I*)[821]; Septi[mius] Diomedes, *trib*(*unus*) *coh*(*ortis*) *I Vind*(*elicorum*) (*milliariae*) *eq*(*uitatae*) *c*(*ivium*) *R*(*omanorum*), care restaurează la Tibiscum un *f*[*anum*] *vetustate con*[*lapsum*], dedicându-l lui Apollo, pentru sănătatea lui Septimiu Sever şi a fiilor săi[822] (din această inscripţie aflăm că trupa avea şi efective de călăreţi); tribunul P. Ael(ius) Gemellus, originar din Sentinum (Umbria), desigur al aceleiaşi cohorte, care în numele lui L. Marius Perpetuus, legat al celor trei Dacii în 214, pune tot la Tibiscum o inscripţie *Apollini*[*i*] *conserva*[*to*]*ri* [*ma*]*x*[*i*]*mi* [*sa*]*nctis*[*si*]*miq*(*ue*) [*I*]*mp*(*eratoris*) *n*(*ostri*) *M*(*arci*) *A*[*u*]*r*(*eli*) *A*[*nt*]*on*[*i*]*n*[*i*] *Pii felic*[*i*]*s Augu*[*sti*][823].

O inscripţie funerară de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa menţionează de asemenea pe T. Aelius Theim[es], [*v*]*et*(*eranus*) *ex* (*centurione*) *c*[*oh*(*ortis*) *I*] *Vindel*(*icorum*) *et IIvir*[*al*(*is*)] *col*(*oniae*) *D*[*ac*(*icae*)] *Sar*[*miz*(*egetusae*)] (mort la vârsta de 88 de ani)[824]. La Tibiscum, o placă funerară conţine câteva nume (mutilate) de centurioni şi decurioni, probabil ai aceleiaşi cohorte[825]; de asemenea, o inscripţie funerară în versuri menţionează pe Publius Aelius Ulpius, *vet*(*eranus*) *ex dec*(*urione*), posibil al acestei cohorte[826] (având în vedere că era *equitata*).

În afară de veteranii orientali din cele două diplome de la Tibiscum menţionaţi mai sus[827], inscripţiile de la Tibiscum ne atestă alţi câţiva militari ai cohortei I Vindelicorum. Astfel, o dedicaţie *Deo Soli Ierhaboli, pro salutem D*[*D*] *N*[*N*] *AVG*[*G*] (Carcalla şi Geta) este pusă de Aurel(ius) Laecanius Paulinus, *vet*(*eranus*) *ex c*(*ustode*) *a*(*rmorum*) *coh*(*ortis*) *I Vind*(*elicorum*) *et dec*(*urio*) *col*(*oniae*) *Sarmiz*(*egetusae*)[828] (tot el este autorul unei dedicaţii pentru I.O.M.[829]). O altă inscripţie ne menţionează pe un Aur(elius) Candidianus, *actarius*[830]. Un fragment de altar pare a face referire la un alt militar al acestei cohorte[831]. Tot un militar al acestei cohorte apare probabil într-un fragment de stelă funerară: Brisanus Aulusani, *mil*(*es*) *co*[*h*(*ortis*)...]; ambele nume sunt tipic tracice[832].

[821] CIL X, 4873; cf. H. Devijver, PME, P 114.

[822] I. Piso - P. Rogozea, ZPE 58, 1985, p. 211-214, nr. 1 (= AnnÉp, 1987, 848; SCIVA 37, 1986, 4, p. 348, nr. 328); cf. H. Devijver, PME, S 30 bis.

[823] IDR III/1, 128; completată cu alte fragmente de I. Piso - P. Rogozea, ZPE 58, p. 214-218, nr 2 (reprodusă de noi în SCIVA 37, 1986, 4, p. 348, nr. 329; AnnÉp, 1987, 849)

[824] CIL III, 1472 (= IDR III/2, 369; v. şi nr. 370); cf. I. Piso, ActaMN 24-25, 1987-1988, p. 167-168

[825] IDR III/1, 129.

[826] CIL III, 8001 (= IDR III/1, 157)

[827] *Supra*, notele 810-811.

[828] IDR III/1, 137.

[829] IDR III/1, 138.

[830] M.S. Petrescu - P. Rogozea, Banatica 10, 1990, p. 122, nr. 4.

[831] IDR III/1, 184; v. I. Piso, ActaMN 20, 1983, p. 110-111, nr 7 (reprodus în SCIVA 35, 1984, 4, p. 377, nr 227)

[832] IDR III/1, 163.

LES TROUPES AUXILIAIRES DE LA DACIE ROMAINE (II)

RÉSUMÉ

La première série de notre étude enregistrait 14 troupes de cavalerie (*alae*) de la Dacie romaine (SCIVA 46, 1995, 1, p. 35-49). Cette nouvelle série présente 45 cohortes auxiliaires (catalogue n°s 16-60), dont 12 troupes sont *milliariae* et 13 d'infanterie montée. La série suivante sera consacrée aux *numeri*. Enfin, la quatrième série, de synthèse et conclusions, sera accompagnée d'un substantiel résumé général de l'étude.

UN TOPOR DE FIER DESCOPERIT LA FELDIOARA (JUD. BRAŞOV)

de ADRIAN IONIŢĂ

În campania arheologică din vara anului 1994, în sectorul D–necropola medievală, în S.XXXII, caroul 2, la -0,84 m. în apropierea gropii mormântului 101, s-a găsit un topor de fier. Stratul în care se afla are culoarea castaniu închis, cu o grosime cuprinsă între 0,10-0,20 m, de la partea sa inferioară fiind săpate gropile mormintelor. Deasupra există o depunere subţire de aproximativ 0,05 m, cenuşie deschisă, peste care se întind resturi de mortar şi pietriş aparţinând unui nivel de construcţie din sec. XIII. Stratul suprapune la rândul său o depunere groasă de circa 0,50 m, castanie închisă, pigmentată puternic cu fragmente de chirpic şi puţin pietriş, care conţine mult material arheologic de epocă romană[1]. Aşadar, conform poziţiei sale stratigrafice toporul se plasează în perioada de funcţionare a necropolei, respectiv în a doua jumătate a secolului al XII-lea[2]. Piesa prezintă următoarele caracteristici: ceafa, rectangulară în secţiune, se prelungeşte puţin terminându-se sub forma unei proeminenţe cu secţiune pătrată. Gaura de înmănuşare este dreptunghiulară cu colţuri rotunjite, iar marginile ei sunt lăţite sub formă de "aripi" ascuţite, pentru o mai bună priză pe coadă. Lama este alungită şi foarte uşor curbată spre tăiş. O parte din lamă împreună cu tăişul sunt rupte din vechime (fig. 1). Totuşi, pe baza similitudinilor cu alte topoare este probabil că tăişul a fost îngust, având lăţimea de aproximativ 5 cm, iar porţiunea ruptă măsura în jurul a 2 cm. Greutatea actuală este de 0,555 kg.

Topoare asemănătoare acestuia sau care prezintă anumite trăsături comune se întâlnesc pe arii foarte întinse din Europa. În spaţiul Europei răsăritene, în lumea cnezatelor ruseşti, acestea au fost încadrate de către A.N. Kirpičnikov în tipul I[3]. Majoritatea pieselor au fost descoperite în curgane datate în sec. X-XII, dar şi în alte contexte, mai ales din veacul al XIII-lea. Dintre ele, cele mai bune analogii cu toporul de la Feldioara le prezintă exemplarul din tumulul 19 de la Mohovo în Belarus, datat în sec. XI. Piesa este însă mai scurtă, are doar 15 cm, iar ceafa ceva mai prelungă şi terminată printr-un buton rotund şi nu pătrat[4]. Utilizând schema tipologică propusă de Al. Ruttkay pentru topoarele descoperite în Slovacia, în alcătuirea căreia a avut în vedere atât descoperiri de pe un spaţiu mai larg, cât şi surse iconografice[5], toporul de la Feldioara s-ar apropia ca formă de tipul II varianta B[6]. Este cunoscut un singur exemplar dintr-un mormânt datat spre sfârşitul sec. IX[7]. Spre deosebire de cel de la Feldioara, acesta nu prezintă aceeaşi curbură a corpului, iar ceafa este prelungă, rotundă în secţiune şi terminată cu o îngroşare de forma unei ciuperci. După clasificarea mai recentă a lui I.E. Emandi, toporul prezentat de noi poate fi încadrat în tipul I, cu o circulaţie în sec. IX-XII[8].

[1] A. Ioniţă, Mousaios 4, 1994, 1, p. 95 şi p. 101

[2] Necropola se datează prin 6 denari maghiari anonimi, care au fost atribuiţi regilor Geza II şi Ştefan III (identificările au fost făcute de A. Popescu), şi aparţine primului val de colonişti germani. Vezi A. Ioniţă, RevIst 5, 1994, 3-4, p. 273-281.

[3] A.N. Kirpičnikov, Arheologija SSSR, E1-36, 1966, p. 30-35.

[4] *Ibidem*, p. 112-114, pl. 18, fig. 3.

[5] Al. Ruttkay, SlovArch 24, 1976, 2, p. 306-307.

[6] Tipul II B (Ruttkay 1976) apare notat ca tipul IV, in: idem, SlovArch, 30, 1982, 1, p. 177.

[7] Idem, SlovArch 24, 1976, 2, p. 306, fără localizarea precisă a mormântului.

[8] I.E. Emandi, Studii şi comunicări de istorie a civilizaţiei populare din România 2, 1981, p. 29-30.

S C I V A, tomul 46, nr. 3–4, Bucureşti, iulie-decembrie 1995, p. 277–280

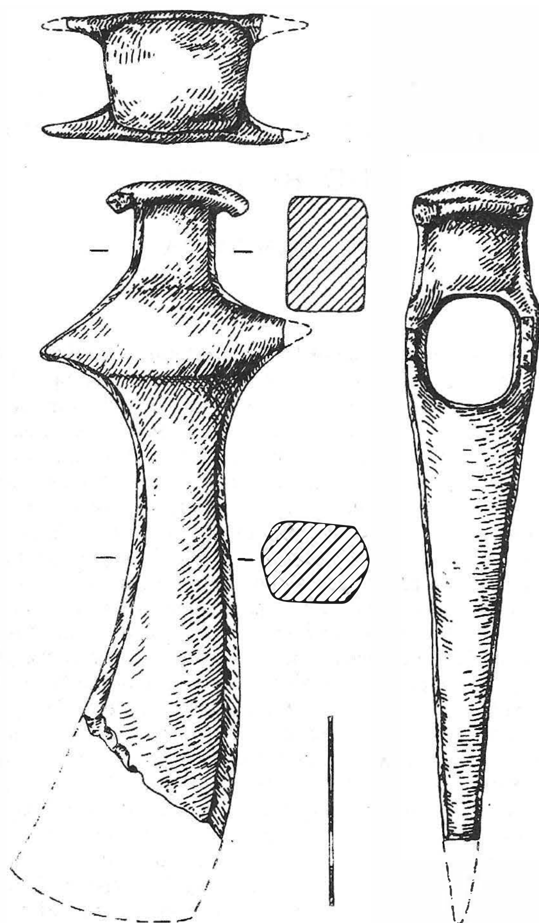

Fig. 1 Feldioara, jud. Braşov. Topor de fier.

Larga circulaţie a toporelor şi numeroasele lor variante fac dificilă o încadrare tipologică exactă pentru piesa în discuţie. Pentru exemplarul nostru considerăm definitorii următoarele elemente: ceafa prelungită puţin şi terminată prin buton, "aripioare" ascuţite în jurul găurii de înmănuşare, corp prelung, uşor curbat, terminat cu un tăiş îngust. În acest sens, cele mai bune asemănări le are cu toporul de la Râmeţ (jud. Cluj), provenit dintr-o descoperire izolată[9]. Piesa a fost introdusă de K. Horedt în rândul descoperirilor de epocă avară[10], dar lipsa precizărilor privind contextul descoperirii ne determină să avem serioase rezerve faţă de această atribuire. Un al doilea exemplar asemănător se cunoaşte dintr-un "depozit" de la Gârbovăţ, com. Ghidigeni (jud. Galaţi)[11]. Deşi asocierea cu o lamă de coasă fragmentară, o seceră, două cosoare şi două cuţite de fier nu este sigură, se consideră că întreaga descoperire este un depozit, care a fost datat în sec. X-XI[12]. Mai spre nord, la Hangu (jud. Neamţ) există un alt topor, descoperit izolat în punctul "Cetăţuie",

[9] K. Horedt, *Contribuţii la istoria Transilvaniei, sec. IV-XIII,* Bucureşti, 1958, p. 82, fig. 17/5.

[10] *Ibidem*, p. 102.

[11] V. Spinei, *Realităţi etnice şi politice în Moldova meridională în secolele X-XIII. Români şi turanici*, Iaşi, 1985, p. 126 şi p. 183, fig. 11/14.

[12] A. Canache, Fl. Curta, Mousaios 4, 1994, 1, p. 209.

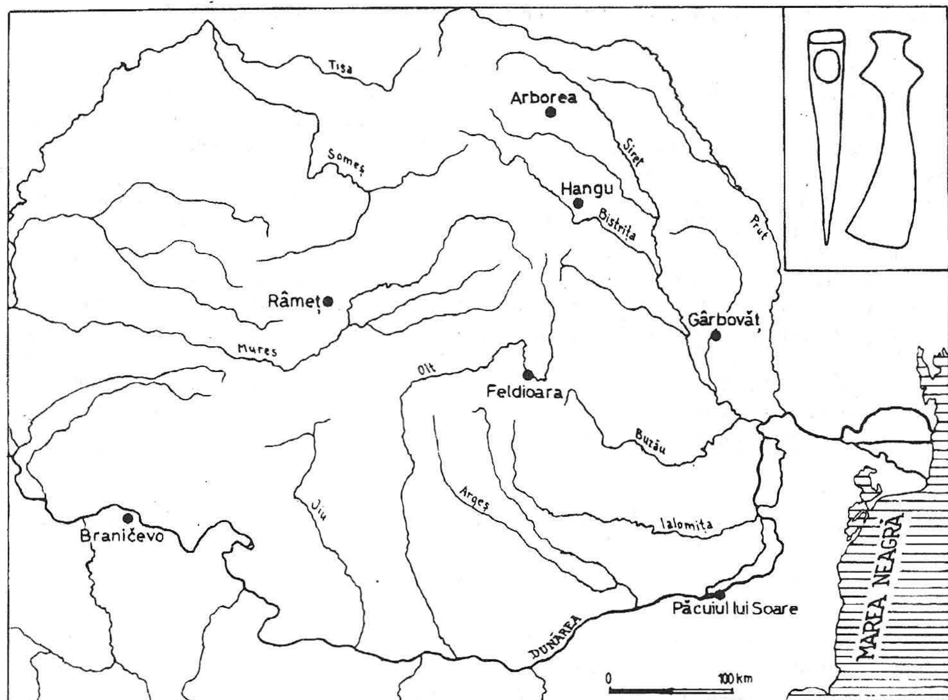

Fig. 2 Descoperirile de topoare de fier din sec. XI-XII în spațiul carpato-dunărean.

care a fost considerat ca import. În ciuda faptului că nu are un context arheologic clar precizat, el a fost datat de D. Gh. Teodor în sec. VII, pe baza unor anumite elemente comune acestuia cu cele ale topoarelor găsite în necropolele avare și slave [13]. În aceeași situație se află și toporul de la Arborea (jud. Suceava), găsit cu ocazia unor cercetări de suprafață. Exemplarul are ceafa mai scurtă, butonul mai puțin profilat și este ceva mai lung decât topoarele menționate până acum [14]. Menținem rezerve în ceea ce privește cronologia, chiar și extinsă până în sec. IX [15], și pentru descoperirile de la Hangu și Arborea din aceleași motive ca în cazul toporului de la Râmeț. La Păcuiul lui Soare, în timpul săpăturilor arheologice din așezarea medievală timpurie, s-au descoperit încă două exemplare de același gen, unul dintre ele având o parte din tăiș ruptă, iar celălalt partea superioară distrusă [16]. Ambele topoare aparțin locuirii corespunzătoare celei de-a doua faze constructive a cetății, care începe după reocuparea regiunii de către bizantini în anul 1001 [17]. Tot în Valea Dunării, în așezarea Rudine de lângă cetatea Braničevo (Serbia), în timpul cercetărilor arheologice s-a descoperit un topor de acest tip, dar mai lung (24 cm), datat în sec. XII printr-o serie de materiale arheologice, dar și prin monede, dintre care cea mai veche aparține lui Ioan II Comnenul (1118-1148) [18]. Topoarele mai sus amintite, considerate de noi ca fiind cele mai apropiate tipologic dar și chorologic față de cel descoperit la Feldioara, au lungimea cuprinsă între 17,5 cm și 24 cm.

[13] D. Gh. Teodor, SCIV 21, 1970, 1, p. 107, fig. 6/11 și p. 108.

[14] *Ibidem*, p. 107, fig. 6/10 și p. 108.

[15] Idem, *The East Carpathian Area of Romania in the Vth - XIth Centuries A.D.*, BAR, Int. Series 81, 1980, p. 65 și fig. 30/1,5.

[16] P. Diaconu, Silvia Baraschi, *Păcuiul lui Soare* II, București, 1977, p. 138 și p. 213, pl. XX/1,2.

[17] P. Diaconu, D. Vâlceanu, *Păcuiul lui Soare* I, București, 1972, p. 59-60.

[18] M. Popović, V. Ivanišević, Starinar, N.S. 39, 1988, p. 141, fig. 12/2.

Dimensiunile mari reprezintă de asemenea o notă specifică care le diferențiază în cadrul diverselor grupe tipologice.

Cei mai mulți dintre autorii citați consideră că aceste topoare au avut în primul rând funcția de armă și apoi, eventual, pe cea de unealtă. De altfel, atât din reprezentările iconografice citate de Al. Ruttkay, cât și din faptul că majoritatea au fost descoperite în morminte de războinici reiese că acestea făceau parte din armamentul vremii. De aceea, denumirile de genul: "avaric", "slavo-morav", "baltic", "carpatic", "dunărean"[19], nefiind susținute arheologic, ni se par improprii. Prin poziția sa stratigrafică toporul de la Feldioara poate fi atribuit comunității coloniștilor germani stabiliți aici după mijlocul veacului al XII-lea și a fost utilizat probabil atât ca armă, cât și ca unealtă de tăiat sau, datorită capului său lățit, ca ciocan.

Deoarece nu cunoaștem, încă, un exemplar asemănător care să fie datat cert în sec. XIII, credem că sfârșitul sec. XII marchează limita cronologică inferioară de folosire a acestui tip, fapt îndeobște acceptat de cercetători. În ceea ce privește limita superioară, în pofida faptului că opiniile diferă mult, suntem de părere că anul 1000 ar putea constitui o dată. Afirmația se bazează pe exemplarele descoperite în așezarea din sec. XI de la Păcuiul lui Soare, deocamdată singurele a căror datare este sprijinită arheologic. Este probabil ca și celelalte piese enumerate în text să se încadreze în același interval cronologic.

UNE HACHE DE FER DÉCOUVERTE À FELDIOARA (DÉP. DE BRAȘOV)

RÉSUMÉ

L'auteur présente une hache découverte en 1994 à Feldioara (dép. de Brașov), dans des conditions archéologiques claires, dans une couche datant de la deuxième moitié du XIIe siècle. La hache est caracterisée par les éléments suivants: L'arête est peu prolongée et aplatie comme un bouton carré, le trou rectangulaire avec les coins arrondis et les bords en forme d'«ailes» pointues pour une meilleure prise, le corp long et légèrement courbe dans la même direction que la manche. La hache a été trouvée avec une partie du corps et avec la taille cassé. Il s'agit plutôt d'une arme que d'un outil, mais la dernière utilisation ne peut pas être complètement ignorée. L'exemplaire de Feldioara a appartenu aux communautés des colonistes allemands qui se sont installés ici après le milieu du XIIe siècle.

Les haches de ce type ont connu une large circulation à peu près sur l'entier continent; il y avait bien sûr certaines décalages chronologiques et des variantes typologiques regionales. En analysant plusieurs découvertes en territoire compris entre la Tisza, le Dniestre et le Danube, l'auteur considère que les haches de ce type ont circulé aux XIe-XIIe siècles.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Feldioara, dép. Brașov. Hache en fer.
Fig. 2. Découvertes de haches en fer des XIe-XIIe siècles dans l'espace carpato-danubien.

[19] I.E. Emandi, *op. cit.*, p. 29.

CRONICA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN 1994 DE INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN" DIN BUCUREŞTI*

1. **Adamclisi**, cetatea *Tropaeum Traiani*, jud. Constanţa (**V, VII, IX**). Colectiv: Prof. Ion Barnea, coordonator ştiinţific, IAB; Alexandru Barnea, responsabil, arh. Monica Mărgineanu-Cârstoiu, IAB; Ioana Bogdan Cătăniciu, IAIAC; Gheorghe Papuc, MINAC; Nelu Zugravu, FII; Margareta Arsenescu, FIB; studenţii Bâltâc Adela, Bercaru Ionuţ, Mărgărit Mihai, Panaite Adriana, Bobicescu Cristian, Petrescu Florin, Păiuşan Cristina, Stoica Stan, Gugiu Despina, anii I-III FIB, care au participat la cercetările din primul şi ultimul sector din ordinea de mai jos.
Fonduri: IAB, IAIAC, MINAC şi parţial FIB.

Basilica D (A.B., M.M.C., studenţi FIB). Casetă şi secţiune la E şi SE de basilică; s-a înregistrat o parte din limita de ESE a edificiului monumental roman suprapus de basilică.

Turnul nr. 4 (I.B.C.). Continuarea cercetării lui stratigrafice şi planimetrice în interior şi exterior. S-a descoperit o fundaţie a unui zid masiv, demantelat până la nivelul tălpii interioare a turnului.

Basilica coemeterialis (N.Z., A.B.). Precizări planimetrice şi stratigrafice - anexă şi atrium - la S-V de basilică (prin casete).

Basilica extra muros. V (Gh.P.). Continuarea degajării basilicii spre a înregistra integral planul acesteia (anexa S şi N).

Platou E de cetate (M.A., A.B., studenţi FIB). S-a început printr-o secţiune magistrală cercetarea locuirii de aici. Secţiunea a surprins o parte din locuirea databilă în sec. IV-III a.Chr., reprezentată prin stratul inferior care este şi cel mai bogat (A.B.).

2. **Babadag**, jud. Tulcea (**IV**). Aşezarea fortificată hallstattiană. Sebastian Morintz, IAB; Gabriel Jugănaru, ICEM. Fonduri ICEM şi IAB. Verificarea prin secţiunea XVII (30x2 m) a sistemului defensiv în partea de S-E a aşezării: şanţ lat de 10 m şi adânc de 2,5 m şi val aplatizat, ambele placate cu lespezi de piatră, şanţul se află în spatele valului, aşa cum s-a observat anterior şi în S-V. Săpături de salvare în N-E, unde porţiuni mari cad anual în lac; s-au descoperit în secţiunea T (15 x 2 m) resturi ale unor locuinţe de suprafaţă aparţinând fazelor Babadag II şi III (G.J.)

3. **Borduşani**, jud. Ialomiţa, Popina (**II, V**). Silvia Marinescu-Bîlcu, IAB, responsabil; Gheorghe Trohani, Dragomir Popovici, C. Haită, M. Tomescu, MNIR; Gheorghe Matei, MIS. Au colaborat pentru cercetări interdisciplinare complexe, A. Bălăşescu, UB; Cezarina Bălţăţeanu, IAI; E. Kessler şi A Sárkány-Kiss, UBBC; D. Moise, UOC; V. Radu, MNIR; M. Venczel, MTCO. Fonduri MNIR şi IAB.

A. *Locuirea eneolitică* (S.M.B., D.P., C.H., M.T., Gh.M.; M.V., E.K., A.S.K., V.R., D.M., C.B.). În S s-au cercetat resturi de locuinţe gumelniţene A2, zone cu deşeuri menajere şi morminte de copii sub podinele locuinţelor; ceramică, unelte din piatră, silex, os, corn.

* Pentru reducerea volumului cronicii, în urma solicitării oficiale de restrângere a spaţiului tipografic al revistei, am rezumat şi refăcut aproape toate textele primite (A.B.)

B. *Așezarea geto-dacică* (Gh.T.; A.B.). S-a terminat cercetarea tuturor locuințelor de suprafață aflate pe două niveluri și, în plus, pe o rețea bine definită. Dimensiuni: cca. 6,50 x 7,50 m. Construite cu o împletitură de pari cu nuiele, lutuită, cu podele de lut galben bătătorit și cu câte una sau două vetre. Au fost cercetate 18 gropi menajere cilindrice (13) și clopot (5). După inventar - mai ales ceramică, multă la roată și cu pictură sau lustruită - locuirea se datează în sec. II a.Chr.-I. p.Chr. (colectiv).

4. **Boroșteni**, jud. Gorj, „Peștera Cioarei" (I). Marin Cârciumaru, responsabil, Corneliu Beldiman, IAB; Carol Căpiță, FIB; Marcel Otte, ULB; Patrick Auguste, IPH; studenți FIGT și FIB. Fonduri IAB. Cercetări reluate în cadrul unui proiect de colaborare internațională; s-a explorat martorul (S.XVI, cca 1 m^2) din sectorul central al grotei, lipit de peretele estic și plasat între S.X/1986 și S.XIII/1986-1987. Obiectivele au fost recuperarea materialului arheologic, verificări stratigrafice suplimentare și prelevarea de probe complexe (eșantioane noi pentru programul de completare a datelor absolute prin metode foarte exacte: AMS, ESR, TL, U-Th; palinologie; sedimentologie). Au fost decapate nivelurile de la „P" (superior) la „F" inclusiv; observațiile de ordin geologic și stratigrafic-arheologic au confirmat integral concluziile formulate anterior și deja publicate. Materialul litic musterian, în majoritate din cuarțit (54 piese) include un nucleu, 12 unelte (racloare, o piesă cu encoche, două cuțite „à dos naturel") și așchii de debitaj. Din nivelul „O" provine un vârf de tip La Gravette din silex, care confirmă definitiv apartenența culturală a acestui nivel. Între resturile paleofaunistice, foarte bogate, menționăm un craniu întreg de *Ursus spelaeus* de talie mare și un craniu de *Felis leo spelaea*, ultimul într-un complex - amenajare de caracter ritual probabil (M.C., C.B.).

5. **Ciulnița**, jud. Ialomița (II, VIII). Silvia Marinescu-Bîlcu, IAB, responsabil; Gheorghe Matei, MIS; Elena Rența, OPCNI. Fonduri MIS și SCHCB; Salvare. La cca 1 km E de Ciulnița (primele cercetări, 1955-1957) era identificată o așezare Boian, faza Giulești. S-au trasat 14 secțiuni E-V și două casete la secțiunile I și III. *Stratigrafie*. Un profil mai complet s-a putut obține în S.I., unde s-au înregistrat două niveluri, cel inferior aparținând culturii Boian, faza Giulești. *Descoperiri*:

I. *Așezare Boian, faza Giulești*, o locuință de suprafață (11 x 8 m), orientată N-S, dreptunghiulară, din nuiele și chirpic; cinci bordeie orientate diferit, cu dimensiunile variabile (de la 8,50 x 4,50 m la 3,50 x 3,50 m); câteva gropi de formă ovală și rotundă. *Inventar*. Ceramică din pastă cu cioburi pisate în compoziția pastei ca: vase mari tronconice cu decor geometric excizat și încrustate cu pastă albă, tăvi scunde rotunde, capace; lucrată din pastă de calitate bună: vase cu corp globular și gât cilindric, pahare, castroane, fructiere; decor în partea superioară cu caneluri fine, orizontale sau oblice; unele pahare au crestături mici pe margine. Obiecte din piatră, silex și os: râșnițe întregi și fragmentare, din piatră; topoare plate și dălțițe din piatră, percutoare, lame, răzuitoare și așchii din silex, cinci mânere din os cu decor incizat (cercuri concentrice), spatulă din os.
II. Tumuli. Dintre cei trei, unul fusese distrus. Nr. 2, în curs de cercetare, a dat mormintele M.19-24, 26, 27 și 32, toate de inhumație; dintre ele, 19-22 și 24 aveau ocru (primul pe craniu) și 32 un topor din piatră cu gaură de înmânușare transversală. Nr. 3: mormintele M.5-8 și 11, 12, toate de inhumație, fără inventar. M.6 cu ocru pe craniu.
III. Morminte de inhumație, sec. II-III. S-au înregistrat șapte morminte, toate cu inventar: M.1A, bărbat, 2 catarame bronz de la încălțăminte; M.1B, femeie, mărgele la gât, mâini și picioare, oglindă, piesă bronz, fibulă fier, fusaiolă, vas mic; M.2, copil, vas cu capac culcat peste genunchi; M.3, cuțit din fier lângă palma dreaptă, vas mic sub omoplatul drept; M.4, copil, fibulă bronz, vas mic fragmentar; M.10, vas mic lângă omoplatul drept; M.18, mărgele, la gât, cercel în urechea stângă, cană la picioare; M.28, mărgele; M.1 (dublu), 2, 3, 4, 18, orientate N-S; restul, E-V; (colectiv).

6. **Dunăreni**, jud. Dolj (III). Malul de S al lacului Bistreț, grindul Prundu Măgarilor, în punctul „La rampa boțogului". Ion Chicideanu, responsabil, IAB; Monica Sandor-Chicideanu, asistentă FIB; echipă de studenți FIB. Cercetările s-au concentrat asupra vestigiilor culturii Gârla Mare, prin 6 suprafețe și secțiuni (total, circa 140 mp). Au fost dezvelite mai multe complexe: o

vatră, a cărei porțiune păstrată avea un diametru de circa 2 m, fragmente de pământ ars, unele fățuite, printre care s-au găsit două piese din bronz (dălți-străpungător), două piese din lut pentru decorat ceramica, împreună cu un bulgăre din pastă albă folosită la incrustarea ceramicii, ca și o cantitate cu totul remarcabilă de ceramică - fragmente și vase întregi. Dintr-o groapă provine și un cuțit din bronz, fragmentar. În nivelul Gârla Mare au mai fost descoperite și alte piese de bronz, dintre care se remarcă un pandantiv întreg și un rest de turnare. Cercetarea vestigiilor de pe Prundu Măgarilor prezintă o anume importanță și datorită faptului că se află vis-à-vis de necropola de incinerație de pe insula Ostrovogania, unde în cursul cercetărilor din 1985-1993 au fost descoperite 69 de morminte, din care cea mai mare parte aparțin aceleiași culturi. S-au recoltat probe pentru analize C 14 (I.C.)

7. **Feldioara**, jud. Brașov (**II, III, IV, V, VII, XII, XIII**). *Sectorul necropolă* (*D*), Adrian Ioniță, responsabil, IAB; Ciupercă Bogdan și Bădescu Alexandru, studenți FIB. Fonduri IAB. *Sectorul cetate medievală (F)*: Lt. col. Dan Căpățână, responsabil, MMN. În sectorul D11, morminte cu nișă din secolul al XII-lea, având ca inventar trei denari anonimi maghiari. Necropola numără până în prezent 106 morminte cu 116 indivizi (2 morminte triple și 6 duble). Niveluri de cultură din: neolitic, bronz, Hallstatt, Latène, urmate de vestigii consistente de locuire de epocă romană și medievală începând cu secolul al XII-lea. În sectorul F au continuat săpăturile în partea de V a cetății pentru stabilirea fazei I constructive, atribuită ipotetic cavalerilor teutoni. Până în prezent zidul respectiv a fost surprins pe o lungime de aproximativ 60 m (A.I.).

8. **Garvăn** - *Dinogetia*, com. Jijila, jud. Tulcea (**IV, VII, IX, XII**). Colectiv: Alexandru Barnea, IAB, responsabil; Gabriel Jugănaru, ICEM; Mihai Ionescu, MCM. Fonduri IAB și ICEM.

Cetate. Sector D (A.B., M.I.). Extindere către V a S3 și înregistrare stratigrafică și planimetrică. Cercetări de teren în zonă (A.B.).

Punctul *Mlăjitul Florilor* (G.J.). Continuarea cercetării așezării Babadag, reluată în 1992. Cinci casete aliniate N-S, la V de secțiunile IV și V din 1992, au dus la descoperirea, în stratul de la bază, a două bordeie rectangulare și trei gropi menajere; materialul ceramic este specific fazei Babadag I, împreună cu acesta apărând și ceramică de tip Coslogeni-Noua. Rezultă încă o dată contemporaneitatea parțială a celor două elemente culturale. Stratul al doilea aparține exclusiv fazei Babadag II și este deosebit de consistent: cinci locuințe de suprafață și zece gropi tronconice și cilindrice, mare varietate de material ceramic, obiecte din lut, os, piatră, bronz și fier. Stratul al treilea este mai puțin consistent, indicând o locuire Babadag III sporadică dar și erodarea lui naturală și antropică ulterioară (G.J.).

9. **Giurgiu**, Malul Roșu, jud. Giurgiu (**I, V**). Alexandru Păunescu, IAB; Emilian Alexandrescu, MNIR. Fonduri IAB, MNIR. Prin suprafața S.II, de 140 mp, și la E de S.I s-au înregistrat stratigrafic patru depozite succesive: Latène dacic, tranziție cu Aurignacian II la bază, steril și Aurignacian I (a-c). Două ateliere de prelucrare a silexului Aurignacian Ic și zone de arsură la același nivel; mare cantitate de resturi de prelucrare a silexului; un număr mai redus de piese finite (A.P., E.A.)

10. **Hârșova**, jud. Constanța (**V, IX, XII, XIII**). Paul Damian, Dana Mihai, MNIR; Oana Damian, IAB; Constantin Nicolae, MINAC. Fonduri MNIR și MINAC. La obiectivul „Edificiu" (unul din cele trei puncte unde s-au făcut cercetări la Hârșova în 1994), situat pe panta de V a promontoriului pe care se află cetatea și datând din epoca romană târzie, s-a continuat, după S.I-III/1990 și 1992-1993, prin S.IV, cercetarea spre V a construcției de formă rectangulară (16,50 x 14 m), compartimentată prin ziduri interioare de grosimi diferite (0,40 - 0,70 m). Edificiul a fost dalat cu dale rectangulare din cărămidă (s-a păstrat doar patul de mortar). A continuat și cercetarea a două canale de scurgere a apei (în al doilea, multe monede din bronz), precum și a două ziduri situate la S de edificiu; în aceeași zonă, o groapă cu material getic (sec. I a.Chr.?). Edificiul a fost suprapus de niveluri de locuire medievală timpurie, din sec. X-XI, și târzie, din sec. XV-XVII (colectiv).

11. **Histria**, com Istria, jud. Constanţa (**VI, VII, IX**). Petre Alexandrescu şi Alexandru Suceveanu, IAB, responsabili; Catrinel Domăneanţu, Alexandru Avram, arh. Monica Mărgineanu-Cârstoiu, Mircea Angelescu, IAB; Crişan Muşeţeanu, MNIR; Octavian Bounegru, FII; Virgil Lungu, MINAC; Pierre Dupont, CNRS Lyon. Fonduri IAB şi FII.

Sector „Cuptoare" (M.A., P.D.). Stratigrafia sectorului este acum mult mai clară; s-au identificat şapte niveluri: două arhaice (mijlocul sec. VI şi respectiv sfârşitul sec. VI şi începutul sec. V a. Chr.), două clasice (mijlocul sec. V şi respectiv sec. V-IV a.Chr.) şi trei elenistice (mijlocul sec. IV, sfârşitul sec. IV şi sec. III-II a.Chr). Cuptoarele elenistice, mai mari, au produs ţigle, iar cele timpurii, mai mici, probabil vase. S-a început şi o secţiune perpendiculară pe traseul zidului de incintă arhaic; în epoca elenistică, într-un interval neprecizat, un zid din blocuri din calcar a funcţionat pe traseul incintei arhaice (M.A.).

Sector „X" (C.D.). Pentru început, s-a curăţat şi lărgit săpătura întreruptă cu 26 de ani în urmă de Suzana Dimitriu (total cca 19 x 9 m); s-au adăugat observaţii stratigrafice noi. Există, clar identificate, trei niveluri elenistice, reprezentate de tot atâtea faze ale străzii (S-E) şi niveluri de „pavaje" (V). S-au mai trasat trei casete spre S, unde s-a înregistrat o stradă E-V, lată de 12 m, pavată cu cioburi şi care delimitează la S insula aflată în curs de cercetare (C.D).

Sector „Templu" (A.A., M.M.C.). S-a încheiat înregistrarea monumentelor romane dezvelite, unele din ele suprapunând sau înglobând ziduri greceşti. S-au demontat zidurile înregistrate în 1993 şi s-au terminat sondajele stratigrafice, coborându-se în toată suprafaţa la nivelurile elenistice (A.A.).

Sector „Basilica episcopală" (A.S., Cr.M., O.B.). S-a cercetat zona din E a Basilicii, obţinându-se aceeaşi stratigrafie întâlnită anterior: IV A, ?491-559; IV B, 559-602?; VA, 602?-641?; V B, 641-680; ultimul nivel apare şi peste anexa de S a basilicii. Trei morminte, dintre care unul avea o cataramă databilă între anii 570-600 au fost descoperite la E de basilică (A.S.).

Sector „Domus" (O.B., V.L.). La complexul „Domus IV" s-au identificat trei momente constructive principale (sec. II, IV şi VI p.Chr.); în ultimul, zidurile sunt legate cu pământ. Un sondaj până la stâncă a verificat stratigrafia histriană şi în acest punct (O.B.).

Sondaj „Piaţa Mare" (A.S., M.A.). În vederea unor lucrări de consolidare şi refacere a pavajului, s-a practicat un sondaj de verificare stratigrafică prin două secţiuni N-S, una perpendiculară pe zidul de N al basilicii din „Piaţa Mare" şi alta în nava ei de N. Cea mai veche fază a bazilicii este momentul I C (170 - ±250 p.Chr.), urmată de o reparaţie în IIA (±250-295 p.Chr.). Zidul unui alt edificiu important descoperit acum (*opus mixtum*) a fost construit în I A (± 0 - ± 100 p.Chr.) şi a funcţionat şi în I B (±100-170 p.Chr.), dar a fost acoperit în momentul construirii basilicii cu o stradă, reparată în II B (295-378). S-au adăugat informaţii stratigrafice pentru sec. VI, precum şi descoperirea, în şanţul de fundaţie al basilicii din S Pieţei Mari a unei frize elenistice din marmură cu imaginile lui Helios (laterale), Apollo, Hephaistos, Poseidon, Eros, Afrodita, Athena, Zeus, Hermes şi probabil Hera (A.S., M.A.).

12. **Jurilovca**, Cap Dolojman-*Orgame/Argamum*, jud. Tulcea (**VI, VII, IX**). Mihaela Mănucu-Adameşteanu, arh. Monica Mărgineanu-Cârstoiu, IAB; Vasilica Lungu, Florin Topoleanu, Mihaela Iacob, ICEM; Mihaela Pintilei-Barariu, studentă FII Fonduri ICEM şi IAB.

Sector FE (M.M.A., M.M.C., M.P.B.). S-au adăugat din 1993 casetele C13-17; definire de complexe şi observarea racordurilor stratigrafice şi constructive. Succesiunea depunerilor a fost perturbată de activitatea constructivă romano-bizantină şi de intervenţii post-antice. Etapele principale din zona urbană investigată se succed astfel: N 1, sfârşitul sec. VI-Heraclius; N 2 a, mijlocul sec. VI-Iustin II/Mauriciu Tiberiu; N 2 b, Anastasius-Iustinian; N 3, posibil cu două faze, sec. V. Nu sunt indicii pentru funcţia publică a clădirilor din acest interval; de notat tot aici, în C4-10, o construcţie circulară cu diam. de 3,5 m. Edificiul masiv observat în C9-12 şi C15-17 aparţine unui

program urbanistic diferit, anterior sec. V p. Chr.; nu este sigur dacă poate fi identificat cu acela pe care P. Nicorescu îl numea în 1944 „le prétoire de la citadelle". Strat consistent de depuneri în C10-11 şi C16-17, databile între sec. IV-II a.Chr. (M.M.A.).

Basilica Mare (F.T.). Cercetări sistematice continuate la V de intrarea în edificiu, prin casetele D 1-4 de câte 5 x 5 m. S-a constatat astfel că edificiul pe care îl surprind are patru faze, cuprinse între a doua jumătate a sec. VI şi începutul sec. VII p.Chr. (ultima datată prin monedă Phocas; 1992). Ceramică, opaiţ întreg, material de construcţie în special tegular (F.T.).

Necropola tumulară (V.L.). În sectorul I (aria tumulilor I-XII) un alt mormânt, T.XIII, la N de stradă, marcat cu ring de piatră, databil, după ceramică, în ultimul sfert al sec. IV a.Chr. În sectorul II, aria edificiului dezvelit în 1993 şi identificat cu *basilica IV*, la cca 2,5 km V de incinta romană târzie a cetăţii, s-a dezvelit complet basilica (12 x 8 m), cu o navă şi atrium. Aproape de centrul basilicii, uşor spre S, s-a descoperit un puţ rectangular din piatră care coboară la –3 m. Pe latura lui de S, la –2,30 m, culoar săpat în stâncă cu pereţii întăriţi cu piatră legată cu mortar şi lung de cca 11 m. La capătul culoarului, spre E, intrare (blocată) într-o cameră subterană. Potrivit materialului recoltat şi observaţiilor stratigrafice, complexul a avut un sfârşit violent în cursul sec. VI p.Chr. Cercetările continuă (V.L.).

Sector extra muros (M.I.). Pe platoul de la V de cetate s-a reluat cercetarea sistematică a locuirii romane timpurii (începută în anii 1973-1980). O secţiune N-S (30 x 2 m) dublează la E săpătura anterioară. În N secţiunii, patru încăperi ale unui edificiu din sec. IV p.Chr.; segmentele de zid şi restul locuirii dinspre S se datează între Constantin cel Mare şi Valens (M.I.).

13. **Lapoş**, jud. Prahova, „Poiana Roman" (**I, II**). Marin Cârciumaru, responsabil, şi Corneliu Beldiman, IAB; Carol Căpiţă, FIB; studenţi FIB, FIGT, FIAI. Fonduri IAB. În sectorul D (N-E) s-au executat suprafeţele S VIII-X, de câte 3 x 2 m şi s-au confirmat cele trei niveluri sesizate anterior. I-II, aspect aurignacian; III, remaniat, mezolitic şi neolitic timpuriu (Criş). Pentru I-II, elemente arboricole de tip *Betula* sugerează plasarea în tardiglaciar. Studiul tehnic notează un lot de 2386 piese litice diverse din opal (95%), silexuri, gresie silicioasă şi nisipoasă şi cuarţit, precum şi caracteristicile acestora. Ca şi în anul precedent, din seria produselor de debitaj, lipsesc cele cu morfologie regulată. S-a observat, în schimb, un element nou: aplicarea metodei „loviturii de microburin" la obţinerea lamelelor de opal prin fracturarea lamelor. Piesele tipice (uneltele) lipsesc pentru nivelul I; în rest sunt slab reprezentate. Se prefigurează în premieră aspecte ale activităţilor economice (cinegetice şi conexe), datorate în acest sit comunităţilor tardenoisiene şi caracterul ocupării acestuia. S-au prelevat eşantioane pentru analize pluridisciplinare, prioritare fiind cele de datare absolută prin metode foarte exacte (M.C., C.B.).

14. **Mangalia**, *Callatis*, jud. Constanţa (**VI, IX**). Constantin Preda, AR, responsabil; Valeriu Georgescu, Elena Bârlădeanu, Mihai Ionescu, MCM; Alexandru Avram, IAB; arh. Anişoara Sion, DMASI. Identificări monede, Adrian Popescu şi Eugen Nicolae, IAB. Fonduri MCM, salvări, de la constructori.

„Scala"-Hotel „President"; A.A., E.B., M.I., A.S. S-a continuat cercetarea cu spaţiile dintre S.3-S.6-S.2 (din 1993) pe 350 mp în apropierea zidului de S al incintei. Locuinţe din sec. IV-VII p.Chr. dispuse de-a lungul a două străzi, E-V şi N-S, late de câte 7 şi 4 m. Într-o etapă finală, strada E-V, pavată cu dale mari de calcar şi prevăzută cu un canal de scurgere lat de 1,07 şi adânc de 0,82 m, a fost îngustată la 2,05 m de o construcţie din blocuri de calcar legate cu pământ; ***dolium*** în interior; monedă Iustin II. S-au descoperit alte cinci canale mai mici care se scurgeau în cel principal de mai sus, unul venind de la o instalaţie termală (S.1, 1993). Între S.2 şi S.6, o piaţetă dalată şi o fântână, ruine mult afectate ale unor construcţii şi canale romane târzii, iar în extremitatea de E un zid de 7 x 0,85 m, cu monede de la Anastasius, Iustin I şi Iustinian în groapa de fundaţie. Ultimul pavaj (observat în S.1) datează de la începutul sec. VII (monedă Phokas 603/604 în pământul galben de sub dalaj).

Str. Mărăşti nr. 10: salvare pe proprietatea lui C. Albu din Bucureşti; V.G., M.I. Prin trei secţiuni de câte 18 x 2, 16 x 2 şi 16 x 2 m, orientate E-V, cu martori de câte 1 m, s-au înregistrat: pavajul unei străzi N-S, un edificiu având doi piloni centrali şi ziduri de 0,80 m grosime, cinci *dolia* şi un capac de *dolium*, toate din epoca romană târzie. Construcţia a folosit drept fundaţie un zid elenistic (sec. III a.Chr.) şi ar putea fi un *horreum*.

Complexul funerar de la Movila Documaci; V.G., M.I. Cinci secţiuni perpendiculare pe dromos, camera funerară şi construcţia rectangulară din blocuri de calcar nefasonate (2,50 m V de cameră). Înregistrări stratigrafice, topo şi foto; de notat intervenţiile romano-bizantine asupra monumentelor greceşti.

Str. V. Pârvan nr. 6, proprietatea P. Stoicescu, Mangalia; V.G., M.I. Cercetări stratigrafice prin două secţiuni de câte 13,5 x 2 şi 8 x 2 m, orientate N-S. Zonă mult afectată de amenajări moderne. Locuinţă romano-bizantină în extremitatea de S, cu ziduri groase de cca. 0,80 m şi orientate după traseul incintei. Locuinţa a fost distrusă de un incendiu.

Str. V. Pârvan nr. 13; V.G., M.I. Două secţiuni lungi de câte 5,50 m. Urme de construcţii moderne şi o fântână de 35 m adâncime; straturile antice par a fi fost distruse sau se află cu mult mai jos; o groapă imensă a fost acoperită aici în anii '50 ai sec. XX (M.I.).

15. **Murighiol**, jud. Tulcea, *Halmyris* (**IX**). Mihail Zahariade, IITM, şi Alexandru Suceveanu, IAB, responsabili (ultimul nu a participat efectiv la cercetări); Florin Topoleanu, ICEM; Traian Dvorski şi Alexandru Madgearu, IITM. Fonduri IITM, *manu militari*.

Sector A. Poarta de N. În casetele a 1-3 şi b 1-3, instalaţie termală din care s-au descoperit două bazine (1,30 x 1,35 m), instalaţia de încălzire de sub bazinul 1 ş.a.; edificiul a avut trei faze, a doua datată în timpul lui Iustin II; în ultima fază destinaţia edificiului s-a schimbat, aşa cum arată o vatră de pe acest nivel.

Sector B, poarta de V. S-au demontat martorii rămaşi între casete, dezvelindu-se integral Zwinger-ul din spatele intrării, oval şi fără urme de refaceri. S-a conturat astfel şi calea de acces către interiorul cetăţii.

Sector „Aşezare civilă". Două sondaje pentru nevoile taberei militare au dat următoarele rezultate: la 43 m NNV de poarta de V, o casetă de 2,50 x 2,40 m a arătat existenţa unei străzi din sec. IV p.Chr. (ceramică de tip Sântana de Mureş-Cerneahov pe pavaj; în umplutură, pieptene bilateral; cinci niveluri de locuire în al doilea sondaj; datare sec. IV-VI p.Chr. (colectiv).

Centrul cetăţii (F.T.). S-au practicat şi cercetat parţial 12 casete noi, în V edificiului din centrul cetăţii (*principia?*) şi numite P 16-19, R 16-19 şi S 16-19, de câte 4 x 4 m, în trei şiruri de câte patru N-S. S-a conturat parţial un edificiu cu latura de E lungă de 16,50 m, latura de N de 11 m, cea de S, un segment de 2,5 m. Grosimea zidului cca 1-1,05 m, legat cu mortar. Intrare pe mijlocul laturii de E a edificiului, a cărui destinaţie va fi fost mai curând oficială (nu au apărut compartimentări)(F.T.).

16. **Nufăru**, jud. Tulcea (**XII, XIII**). Colectiv: Oana Damian, IAB; Corneliu Andonie, MMN; Gh. Mănucu Adameşteanu, MIAMB; Paul Damian, MNIR; studenţii Lăcrămioara Călancea, UOC, şi Silviu Oţa, FIB. Fonduri: IAB, ICEM, MMN. Au fost efectuate săpături arheologice în două puncte de pe teritoriul satului actual, ambele aflate în perimetrul cetăţii bizantine, continuându-se cercetarea din zona „Bufet" (S.1/1992) şi realizându-se o săpătură de salvare în curtea locuitorului Vasile Dumitrescu (S.4 - S.5, în continuarea secţiunilor din 1993). Au fost cercetate nivelurile din sec. XI-XIII, descoperindu-se locuinţe de suprafaţă şi adâncite, dintre care unele cu instalaţii de foc, cinci databile în sec. XI, două în sec. XII şi una în prima jumătate a sec. XIII, şi numeroase gropi menajere. S-a recoltat un material arheologic compus din ceramică uzuală şi smălţuită, amfore, podoabe din sticlă, obiecte de uz casnic, monede bizantine de bronz, un sigiliu (O.D.).

17. **Păcuiul lui Soare**, com Ostrov, jud. Constanța (**XII, XIII**). Petre Diaconu, Oana Damian, IAB; studenții Ghenadie Dulea și Silviu Oța, FIB. Fonduri, IAB. S-au continuat cercetările în zona porții de N a cetății bizantine prin intermediul unor secțiuni deschise anterior (S.I T și S.I S), în vederea completării informațiilor privind viețuirea din sec. X-XI, precum și necropola așezării medievale. Complexele arheologice descoperite sunt reprezentate de două locuințe, dintre care una cu cuptor de piatră, aparținând nivelului secolului XI, pavajul cetății, databil la sfârșitul secolului X, și trei morminte făcând parte din necropola datată pe baza cercetărilor anterioare în secolele XIII-XIV. Materialul arheologic constă din ceramică uzuală și smălțuită, obiecte de podoabă din sticlă, bronz și plumb, vârfuri de săgeți, piese de uz casnic din metal, os și corn, monede bizantine și medievale din bronz și argint (O.D.).

18. **Poienești**, jud. Vaslui (**II, V, VIII, X, XIII**). Mircea Babeș, responsabil, și Liana Oța, IAB; Nicolae Mirițoiu, CCAB; studenții Cristina Alexandrescu, Silviu Oța și Florin Petrescu, FIB. În partea de N și NE a „Măgurii" de la Poienești au fost cercetate suprafețele S.80-84, însumând 528 mp (total între 1979-1994, 6426 mp). Au fost descoperite 41 de complexe noi: 18 morminte, 14 gropi, 6 complexe pe nivelul antic (dintre care 3 pot proveni din locuințe de suprafață) și 3 locuințe adâncite; au fost epuizate 7 complexe restante din campania 1992. Au fost înregistrate în total 145 de obiecte și loturi de obiecte. Așezările Cucuteni A-B și Noua au livrat doar două grupări sărace de fragmente ceramice și chirpic pe nivel. Din necropola getică timpurie (sec. V-IV a.Chr.), amplasată în treimea N a „Măgurii", s-au descoperit 7 morminte de incinerație: 6 în gropi mari, rectangulare, și unul în urnă cu capac; numărul total de morminte ajunge astfel la 41, iar necropola getică de la Poienești devine cea mai mare din Moldova. Din necropola de tip Poienești-Lukașevka nu s-a descoperit în 1994 nici un mormânt, suprafețele săpate situându-se dincolo de limitele sale de N și NE. În prezent, cu 203 morminte săpate (și perspectiva de a furniza și altele în zonele S și SV) aceasta este cea mai mare necropolă din întreaga arie a culturii bastarne. Din necropola de tip Poienești-Vârteșcoiu (prima jumătate a sec. III p.Chr.), amplasată în centrul și N „Măgurii", s-au descoperit 10 morminte: 7 de incinerație și 3 de înhumație, aparținând unor copii. În total, din cele 208 morminte carpice descoperite până în prezent, 131 sunt de incinerație și 77 de înhumație, toate de copii. Așezării carpice din a doua jumătate a sec. III p.Chr. îi aparțin 8 complexe: 5 gropi cu inventar sărac, un cuptor de tip casnic (1235), cu vatra placată cu cioburi, și două complexe pe nivel. Așezarea de tip Sântana de Mureș-Cerneahov, din sec. IV, a furnizat 6 complexe, între care un bordei (B.1423), cu puțin material. Din necropola medievală (sec. XIV-XVI) a fost cercetat un singur mormânt (M.1402), lipsit de inventar. Cele 19 morminte medievale descoperite până în prezent sunt grupate mai ales pe panta de E, dar au apărut izolat și în alte locuri de pe „Măgură", printre mormintele necropolelor mai vechi (M.B.).

19. **Popești**, com. Mihăilești, jud. Giurgiu (**III, IV, V**). Alexandru Vulpe, Adriana Stoia, Radu Băjenaru, IAB; Elvira Safta, MNIR. Fonduri IAB. Scop: definitivarea secțiunilor din zona mijlocie a așezării (sector Y) și obținerea unui profil transversal al acropolei („Nucet"). Săpătura a confirmat stratigrafia așezării getice de tip oppidan. În zona mijlocie a așezării, patru niveluri bine conturate față de cinci în S (sectoarele W, Sigma etc.). Locuirea din prima epocă a fierului are aici două niveluri. Stratul din epoca bronzului este foarte slab conturat și cu foarte puțin material; nivelul Glina nu a putut fi distins stratigrafic de cel corespunzător culturii Tei. Material arheologic obișnuit; de remarcat câteva fibule Latène și fragmente de cupe deliene (A.V.).

20. **Probota**, com. Dolhasca, jud. Suceava, *Mânăstirea Probota* (**XIII**). Mircea D. Matei, IAB; Voica Maria Pușcașu, MC; Paraschiva Victoria Batariuc, MNBS; Gheorghe I. Cantacuzino, DMASI; Elena Gherman, CNMM. Fonduri MC și locale, în legătură cu restaurarea ansamblului. Biserică ctitorită de Petru Rareș, terminată în 1530; incinta 1550.

Sector A. Interior biserică (V.M.P.). În aria naosului, în urma săpăturilor, observații de detaliu privind fundarea, tehnica de zidărie a fundației și elevației, pavajul dalat cu cărămidă, precum și prezența unei structuri de zidărie în SV absidei de S, distinctă de naosul actual (V.M.P.).

Sector B. Zona turnului de SE al incintei (V.M.P.). Printr-o casetă, s-au constatat: prezența structurii de zidărie a bazei unei foste scări de acces la etajul turnului; existența unor vestigii medievale anterioare zidului și turnului (V.M.P.).

Sector C. Zona de S (P.V.B.). Prin secțiunea S.III pe latura de S a bisericii, observații de tehnică a construcției - două tehnici diferite în cazul fundației. La 7,40 m S de zidul bisericii, pavaj din piatră spartă măruntă, distrus de un altul din lespezi, înregistrat la 16,40 m de biserică, unde ruina unei construcții ar putea fi casa domnească (P.V.B.).

Sector D. Zona de V (Gh.I.C.) Printr-o secțiune (S.I) între pridvorul bisericii și latura de V a incintei, s-a descoperit colțul unei construcții de piatră, care, stratigrafic, va fi fost între primele de pe acel loc și a avut, oricum, o orientare diferită de a celorlalte edificii din incintă, fiind anterioară bisericii. Observații de detaliu asupra tehnicii constructive și de stratigrafie, atât la această clădire cât și la zidul de incintă (Gh.I.C.)

21. **Satu Nou**, com. Oltina, jud. Constanța (**III, IV, V**). Mihai Irimia, MINAC; Niculae Conovici, IAB (ultimul nu a participat la această campanie). Fonduri MINAC. Cercetări mai cu seamă la fortificația exterioară, al cărei val este lat de 13 m și înalt de 2,50 m. Secționare a valului care, prin materialul ceramic descoperit, indică datarea lui în cursul sec. III a.Chr. Sub vegetalul antic de sub val, vestigii din Hallstatt și epoca bronzului arată o locuire anterioară în zonă. Cercetarea șanțului continuă: la partea superioară era larg de cca 14-16 m. Locuirea getică s-a extins și la S de șanțul de apărare (M.I.).

22. **Sărata Monteoru**, jud. Buzău, punctul „Poiana Scorușului" (III). Eugenia Zaharia, Ion Chicideanu (responsabil), IAB; Monica Sandor-Chicideanu, FIB, împreună cu o echipă de studenți Fonduri MB și IAB. În anii 1943, 1952 și 1954, a fost dezvelit parțial un complex de mari dimensiuni, aparținând fazei Monteoru Ic3 și interpretat atunci ca reprezentând un rug de incinerație. În legătură cu acesta mai fuseseră identificate și alte complexe, din care unul anterior „rugului". După 1954, cercetarea s-a concentrat asupra cimitirului medieval timpuriu. În 1994 s-a săpat o suprafață de circa 80 mp, redezvelindu-se parțial complexul, după care săpătura s-a dezvoltat în profunzime. Au fost completate planurile de detaliu, fiind înregistrate și unele elemente nou descoperite, între care o vatră *in situ* suprapusă de ultimul strat de pietre din componența complexului. Observațiile stratigrafice au oferit o serie de indicii noi privind structura obiectivului, ca și asupra duratei sale de funcționare. Aceste observații sunt susceptibile să aducă unele modificări privind interpretarea complexului, care se dovedește, în continuare, a avea un caracter cu totul aparte în cadrul epocii bronzului, atât prin dimensiunile sale remarcabile, cât mai ales prin complexitatea structurii sale. S-au recoltat probe pentru analize cu C 14. În urma unei sesizări a fost salvat și un mormânt de înhumație ce făcea parte din necropola din epoca bronzului de la Năeni, jud. Buzău, punctul „Colarea" (I.C.).

23. **Sânbotin**, com. Dăești, jud. Vâlcea, *Castra Traiana* (**VII**). Gheorghe Poenaru Bordea, Eugen Nicolae, IAB; Romeo Avram, MMN; Lucian Amon, Mihaela Blasko, Dan Avasiloaiei, FIB. Fonduri MMN, *manu militari*. După nouă campanii (1981-1985, 1990-1992, 1994) s-a stabilit, în linii mari, topografia acestui punct important de pe limesul alutan. Primul castru, de pământ și cu două șanțuri, datează de la Traian (probabil 102-105); a fost refăcut în piatră în prima jumătate a sec. II. Printr-o serie de casete (C16-19) practicate în interior, s-au identificat temeliile unor construcții din prima fază a castrului și o alee de acces. În același nivel, o cărămidă cu ștampilă (*cohors Hispanorum*). Obiecte din fier și bronz, fragmente numeroase TS, cărămizi, denar de la Commodus (R.A.).

24. **Sighişoara**, jud., Mureş, punctul „Cartierul Viilor" (**III, IV, X, XII**). Radu Harhoiu, IAB, responsabil; Nikolaus Boroffka, IUFB; Rodica Medinceanu, MNIR; Antal Lukács, FIB; Daniel Harhoiu, student FIB. Fonduri IAB. Rezultate: 1. Locuinţe, vetre şi gropi ale culturii Noua, conţinând un bogat şi variat material ceramic şi osteologic; 2. Locuinţe, vetre şi gropi aparţinând primei epoci a fierului, conţinând de asemenea un bogat şi variat material ceramic; 3. Morminte din epoca postromană: un mormânt carpic de incineraţie în urnă, două morminte de înhumaţie de la sfârşitul sec. III şi prima jumătate a sec. IV, cu inventar, un mormânt jefuit din sec. IV, 4. Morminte din sec. XII: şapte de înhumaţie cu groapă rectangulară cu colţurile rotunjite (dintre care unul triplu) şi două cu nişă la cap (colectiv).

25. **Suceava**, jud. Suceava, Mirăuţi, *biserica Sf. Gheorghe* (**XIII**). Mircea D. Matei, IAB, Paraschiva-Victoria Batariuc, MNBS; arh. Gheorghe Sion, CPPCN. Fonduri IAB şi DMASI. Cercetare mai ales în jurul bisericii (în interior continuând consolidările). În spaţiul dintre absidă şi casa parohială, în secţiunea S.I A (31,50 x 1,50 m), morminte de înhumaţie - 17 schelete (M. 8-25) în majoritate fără inventar. Caseta J, cuprinzând absida de N parţial şi o parte din contrafortul de la E de absidă, a arătat că elevaţia absidei altarului depăşeşte în exterior conturul fundaţiei, adică invers decât în colţul opus (suprapunerea construcţiei din sec. XVII peste fundaţia din sec. XIV). La E de absidele laterale, construcţia mai nouă nu a mai putut folosi fundaţiile vechi, ea având şi o lungime mai mare. Opt morminte parţial distruse de fundaţia bisericii actuale (colectiv).

26. **Şirna**, jud. Prahova (**V, VII, VIII, X**). Ştefan Olteanu, IAB; V. Nicolae, Nina Neagu, MPP. Fonduri IAB şi MPP. Complexe de locuire geto-dacice şi romane; în S. XXX, locuinţe din sec. IV-V p.Chr. (nr. 115-117), de formă rectangulară, cu cuptor scobit în perete şi vetre simple. Locuinţă din sec. III-II a.Chr., prima de acest fel în staţiune, datată pe baza unei fibule (colectiv).

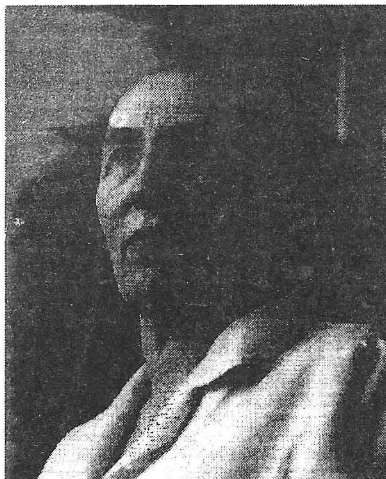
27. **Târgşoru Vechi**, jud. Prahova (**VII, X, XIII**). Gheorghe Diaconu, responsabil, Gheorghe Al. Niculescu, IAB; Dan Lichiardopol, MPP; Venera Rădulescu, MNIR; Florin Petrescu, student FIB. Fonduri IAB şi MPP. Obiectivul central al campaniei a fost investigarea necropolei datate în secolele III-IV p.Chr. A fost cercetată o secţiune (SIB1), lungă de 44,5 m., pe latura de S-V a necropolei, unde au fost descoperite 6 morminte (nr. 451-456), dintre care 3 de înhumaţie şi 3 de incineraţie. În aceeaşi secţiune au fost descoperite urme sporadice de locuire romană şi complexe medievale, datate în sec. XVI-XVIII, unele dintre ele legate de construcţia celei de-a doua incinte a curţii medievale (Gh.Al.N.)

INDICE CRONOLOGIC

ABREVIERI

AR = Academia Română
CCAB = Centrul de Cercetări Antropologice, Bucureşti
CNMM = Complexul Naţional Muzeal „Moldova", Iaşi
CNRS = Centre National de la Recherche Scientifique, Franţa.
CPPCN = Centrul de Proiectare pentru Patrimoniul Cultural Naţional, Bucureşti
DMASI = Direcţia Monumentelor de Arhitectură şi Siturilor Istorice, Bucureşti
FIAI = Facultatea de Istorie, Universitatea Alba Iulia
FIB = Facultatea de Istorie, Universitatea Bucureşti.
FIGT = Facultatea de Istorie-Geografie, Universitatea Târgovişte
FII = Facultatea de Istorie, Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi.
IAB = Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti.
IAI = Institutul de Antropologie, Iaşi.
IAIAC = Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj
ICEM = Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea.
IITM = Institutul de Istorie şi Teorie Militară, Bucureşti.
IPH = Institut de Paléontologie Humaine, Paris.
IUFB = Institut für Ur-und Frühgeschichte der Freien Universität, Berlin.
MB = Muzeul Judeţean de Istorie, Buzău
MC = Ministerul Culturii
MCM = Muzeul „Callatis", Mangalia
MIAMB = Muzeul de Istorie şi Artă al Municipiului Bucureşti.
MINAC = Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie, Constanţa.
MIS = Muzeul Judeţean de istorie Ialomiţa, Slobozia.
MMN = Muzeul Militar Naţional, Bucureşti.
MNBS = Muzeul Naţional al Bucovinei, Suceava.
MNIR = Muzeul Naţional de Istorie a României.
MPP = Muzeul Judeţean de Istorie Prahova, Ploieşti
MTCO = Muzeul Ţării Crişurilor, Oradea.
OPCNI = Oficiul pentru Patrimoniul Cultural Naţional Ialomiţa, Slobozia.
SCHCB = Societatea de Construcţii Hidrotehnice şi Comunicaţii, S.A. Bragadiru.
UB = Universitatea Bucureşti.
UBBC = Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj.
ULB = Université de Liège, Belgia
UOC = Universitatea „Ovidius", Constanţa

ALEXANDRU BARNEA

ECATERINA DUNĂREANU-VULPE

(10.V.1901 - 31.XII.1994)

Am avut şansa de a începe activitatea mea arheologică de teren pe două din şantierele conduse de Radu şi Ecaterina Vulpe (Tariverde 1953-1954, Popeşti 1954) şi consider scurtul timp în care am lucrat alături de aceşti mari învăţaţi ca decisivi pentru formaţia mea. Nu pot spune că am fost un elev al d-nei Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, deoarece specialitatea pe care am urmat-o mai târziu nu mi-a dat prilejul de a continua să lucrez pe teren sub îndrumarea domniei sale.

Dar puţinii ani, urmaţi însă de lungile conversaţii pe care le-am avut, decenii de-a rândul, la Bucureşti, atât în strada Dăniceni, cât şi la Institut, mi-au permis să cunosc în diferite împrejurări – unele dramatice şi chiar tragice – personalitatea excepţională a doamnei Vulpe.

Distinsă şi talentată elevă a lui Vasile Pârvan, căruia i-a păstrat toată viaţa o fidelă şi pioasă amintire, doamna Ecaterina Dunăreanu-Vulpe a dobândit, pe lângă o solidă cultură arheologică şi istorică, desăvârşită în timpul stagiului la Şcolile române de la Roma şi Paris, o neobişnuită experienţă de şantier. În săpăturile devenite acum referinţe europene – de la Tinosu, Calu, Izvoare, Poiana-Piroboridava, Poieneşti, Popeşti, Tariverde, conduse de profesorul Radu Vulpe, contribuţia ştiinţifică a doamnei Vulpe a fost decisivă. Deşi de o desăvârşită discreţie, uneori până la efasare, prezenţa doamnei Ecaterina Dunăreanu-Vulpe pe şantier a fost hotărâtoare, atât pentru metodologia şi tehnica de săpătură şi rezolvarea problemelor de stratigrafie, cât şi pentru identificarea „en connaisseur" a materialului recoltat.

Ar fi însă nedrept să trecem cu vederea şi activitatea proprie a d-nei Ecaterina Dunăreanu-Vulpe în domeniul pre- şi protoistoriei.

S C I V A , tomul 46, nr. 3–4, Bucureşti, iulie-decembrie 1995, p. 291–293

Încă în anul absolvirii facultăţii de istorie a publicat un studiu despre bastarni, lucrare ce ar putea părea rezultat al unui fel de presentiment la fundamentala contribuţie a lui R. Vulpe la problema bastarnilor în urma săpăturilor, un sfert de veac mai târziu, de la Poieneşti (Vaslui), ce au permis identificarea şi pe plan arheologic a prezenţei bastarnilor în Moldova. Lucrarea de doctorat – „Difuzarea civilizaţiilor italice către răsăritul danubian în prima epocă a fierului", publicată în italiană – a fost laudativ primită în lumea specialiştilor, cum o dovedesc o serie de recenzii şi menţiuni apărute în anii următori. În cadrul aceloraşi preocupări pentru studiul epocii metalelor se înscriu şi cele două lucrări publicate în 1929 şi 1930 despre originea securilor de cupru carpato-dunărene şi despre unele forme caracterizând epoca bronzului din sud-estul Europei, lucrări bine apreciate de un V.G. Ghilde, R. Pittioni, S. Reinach sau I. Nestor (acesta din urmă în PZ 20, 1929, p. 319: „fleiβige und methodische Arbeit").

Deşi a continuat să colaboreze cu R. Vulpe la publicarea multor rezultate ale săpăturilor efectuate împreună, activitatea publicistică a d-nei Ecaterina Vulpe s-a diminuat considerabil şi datorită îndatoririlor familiale – a fost o mamă de excepţie –, dar şi sprijinului deloc neglijabil dat soţului în întreaga lui muncă ştiinţifică. Menţionăm totuşi un studiu despre tezaurul de la Pietroasa, apărut în 1956. Nu trebuie uitată nici contribuţia profesională a d-nei Ecaterina Vulpe în anii în care a predat istoria artei la Şcoala de Arte Frumoase din Iaşi (1942-1950). Revenită la Bucureşti, a funcţionat în continuare ca şef de sector (muzeologie) la Institutul de Arheologie până la pensionarea survenită în 1961.

Se mai cuvine adăugat şi faptul că d-na Ecaterina Vulpe, împreună cu colega ei Hortensia Dumitrescu, au fost primele femei arheolog din România.

Spiritul elevat, dar familiar, convivialitatea agreabilă, dar severă, care domneau pe şantierele Vulpe erau în măsură deloc neglijabilă create de Ecaterina Dunăreanu -Vulpe. Cei care am lucrat pe aceste şantiere am apreciat mult atmosfera senină şi formativă. Pot spune că, alături de prezenţa caldă şi impunătoare, de inteligenţa istorică şi enciclopedică a profesorului Radu Vulpe, aceea eficace, discretă şi distinsă a doamnei Ecaterina Dunăreanu-Vulpe era tot atât de ataşantă şi de memorabilă.

După plecarea dintre noi a profesorului nostru Radu Vulpe, doamna Ecaterina Dunăreanu Vulpe a continuat pentru noi, „happy few", să ne răspundă, până în ultima clipă, cu aceeaşi supremă distincţie, la nealterata, via şi fidela noastră afecţiune.

Am pierdut acum pe Marea Doamnă a arheologiei româneşti.

PETRE ALEXANDRESCU

LUCRĂRI PUBLICATE DE ECATERINA DUNĂREANU-VULPE

1 *Chestiunea bastarnilor în legătură cu inscripţia de la Dragomirna,* BCMI 18, 1924, p. 177-184.
2 *Les fouilles de Tinosul* (în colab. cu R. Vulpe), Dacia 1, 1924, p.166-223.
3 *L'espansione delle civiltà italiche verso l'Oriente danubiano nella prima età del ferro*, ED 3, 1925, p. 58-109 (teză de doctorat).
4 Sull'origine e l'evoluzione delle scuri di rame carpato-danubiane ED 4, 1930, p. 181-211

5 *Considérations sur certaines formes caractérisant l'âge du bronze*, Mélanges de l'École roumaine en France, 1929, p. 511-566.

6 *Les fouilles de Poiana: campagne de 1927* (în colab. cu R. Vulpe), Dacia 3-4, 1927-1932, p. 253-351

7 *La station préhistorique de Perchiu près de Huruești* (în colab. cu R. Vulpe), Dacia 3-4, 1927-1932, p. 157-166.

8 *Un tezaur de denari romani găsit la Piroboridava*, în *În memoria lui Vasile Pârvan*, București, 1934, p. 126-133

9 *La nécropole de l'âge du bronze de Poiana*, Dacia 5-6, 1935-1936, p. 151-167.

10 *Les restes préhistoriques de Ruginești (dép. de Putna)*, Dacia 7-8, 1937-1940, p. 103-118

11 *Informații despre tezaurul de la Pietroasa*, Analele româno-sovietice, Istorie 10, 1956, 3, p. 5-12.

12 *Tezaurele antice*, în *Studii asupra tezaurului restituit de URSS. Studii de Istoria Artei* I, București, 1958, p. 33-56.

13 *Tezaurul de la Pietroasa*, București, 1967.

14 *Cuvânt înainte* la *Columna lui Traian* de R. Vulpe, București, 1988.

15 *Vasile Pârvan în scrisorile lui Radu Vulpe*, SCIVA 44, 1993, 1, p. 19-22.

RADU R. HEITEL

(12 iulie 1928 – 29 octombrie 1994)

A încetat din viaţă, pe neaşteptate, Radu Robert Heitel – arheolog cu o bogată experienţă şi cu importante contribuţii în domeniul Evului Mediu timpuriu, în special al celui transilvan. De curând pensionat, Radu Heitel continua să fie un cercetător activ, preocupat de ducerea la bun sfârşit a cercetărilor sale îndelungate şi de materializarea lor în lucrări de sinteză, pe care ni le anunţase şi pe care le aşteptam cu toţii cu mult interes. Moartea sa, din nefericire, vine să amâne această aşteptare pentru generaţia următoare de arheologi medievişti. Nu încape însă îndoială că aceştia vor afla în moştenirea ştiinţifică lăsată de Radu Heitel puncte de reper solide pentru istoria Transilvaniei medievale timpurii.

Radu Heitel a absolvit Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti în anul 1956. Drumul său în arheologie începuse cu doi ani mai înainte, în 1954, la Sărata Monteoru, sub conducerea lui Ion Nestor, cel care o viaţă întreagă apoi i-a fost mentor şi model venerat. În primii ani după absolvire (1957–1959) a lucrat pe bază de contract la Institutul de Arheologie din Bucureşti, în principal pe şantierul Păcuiu lui Soare, coordonat pe atunci de profesorul Nestor.

La 1 ianuarie 1960 a fost angajat la Direcţia Monumentelor Istorice (D.M.I.), unde avea să desfăşoare o intensă activitate de teren, orientată obligatoriu în funcţie de nevoile cercetării prealabile a monumentelor medievale în vederea restaurării. A efectuat în acei ani de început săpături la o serie de monumente din Moldova (Mănăstirea Neamţ, Voroneţ) sau din Muntenia (Mănăstirea Aninoasa-Muscel), dar cel mai des a avut ocazia de a lucra în Transilvania, de care s-a legat tot mai mult interesul său ştiinţific. A întreprins astfel săpături la bisericile din Gârbova-

SCIVA, tomul 46, nr. 3–4, Bucureşti, iulie-decembrie 1995, p. 295–297

Sebeş, Gârbova de Sus (jud. Alba) şi Rodbav (jud. Braşov), la bisericile fortificate de la Cricău, Sebeş-Alba (jud. Alba) şi Cisnădioara (jud. Sibiu), la cetăţile ţărăneşti din Câlnic (jud. Alba) şi Prejmer (jud. Braşov). Acumulând experienţă, a ajuns în 1968 să organizeze săpături de mare răspundere la catedrala romano-catolică din Alba Iulia, la început sub autoritatea profesorilor I. Nestor şi V. Vătăşianu, iar din 1972 în calitatea de responsabil al şantierului. Chiar şi după sistarea precipitată a lucrărilor de la catedrală şi, în acelaşi an 1977, desfiinţarea D.M.I., Radu Heitel avea să rămână pentru totdeauna legat de cercetarea arheologică de la Alba Iulia. Încadrat în 1980 la Institutul de Arheologie din Bucureşti, el avea să revină mereu pentru săpături de mai mică întindere, dar de o certă valoare pentru stratigrafia istorică generală a sitului medieval.

În acei ani, Radu Heitel a putut să treacă la împlinirea unui plan de cercetare pe care îl concepuse încă din 1972 şi care, sub îndrumarea lui Ion Nestor, trebuia să ducă la o disertaţie de doctorat cu titlul „Arheologia şi istoria teritoriului intracarpatic al Transilvaniei în secolele IX-XII". Mai multe puncte ale acestui plan au fost realizate. Înainte de toate trebuie amintită descoperirea aşezărilor de tip Dridu de la Alba Iulia şi Câlnic (sec. IX–X), suprapuse de depuneri arheologice marcând etapele succesive ale pătrunderii maghiare în Transilvania în secolele X–XII. Nu mai puţin importantă a fost identificarea elementelor culturale aduse în acest spaţiu, în a doua jumătate a secolului al XII-lea, de către coloniştii saşi, de exemplu la Gârbova, unde monumentul bisericesc al coloniştilor germani suprapune nemijlocit un cimitir de tip Bielo Brdo, probabil secuiesc. Alte aspecte, ca şi tratarea de ansamblu, cultural-istorică, a acestei epoci au rămas probabil în manuscrisul de circa 500 pagini, la care Radu Heitel făcea referire într-un memoriu de activitate din decembrie 1990.

Valorificarea lucrărilor rămase în manuscris, inclusiv a celor peste 30 rapoarte arheologice, ne va da cândva – să sperăm că nu peste mult timp – adevărata dimensiune a contribuţiei aduse de Radu Heitel în arheologia românească. De pe acum, însă, un lucru este sigur: după aproape patru decenii de activitate pasionată pusă în slujba acestei ştiinţe, el şi-a câştigat dreptul la un loc privilegiat în memoria noastră şi la întristatul omagiu, pe care astăzi i-l aduc colegii din Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române.

MIRCEA BABEŞ

LISTĂ BIBLIOGRAFICĂ SELECTIVĂ

CĂRŢI

- *Monumentele medievale din Sebeş-Alba*, Editura Meridiane, Bucureşti, ed. I, 1964, ed. II, 1969.
- *Cetatea din Câlnic*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1967.

STUDII

- *Cercetările arheologice efectuate la Mănăstirea Neamţ*, Mitropolia Moldovei şi Sucevei 38, 1962, 5-6, p. 327-342.
- *Contribuţii la arheologia monumentelor transilvane. Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice efectuate în complexul medieval de la Cricău*, Apulum 7, 1968, 1, p. 483-498.

- *În legătură cu unele probleme ale arheologiei cetăților de piatră medievale din Transilvania*, BMI 39, 1970, 2, p. 26-29.
- *Arheologia monumentului de arhitectură romanică din Cisnădioara (jud. Sibiu)*, Apulum 11, 1973, p. 273-292.
- *Archäologische Beiträge zu den romanischen Baudenkmälern aus Südsiebenbürgen. I.*, RRHA 9, 1972, 2 , p. 139-160.
- *Das romanische Baudenkmal von Cisnădioara (Michelsberg)*, FVL 17, 1974, 2, p. 49-52.
- *Archäologische Beiträge zur Geschichte der romanischen Baudenkmäler in Siebenbürgen. II (in Zusammenhang mit der ältesten „Rotunda Ecclesia" Rumäniens und der Kathedrale I in Alba Iulia)*, RRHA 12, 1975, 1, p. 3-10.
- *Contribuții la problema genezei raporturilor feudale în Transilvania în lumina cercetărilor arheologice de la Alba Iulia*, MuzNat 2, 1975, p. 343-351.
- *Unele considerații privind civilizația din bazinul carpatic în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al IX-lea în lumina izvoarelor arheologice*, SCIVA 34, 1983, 2, p. 93-115.
- *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968-1977). I*, SCIVA 36, 1985, 3, p. 215-231.
- *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968-1977). II. Piesele de metal*, SCIVA 37, 1986, 3, p. 233-248
- *Un vârf de lance din colecția Institutului de Arheologie (București)*, SCIVA 42, 1991, 3-4, p. 245-248 (= FVL 35, 1992, 1-2, p. 141-144).
- *Zur Frage des Eindringens der Frühslawen in Siebenbürgen*, în: *Siebenbürgen zur Zeit der Römer und der Völkerwanderung* (Siebenbürgisches Archiv 29), 1994, p. 183-207.
- *Spade din secolul al XII-lea în muzeele din România*, SCIVA 46, 1995, 1, p. 63-70.
- *Die Archäologie der ersten und zweiten Phase des Eindringens der Ungarn in das innerkarpatische Transsilvanien*, Dacia 38, 1994 (sub tipar).

INDICELE REVISTEI *SCIVA*

Tomurile 36, 1985 – 45, 1994

INTRODUCERE

În urmă cu un deceniu, revista SCIVA a publicat un număr special (tomul 36, 1985, 1-2), menit să ofere un instrument de lucru, atât de necesar pentru orientarea cititorilor în bogatul şi variatul material publicat de revistă în primii ei 35 de ani de existenţă. Titlurile celor 1982 de studii, rapoarte, note, discuţii, cronici şi recenzii, totalizând peste 21000 de pagini tipărite în tomurile 1-35 au fost regrupate într-un *Sumar general* (p. 47-109), iar informaţia pe care o conţineau aceste lucrări a fost analizată şi sistematizată în trei indici diferiţi: *Indicele de autori* (p. 111-123), *Indicele de localităţi* (p. 125-151) şi *Indicele tematic-cronologic* (p. 153-177). Materialul era însoţit de o *Introducere* (p. 31-37), în care se explica în detaliu modul de întocmire, respectiv de consultare a indicelui. Sub un titlu bombastic şi de altfel înşelător, oricum inevitabil în acele împrejurări politice, colegiul de redacţie publica totodată şi un amplu *editorial* (p. 3-29), care sintetiza pe epoci succesive stadiul atins de cercetarea arheologică românească postbelică. Un stadiu ilustrat în mare măsură, de-a lungul anilor, chiar în paginile acestei reviste.

După zece ani, timp în care s-au publicat 36 noi fascicule, cu un total de 361 titluri (nr. 1983-2343), respectiv de peste 3800 pagini, publicarea unor noi indici pentru acest interval se impunea de la sine. Recunoscând această necesitate, actualul colegiu de redacţie a pornit de la experienţa acumulată anterior. Cinci dintre membrii săi au făcut, de altfel, parte din colectivul care a conceput şi realizat primii indici în urmă cu zece ani. Desigur, în cadrul indicelui tematic-cronologic ar fi fost posibilă şi o altă structurare a informaţiei (s-a propus, de exemplu, ordonarea alfabetică a termenilor). S-a făcut şi propunerea de a renunţa la tipărirea, în continuare, a *sumarului general* şi de a face astfel trimiterea din indici nu la numărul curent al lucrării, ci direct la tom şi pagină. A prevalat în cele din urmă soluţia păstrării schemei aplicate pentru anii 1950-1984. Colegiul a optat pentru această soluţie nu din comoditate, ci din nevoia de consecvenţă şi continuitate. Este de la sine înţeles că atât pentru cei ce urmau să întocmească indicii, cât şi pentru cei ce îi vor folosi, aplicarea în continuare a schemei de indexare a primelor 35 de tomuri reprezenta o garanţie de eficienţă şi utilitate.

În aceste condiţii, pentru lămurirea detaliată a principiilor şi modului practic de organizare a informaţiei indexate trimitem la SCIVA 36, 1985, p. 31-37. Aici reluăm doar un minimum de informaţii absolut necesare utilizatorului care nu are răgazul de a consulta vechea *Introducere la indice*.

1. *Sumarul general* cuprinde articolele în ordinea în care au apărut. Nu mai sunt indicate rubricile (studii, rapoarte, note etc). În cazul recenziilor apare mai întâi numele autorului recenziei, urmat de numele autorului recenzat, altfel decât ordinea în care ele au apărut în revistă. Titlurile au primit, în ordinea prezentării sumarelor de fascicule, o numerotare în continuare de la nr. 1983 la nr. 2343.

Numerele sunt apoi folosite în indici pentru a identifica autorii, localitățile, epoca și tematica la care se referă lucrările respective.

2. *Indicele de autori* cuprinde numele autorilor articolelor și recenziilor, precum și ale autorilor recenzați (marcați cu sigla *r*). S-au indexat, de asemenea, numele autorilor moderni/contemporani citați și comentați pe larg (*c*) și *personalia*: omagieri, aniversări, necroloage (*p*). Nu s-au indexat aici numele autorilor antici sau medievali și nici numele de personaje istorice, care apar eventual în indicele tematic-cronologic.

3. *Indicele de localități* cuprinde numele localităților (sate, comune, orașe) din care provin materiale arheologice publicate în lucrările respective sau de unde provin descoperiri mai vechi, importante, comentate pe larg. Au fost de asemenea indexate cronicile de săpături arheologice. Prin excepție, au fost reținute și unele toponime minore (deal, peșteră, vale etc.), făcându-se trimiteri la localitățile de care aparțin.

În cazul satelor desființate sau contopite cu altele s-au indexat numele vechi dar s-a făcut totodată trimitere la arondarea actuală. Atunci când nu se indică comuna, este vorba de un sat-reședință de comună cu același nume.

Pentru localitățile cu nume antice cunoscute, de regulă, se face trimitere la toponimul actual, unde sunt înregistrate toate lucrările referitoare la ele.

Pentru localitățile din afara României s-a indicat numai țara.

4. *Indicele tematic-cronologic*. Sistemul de organizare a informației a avut în vedere posibilitatea unei orientări și a unei utilizări cât mai operative, care să permită regăsirea informației pe epoci, perioade, culturi, probleme, noțiuni, tipuri de obiecte etc. Indicele tematic-cronologic a fost alcătuit în cadrul unei periodizări largi, specifice teritoriului României, de la începuturile paleoliticului până în evul mediu târziu. În cuprinsul diferitelor secțiuni cronologice se remarcă structurarea diferită, neunitară a tematicii. Acest fapt se datorează specificului fiecărei epoci în parte, respectiv diferențelor în ce privește izvoarele și categoriile de descoperiri accesibile.

Nu în ultimul rând aici se reflectă contribuția personală a fiecăruia dintre autorii secțiunilor cronologice ale indicelui: Alexandru Păunescu (paleolitic și neolitic), Ion Chicideanu (perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, epoca bronzului, prima epocă a fierului), Niculae Conovici (a doua epocă a fierului, numismatica), Mircea Babeș (epoca greacă, diverse), Alexandru Barnea (epoca romană și romană târzie), Constantin C. Petolescu (epigrafie), Antal Lukács (secolele II-X și XI-XVII). În calitatea de secretar de redacție, Mihaela Udrescu a realizat articularea acestor contribuții într-un tot și redactarea pe computer.

MIRCEA BABEȘ

L'INDEX DE LA REVUE *SCIVA*

Tomes 36, 1985-45, 1994

Il y a une décennie, la revue SCIVA faisant paraître un fascicule spécial (tome 36, 1985, 1-2) destiné à offrir un instrument de travail tellement nécessaire pour aider le lecteur à s'orienter dans la richesse et la diversité du matériel que la revue avait publié dans ses 35 premières années d'existence. Les titres des 1982 études, rapports, notes, discussions, chroniques et comptes rendus, soit plus de 21000 pages imprimées des tomes 1-35, ont été regroupés en un *Sommaire général* (p. 47-109); analysée et systématisée, l'information que comportent ces travaux se retrouve dans trois index, à savoir: *Index d'auteurs* (p.111-123), *Index des localités* (p. 125-151) et *Index thématique chronologique* (p. 153-177). Une *Introduction* fournissait des explications sur le mode d'établissement, respectivemment de consultation des index. Sous un titre emphatique et trompeur d'ailleurs - inévitable de toute façon dans les circonstances politiques de l'époque -, le collège de rédaction publiait en même temps un ample *éditorial* (p. 3-29) qui synthétisait par époques successives, le stade de la recherche archéologique roumaine d'après-guerre. Dans les pages de la revue, ce stade s'était trouvé en une bonne mesure illustré au long des années.

Après dix ans, pendant lesquels 36 fascicules ont vu le jour, totalisant 361 titres (n°s 1983-2343) en plus de 3800 pages, un nouveau index était necessaire. Décidé à répondre à cette nécessité, l'actuel collège de rédaction a pris pour point de départ l'expérience précédente. Cinq de ses membres avaient d'ailleurs fait partie de l'équipe ayant conçu et réalisé les premiers index. Dans le cadre de l'index thématique chronologique, l'information aurait certes pu être structurée autrement. On a proposé, par exemple, l'ordre alphabétique des termes. On à pensé aussi à renoncer au *sommaire général* dans quel cas les index auraient renvoyé non pas au numéro courant de l'ouvrage, mais directement au tome et à la page concernés. Finalement le schéma appliqué pour les annés 1950-1984 a eu le dessus, ce n'est pas par commodité que le Collège a opté pour cette solution, mais bien par esprit de conséquence et de continuité. Il va de soi qu'aussi bien pour l'équipe de rédaction, que pour les bénéficiaires des index, le maintien du schéma d'indexation adopté pour les 35 premiers tomes représentait une garantie d'efficacité et d'utilité.

Cela étant, pour les détails des principes ayant présidé à l'élaboration et du mode pratique d'organisation de l'information indexée, on renvoie à la revue SCIVA 36, 1985, p. 31-37. On ne reprend ici qu'un minimum d'éléments nécessaires aux usagers se trouvant dans l'impossibilité de consulter l'ancienne *Introduction* aux index.

1. *Le Sommaire général* enregistre les articles suivant l'ordre de parution. Les rubriques (études, rapports, notes etc) ne sont plus indiquées. Pour ce qui est des comptes rendus, à la différence de l'ordre des éléments paraissant dans la revue, ici la première place revient à l'auteur du compte rendu, suivi par celui de l'auteur dont on a rendu compte. Les titres ont reçu, selon l'ordre de présentation des sommaines par fascicules, des numéros allant de 1983 à 2343. Les numéros sont ensuite employés dans les index servant à identifier les auteurs, les localités, l'époque et la thématique afférents aux travaux respectifs.

2. *L'Index d'auteurs* comprend les noms des signataires des articles et des comptes rendus, ainsi que ceux des auteurs (marqués du sigle *r*) dont traitent ceux-là. Sont également indexés les noms des auteurs modernes/contemporains cités et commentés largement (*c*) et *personalia*: hommages, anniversaires, nécrologies (*p*). On n'a pas indexé ici les noms des auteurs antiques ou médiévaux, pas plus que les noms des personnages historiques présents éventuellement dans l'index thématique chronologique.

3. *L'Index des localités* enregistre les noms des localités (villages, communes, villes) d'où proviennent les matériaux archéologiques publiés dans les travaux respectifs ou ayant fourni des découvertes plus anciennes, importantes, commentées amplement. À titre exceptionnel ont également été retenus certains toponymes mineurs (colline, grotte, vallée etc), cas dans lequel on renvoie à la localité dont ceux-ci relèvent.

Lorsqu'il s'agit de villages supprimés ou réunis à d'autres, on a indexé le nom ancien, tout en renvoyant à l'actuelle situation territoriale-administrative. Lorsque la commune n'est pas indiquée, il s'agit d'un village-résidence de commune portant le même nom.

Pour ce qui est des localités à noms antiques connus, ordinairement on renvoie au toponyme actuel, où l'on trouve enregistrés tous les travaux les concernant.

Quant aux localités autres que celles de Roumanie, seul le pays est indiqué.

4. *L'Index thématique chronologique*. Le système d'organisation de l'information a poursuivi le but d'offrir la possibilité d'une orientation et d'un emploi opératifs au maximum, qui permettent de retrouver l'information par époque, période, culture, problèmes, notions, types d'objets etc. L'index thématique chronologique s'inscrit dans une large périodisation propre au territoire de la Roumanie, qui va des débuts du paléolithique au moyen âge tardif. À remarquer au sein des diverses sections chronologiques la structure différente, non unitaire de la thématique. Le fait est dû à la spécificité de chaque époque à part, respectivement, aux différences quant aux sources et aux catégories des découvertes accessibles.

Ici se trouve reflétée - non pas en dernier ressort -, la contribution personnelle de chacun des auteurs gérant les sections chronologiques de l'index: Alexandru Păunescu (paléolithique et néolithique), Ion Chicideanu (la période de transition du néolithique à l'âge du bronze, l'âge du bronze, la première époque du fer), Niculae Conovici (la seconde époque du fer, la numismatique), Mircea Babeş (l'époque grecque, divers), Alexandru Barnea (l'époque romaine et romaine tardive), Constantin C. Petolescu (épigraphie), Antal Lukács (IIe-X^{e} et XIe-XVIIIe s.). En tant que secrétaire de la rédaction, Mihaela Udrescu a articulé ces contributions en un tout et en a réalisé la rédaction sur ordinateur.

MIRCEA BABEŞ

SUMAR GENERAL

TOMUL 36 **Nr. 1-2** **ianuarie-iunie 1985**

TOMUL 36 **Nr. 3** **iulie-septembrie 1985**

TOMUL 36 **Nr. 4** **octombrie-decembrie 1985**

Recenzii, note bibliografice etc.

TOME 37 Nr. 1 ianuarie-martie 1986

Recenzii, note bibliografice etc.

TOMUL 37 Nr. 2 aprilie-iunie 1986

Recenzii, note bibliografice etc.

TOMUL 37 Nr. 3 iulie-septembrie 1986

Recenzii, note bibliografice etc.

TOMUL 37 Nr. 4 octombrie-decembrie 1986

TOMUL 38 **Nr. 1** **ianuarie-martie 1987**

TOMUL 38 **Nr. 2** **aprilie-iunie 1987**

TOMUL 38 Nr. 3 iulie-septembrie 1987

TOMUL 38 Nr. 4 octombrie-decembrie 1987

TOMUL 39 Nr. 1 ianuarie-martie 1988

Recenzii, note bibliografice etc.

TOMUL 39 Nr. 2 aprilie-iunie 1988

Recenzii, note bibliografice etc.

TOMUL 39 Nr. 3 iulie-septembrie 1988

Recenzii, note bibliografice etc.

TOMUL 39 **Nr. 4** **octombrie-decembrie 1988**

TOMUL 40 **Nr. 1** **ianuarie-martie 1989**

Recenzii, note bibliografice etc.

TOMUL 40 **Nr. 2** **aprilie-iunie 1989**

TOMUL 41 Nr. 1 ianuarie-martie 1990

TOMUL 41 Nr. 2 aprilie-iunie 1990

TOMUL 41 Nr. 3–4 iulie-decembrie 1990

TOMUL 42 Nr. 1–2 ianuarie-iunie 1991

TOMUL 42 Nr. 3–4 iulie-decembrie 1991

TOMUL 43 **Nr. 1** **ianuarie-martie 1992**

TOMUL 43 **Nr. 2** **aprilie-iunie 1992**

TOMUL 44 Nr. 2 aprilie-iunie 1993

TOMUL 44 Nr. 3 iulie-septembrie 1993

TOMUL 44 Nr. 4 octombrie-decembrie 1993

TOMUL 45 Nr. 1 ianuarie-martie 1994

TOMUL 45 Nr. 2 aprilie-iunie 1994

TOMUL 45 Nr. 3 iulie-septembrie 1994

TOMUL 45 Nr. 4 octombrie-decembrie 1994

INDICE DE AUTORI

INDICE DE LOCALITĂŢI

A

B

P

R

S

INDICE TEMATIC-CRONOLOGIC

PERIOADA DE TRANZIŢIE DE LA NEOLITIC LA EPOCA BRONZULUI

EPOCA BRONZULUI

Bronz timpuriu

Bronz timpuriu-mijlociu

Bronz mijlociu

Bronz mijlociu-târziu

Bronz târziu

PRIMA EPOCĂ A FIERULUI (HALLSTATT)

Perioada timpurie (Hallstatt A - B)

Perioada mijlocie (Hallstatt C)

Perioada târzie (Hallstatt D)

Epoca romană. Republică și Principat

Epoca romano-bizantină (sec. IV-VI p. Chr.)

EPOCA GRECO-ROMANĂ PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Epoca greacă arhaică, clasică și elenistică

Epoca romană (Principat)

Moesia Inferior (sec. I-III p. Chr)

Dacia (sec. II-III p. Chr.)

EPOCA ROMANĂ TÂRZIE LA DUNĂREA DE JOS PÂNĂ LA CĂDEREA LIMESULUI

SECOLELE II-X

Secolele II-IV. Daci liberi, daco-romani, populații în migrație, culturi materiale

Secolele V-VIII. Autohtoni (populație romanizată), populații în migrație, culturi materiale

Secolele VIII-X. Desăvârșirea etnogenezei românești

SECOLELE XI-XVII

Cronologie

Tematică

NUMISMATICĂ

Monede greceşti autonome

Monede macedonene

Monede „barbare”

Monede romane

Imperiale târzii, sec. IV p. Chr.

Monede bizantine

Monede medievale

DIVERSE

Faună

Cronici

Istoria arheologiei

NORME DE ÎNTOCMIRE A MANUSCRISELOR DESTINATE PUBLICĂRII ÎN REVISTA *STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE*

1. INTRODUCERE

Prestigiul de care se bucură astăzi, după 45 de ani de apariţie, revista *Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie* (*SCIVA*) se datorează desigur, pe de o parte, importanţei în sine a descoperirilor publicate şi, pe de alta, valorii ştiinţifice deosebite a multor contribuţii semnate de cei mai reputaţi reprezentanţi ai arheologiei româneşti post-belice. Nu în ultimul rând, calitatea acestei publicaţii a fost determinată de competenţa şi devotamentul ce au caracterizat activitatea membrilor comitetului (colegiului) şi secretariatului de redacţie. Sub conducerea succesivă a lui C. Balmuş (1950-1952), Gh. Ştefan (1953–1956), Em. Condurachi (1956-1970), D.M. Pippidi (1971-1972), S. Morintz (1972-1991) şi P. Alexandrescu (1992-1994), revista a făcut progrese constante în ce priveşte conţinutul şi forma sa de prezentare. De-a lungul anilor, menţinând standarde ridicate de exigenţă faţă de calitatea manuscriselor înaintate spre publicare, redacţia s-a preocupat tot mai mult de fixarea unor reguli care să fie aplicate uniform şi consecvent în editarea revistei.

Actualul colegiu de redacţie porneşte de la punctul de vedere că valoarea revistei, în primul rând calitatea intrinsecă a materialelor şi ideilor publicate, nu poate fi influenţată decât prin aplicarea consecventă a unor criterii severe de selecţie a lucrărilor liber oferite de autori. În plus, stă pe deplin în competenţa acestui colegiu să stabilească reguli precise de prezentare a manuscriselor, care să le asigure conciziunea şi claritatea şi să garanteze accesibilitatea şi utilitatea lor. Pe alt plan, aceasta ar duce la o mai bună folosire a spaţiului revistei, la simplificarea şi creşterea eficienţei operaţiunilor redacţionale. Astfel de reguli, stabilite încă din anul 1972 şi devenite "cutume", au fost în general respectate de colaboratorii revistei SCIVA. Faptul că ele nu au fost difuzate prin publicare a dus însă mereu la o supărătoare lipsă de uniformitate a manuscriselor, respectiv a lucrărilor publicate. Pornind de la aceste considerente, colegiul de redacţie al revistei SCIVA a adoptat prezentele *Norme de întocmire a manuscriselor*, împreună cu lista abrevierilor curente (*Anexa 1*), lista titlurilor prescurtate de reviste şi colecţii (*Anexa 2*), lista titlurilor prescurtate de *corpora*, tratate, manuale, enciclopedii (*Anexa 3*) şi normele internaţionale de transcriere a cuvintelor din limbile care folosesc alfabetul chirilic (*Anexa 4*) şi a hotărât publicarea lor în prezentul număr al revistei. Colegiul roagă insistent pe autori să ţină seama de ele. Nerespectarea acestor norme poate duce la întârzierea publicării sau chiar la înapoierea manuscrisului în vederea refacerii.

2. NORME GENERALE

2.1. În revista SCIVA se publică lucrări de istorie veche, arheologie, artă şi arhitectură, epigrafie, numismatică, precum şi cercetări complementare făcute prin

metodele ştiinţelor naturale sau tehnice (antropologie, zoologie, palinologie, geologie, metalografie, analize chimice etc.). Cadrul cronologic se întinde de la paleolitic la evul mediu, iar cadrul geografic este în principal cel carpato-dunărean.

2.2. Lucrările se prezintă în limba română, însoţite de rezumate în limbile franceză, germană sau engleză. În chip excepţional, cu acordul prealabil al colegiului de redacţie, pot fi prezentate lucrări într-una din limbile străine menţionate, cu rezumate în limba română.

2.3. Manuscrisele se predau direct sau se trimit prin poştă la redacţie, împreună cu o **Notă** cuprinzând următoarele date: *numele şi prenumele autorului, instituţia* (*cu adresă, numerele de telefon şi telefax*), *adresa şi telefonul privat, titlul lucrării* (*cu numărul de pagini, anexe, ilustraţii etc.*), *data redactării, data predării*. Toate aceste date se înscriu în Registrul de redacţie.

2.4. Sumarele celor patru fascicule trimestriale sunt alcătuite de către colegiul de redacţie, care analizează lucrările din portofoliu pe bază de referate. Un referat este întocmit obligatoriu de acel membru al colegiului care este competent în problematica (epoca) tratată de lucrarea în cauză. Un referat suplimentar poate fi solicitat unui specialist din afara colegiului. În funcţie de aceste referate şi de prezentele norme, colegiul acceptă sau refuză lucrarea.

2.5. În cazul acceptării, colegiul de redacţie îşi rezervă dreptul de a propune corectări şi îmbunătăţiri ale manuscrisului. Decizia şi propunerile colegiului se aduc la cunoştinţa autorului *în scris*, în termen de cel mult trei luni de la predarea/înregistrarea lucrării la redacţia SCIVA. Pentru rezolvarea operativă a eventualelor probleme legate de manuscris, ilustraţie, corecturi etc., autorii sunt rugaţi să ţină permanent legătura cu redacţia. Lucrările respinse se înapoiază autorilor, cu excepţia unui exemplar din text, care se păstrează în arhiva revistei.

2.6. În funcţie de importanţa descoperirilor prezentate sau a problemelor discutate, de calitatea cercetării, de întinderea textului, de cantitatea şi calitatea ilustraţiei, ca şi de alte criterii, colegiul stabileşte ordinea publicării şi încadrarea pe rubrici a lucrărilor acceptate. Rubricile revistei sunt următoarele (în paranteze se indică numărul optim de pagini de tipar):

a. *Studii* (30)
b. *Discuţii* (15)
c. *Cercetări arheologice de teren* (30)
d. *Mici descoperiri* (4)
e. *Cronica*
f. *Personalia* (4)
g. *Recenzii* (6)
h. *Note bibliografice* (1)

2.7. Este de dorit ca, încă de la redactare, autorii să aibă în vedere încadrarea lucrărilor într-una dintre aceste rubrici şi, în consecinţă, să nu depăşească numărul optim de pagini indicat de prezentele norme. Manuscrisele trebuie întocmite cu maxim de concizie, renunţându-se la introducerile inutile, prea dezvoltate, la tratarea unor chestiuni teoretice, în general cunoscute de specialişti, la descrierile

amănunţite care pot fi suplinite printr-o ilustraţie adecvată sau prin tabele, excursurile ce se îndepărtează de subiectul lucrării, la citarea excesivă etc. Colegiul îşi rezervă dreptul de a cere autorilor scurtarea textului şi de a condiţiona de aceasta publicarea lucrării respective.

2.8. Revista SCIVA nu publică lucrări ce au mai apărut sau apar simultan şi în alte reviste. În chip cu totul excepţional pot fi acceptate articole care urmează să apară şi în reviste străine greu accesibile cititorilor români.

2.9. Revista nu plăteşte drepturi de autor. Autorii beneficiază gratuit de 20 extrase. În cazul materialelor publicate la rubricile *Mici descoperiri, Cronica, Personalia, Recenzii* şi *Note bibliografice* cele 20 extrase vor fi împărţite în funcţie de numărul autorilor cuprinşi în rubricile respective.

3. MANUSCRISELE

3.1. Lucrările trebuie să fie procesate pe computer şi se înaintează la Redacţie pe o dischetă de 3,5", însoţită de o copie imprimată a textului şi de ilustraţia originală. Pentru procesare se recomandă programele Word sub Windows, în chip special Word 6.0 (Windows), dar poate fi folosit şi Word Perfect 5.1. Pe dischetă se indică programul folosit şi numele fişierelor. După copiere şi eventuala prelucrare redacţională, discheta se înapoiază autorului. Textul va fi scris la două rânduri, aliniat doar la marginea din stânga (nu bloc), fără despărţirea cuvintelor în silabe. Sintagme, cuvinte, litere sau cifre care trebuie evidenţiate nu se subliniază, ci se formează ca atare *cursiv* sau **aldin**.

3.2. Manuscrisul este compus din următoarele părţi, imprimate separat, pe pagini numerotate în continuare, în ordinea:

3.2.1. Textul: Titlul lucrării şi numele autorului/autorilor (cu majuscule); abstract de 5-8 rânduri conţinând termenii-cheie pentru indexare, scrişi cu **aldine**; textul propriu-zis, cu trimiteri (sigle numerice deasupra rândului) la notele infrapaginale, numerotate continuu. În cazul lucrărilor de mai mari dimensiuni, cu caracter de sinteză, la text se poate anexa o listă bibliografică ordonată alfabetic (după modelul: *numele autorului, anul apariţiei, cu sigle alfabetice atunci când sunt mai multe lucrări apărute în acelaşi an – titlul lucrării, revista sau locul apariţiei, paginile*). În aceste cazuri, citarea literaturii se face abreviat (*numele autorului, anul apariţiei, pagina*), dar tot în note infrapaginale, nu în paranteze în text.

3.2.2. Notele, numerotate continuu şi imprimate separat, după text (*nu* în text, *nu* în josul paginii de manuscris).

3.2.3. Rezumatul tradus (în franceză, germană sau engleză), de dorit cu trimiteri la notele cele mai importante din textul românesc (bibliografia esenţială) şi la ilustraţie. El nu trebuie să depăşească o zecime din întinderea lucrării.

3.2.4. Explicaţia figurilor, tradusă (în aceeaşi limbă).

3.2.5. Rezumatul în limba română.

3.2.6. Explicaţia figurilor în limba română.

3.3. În cazul titlurilor lungi, autorii sunt rugaţi să propună singuri *colontitlul*, având grijă ca acesta să nu depăşească 65 semne (inclusiv spaţiile dintre cuvinte)

3.4. Este de dorit ca la redactare autorii să acorde toată atenția împărțirii textului în capitole (cu subtitluri) și paragrafe. Pe marginea textului se vor indica, cu creionul, locurile unde urmează a fi inserate diferitele figuri. De asemenea în creion se pot face unele recomandări tehnoredacționale, cum ar fi culegerea cu literă mică sau cursivă, alinierea diferită a paragrafelor etc.

3.5. Pentru a se atinge o maximă concizie și exactitate a exprimării, precum și în scopul uniformizării redacționale, se stabilesc reguli obligatorii în următoarele privințe:

3.5.1. La prima citare a unor locuri de descoperire în titlu, text sau note, precum și în rezumat și în explicația figurilor, se indică **satul, comuna, județul** (de ex. *Frasinu, com. Poienești, jud. Vaslui*, **nu** *Frasinu-Poienești* **și nici** *Frasinu-Vaslui*), în conformitate cu "*Indicatorul localităților din România*" (București, 1974, cu actualizările necesare: schimbări de nume, grafia cu **â**). Pentru descoperirile intrate în literatură sub nume acum ieșite din circulație, respectiv din nomenclatura oficială (nume românești, unguerești, săsești, turcești etc.), denumirile vechi se vor indica în paranteze. În rezumate și explicația figurilor termenul de *județ* nu se traduce, ci se folosește abreviat *jud.*

3.5.2. În cazul descoperirilor din străinătate este obligatoriu a se face referire la actuala nomenclatură și împărțire politico-administrativă. Numele vechi, acum ieșite din uz (de ex. numele germane din Polonia) vor fi date în paranteză. Denumirile unităților teritoriale care nu au corespondent precis în limba română se dau în limba respectivă, de ex.: *powiat* (Polonia), *Landkreis* și *Kreis* (Germania), *okres* (Cehia). În schimb, *oblast'* și *rajon* (Rusia, Ucraina) se traduc prin "regiune" și "raion", iar *département* (Franța) prin "departament".

3.5.3. Numele de autori apar la prima citare în text sau note cu prenumele prescurtat, iar mai departe nu se mai dă decât numele de familie. Se exceptează cazurile când se citează omonimi (ex. D. Popescu – Em. Popescu, I. Barnea – Al. Barnea). Numele se citează neînsoțite de titluri (acad., prof., dr.); excepție se face atunci când se indică sursa unei informații inedite și/sau se aduc mulțumiri.

3.5.4. Citarea literaturii se face numai în notele infrapaginale, la care se face trimitere prin sigle numerice plasate în text la umărul ultimei litere a cuvântului ales, înaintea semnelor de punctuație. Pentru a evita abuzul de note, care îngreuiază lectura, autorii sunt rugați să concentreze în câte o singură notă trimiterile bibliografice referitoare la o simplă înșiruire de autori sau locuri de descoperire.

3.5.5. Citarea izvoarelor literare și epigrafice antice se poate face atât în text, în paranteze (autorul, opera, locul, *corpus*-ul), cât și în notele infrapaginale (în special atunci când se indică ediția și se fac comentarii).

3.5.6. În text, între paranteze, se fac trimiterile la ilustrația lucrării, la alte locuri și note ale aceleiași lucrări. De ex.: (fig. 12), (cf. supra p. 13) sau (infra nota 22). Pentru astfel de trimiteri nu se vor face deci note infrapaginale speciale.

3.5.7. Numele geografice străine se scriu cu ortografia limbilor respective, atunci când acestea folosesc alfabetul latin (Bordeaux, Köln, Zürich etc.) sau în transcrierea oficială a statului respectiv, atunci când alfabetul folosit este altul decât cel latin sau chirilic (Bangkok, Beijing, Ryad, Marrakech). Atunci când nu există grafii româneşti acreditate, numele slave se transliterează după normele internaţionale (infra *Anexa 4*). Numele care au intrat de multă vreme în cultura noastră se scriu în grafia tradiţională românească: Londra, Florenţa, Rin, Moscova, Plevna, Cernăuţi (**nu** London, Firenze, Rhein, Moskva, Pleven, Černovcy). Se admite totuşi grafia originală sau cea actuală în trimiterile bibliografice şi hărţi.

3.5.8. Numele proprii greceşti şi latineşti consacrate în uzul literar se scriu conform adaptării tradiţionale, de ex. Apian, Aurelian, Horaţiu, Istru, Lisimah, Pompei, Tacit (cf. *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*[5], Bucureşti, 1995, p. 267-272). Celelalte nume se scriu ca în limba latină sau se transliterează în cazul alfabetului grec (*Ibidem*, p. 39-42).

3.5.9. Termenii străini (substantive comune) sau citate în limbi străine moderne sau clasice se culeg cu litere *cursive* (de ex. *kammenaja baba, Kronenhalsring*). Când termenul respectiv a fost adaptat în limba română, el nu se mai diferenţiază, de ex. castru, castel, canabe (dar şi *castrum, castellum, canabae*). Pentru punerea în evidenţă, la indicaţia autorului se pot culege *cursiv* sau **aldin** subtitluri, nume de localităţi, de culturi, de persoane etc.

3.5.10. Secolul se indică numai cu cifre romane. Neprescurtat se scrie **"secolul al III-lea"**, iar prescurtat **"sec. III"**. Era se indică fie prin **a.Chr./p.Chr.**, fie prin **î.e.n./e.n.**

3.5.11. În textul curent, numerele până la 10 vor fi, de regulă, scrise în litere. Se exceptează cazurile când ele apar în legătură cu unităţi de măsură. De ex.: "opt morminte", dar "8 km".

3.5.12. Dimensiunile se dau în centimetri pentru obiecte şi în metri pentru complexe (locuinţe, gropi, morminte). La monede ele se indică în milimetri.

3.5.13. Unităţile de măsură se prescurtează fără punct: mm, cm, m, ha, g, kg etc. Unităţile de suprafaţă sau volum se scriu **mp, mc,** nu **m^2, m^3**.

3.5.14. Numele punctelor cardinale se prescurtează obligatoriu: **N, S, V, E, NE, SE, SSV, VNV** etc.

3. 5.15. În *Anexa 1* se dă lista prescurtărilor curente admise.

3.5.16. Pentru problemele de ortografie şi punctuaţie se recomandă autorilor să folosească *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*[5], elaborat de Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan" al Academiei Române şi tipărit de Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995. În conformitate cu regulile de ortografie expuse în această lucrare şi având în vedere Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17 februarie 1993, în textele publicate în revista SCIVA se revine la grafia cu "**â**" şi "**sunt**". În citate, titluri de lucrări şi toponime se va aplica fără excepţie noua grafie, chiar dacă lucrările respective au apărut cu vechea grafie. În cazul numelor de persoane se va

respecta opțiunea personală a celui în cauză (de ex. L. Bârzu, M. Sâmpetru, M. Petrescu-Dîmbovița, V. Mihăilescu-Bîrliba).

4. MODUL DE CITARE

4.1. Trimiterile la literatură se fac **numai** în notele infrapaginale, indicându-se în ordine: **numele autorului, titlul publicației, volumul, anul, pagina**. Nu se indică editura, iar la periodice nici locul de apariție (dacă acesta nu este cuprins cumva în titlul prescurtat, cf. *Anexa 2*).

4.2. Se tipăresc cu scriere cursivă titlurile de monografii, de volume colective (culegeri tematice, omagii, acte de congrese sau colocvii) și de articole; de asemenea cuvintele *ibidem, op. cit.* Se tipăresc cu literă dreaptă, obișnuită, numele revistelor și seriilor (colecțiilor) monografice, precum și trimiterile de felul: idem, p. (pagina, paginile), urm. (următoarea, următoarele), passim (în diverse locuri), cf. (confer = compară), apud (la), supra, infra.

4.3. Titlurile lucrărilor, precum și numele revistelor și seriilor apărute în limbi slave care folosesc alfabetul chirilic se transcriu în conformitate cu normele internaționale (vezi *Anexa 4*).

4.4. Indiferent de numerotarea originară, în cazul revistelor și seriilor, numărul tomului și fasciculei se indică cu **cifre arabe**, iar în cazul cărților (monografii, manuale, enciclopedii etc.) cu **cifre romane**. Trimiterile la ilustrații din lucrările citate se unifică folosindu-se numai **cifre arabe** și separând numărul figurii de numărul piesei prin bară oblică (ex. fig. 3/14; 5/6-8; 7/12c).

4.5. La prima citare a cărților este necesar să se dea titlul complet, fără prescurtări, urmat, acolo unde este cazul, de titlul seriei (colecției), numărul volumului, locul apariției, anul, pagina. Volumele colective se citează, ca și monografiile, cu titlul complet. Ediția a doua și următoarele se indică înscriind cifra respectivă după ultimul cuvânt din titlu deasupra rândului. La indicarea volumului se folosesc cifrele romane corespunzătoare, fără "volumul" sau "vol."

Exemple:

- D.M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*^{2}, București, 1967, p. 153 urm.
- K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*, Biblioteca istorică 7, București, 1958.
- V.I. Țalkin, *Drevnee životnovodstvo plemen Vostočnoj Evropy i Srednej Azii*, MIA 135, Moscova, 1966, p. 23, fig. 1.
- A. Rangs-Borchling, *Das Urnengräberfeld von Hornbek in Holstein*, Offa-Bücher 18, Neumünster, 1963, pl. 15/1.
– *Actes du XIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques* IV, Bratislava, 1993.
– *Izvoarele istoriei României* II, București, 1970, p. 417.

4.6. Titlurile articolelor/studiilor apărute în periodice sau în volume colective nu se citează decât atunci când există motive speciale. De regulă, deci, se indică în ordine: autorul, revista, tomul, anul, fascicula, pagina. Atunci când revista citată a apărut cu o întârziere de cel puțin doi ani, la anul corespunzător tomului respectiv se adaugă în paranteză anul real al apariției (dacă acesta este imprimat). Atunci când este cazul se precizează și seria de apariție a revistei (de ex. seria nouă – S.N., N.F.). Cum s-a mai arătat, la precizarea tomului, fasciculei, paginii, planșei sau figurii se folosesc numai cifre arabe, chiar dacă publicația citată utilizează cifre romane.

4.7. Trimiterea la reviste se face prin juxtapunere, cu intercalarea unei virgule între numele autorului și numele revistei, în timp ce în cazul volumelor colective se folosește formula "(numele autorului, eventual titlul articolului), **în** (titlul volumului)".

Exemple:

- D. Protase, Materiale 7, 1961, p. 423 urm.
- Gh. Pocnaru Bordea, SCIV 22, 1971, 3, p. 501.
- D. Popescu, Dacia, N.S. 2, 1958, p. 157.
- I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien,* BerRGK 22, 1932, pl. 16/1-2.
- R. Vulpe, *Argedava*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu,* București, 1960, p 557 urm.
- R. Harhoiu, în *Goldhelm, Schwert und Silberschätze. Reichtümer aus 6000 Jahren rumänischer Vergangenheit*, Frankfurt/Main, 1994, p. 72-83.

4.8. La articolele de mare întindere, în care anumite lucrări vor fi mai des citate, se recomandă abrevierea titlurilor respective, urmând ca explicarea abrevierilor să se facă fie la prima citare, fie într-o listă aparte la sfârșitul textului.

Exemple.

D. Tudor, *Orașe* = D. Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia romană*, București, 1968.
D. Protase 1966 = D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, BiblArh 9, București, 1966.

4.9. În rest, trimiterile la autori, respectiv lucrări citate într-o notă imediat anterioară se fac prin formulele tradiționale: idem, *ibidem, op. cit.*, cf., passim, apud, supra, infra. Atunci când ultima citare este la o distanță mai mare de două pagini și deci greu de găsit, se va indica pagina și nota la care se află ea; ex.: D. Tudor, *op. cit.* (v. supra p. 21, nota 55), p. 231.

5. ILUSTRAȚIA

5.1. Ca material ilustrativ la revista SCIVA sunt admise: fotografii, desene, schițe, planuri, profile, grafice, hărți, care – separat sau grupate – formează **figuri** (abreviat **fig.**). Figurile se numerotează cu cifre arabe, în ordinea menționării lor.

Plasarea lor în text este propusă de autor cu creionul pe marginea manuscrisului. Diferitele tablouri sinoptice care se culeg în text nu se numerotează ca figuri, ci separat ca anexe.

5.2. La executarea, selecţia şi gruparea materialului ilustrativ, autorii sunt rugaţi să ţină seama de următoarele prevederi:

5.2.1. În actualele condiţii tehnice şi având în vedere costurile, desenele sunt preferate fotografiilor. Desenele se execută în tuş negru, pe calc sau carton de desen; se acceptă xerocopii după astfel de desene. Fotografiile trebuie reproduse după clişee de foarte bună calitate, pe hârtie lucioasă. Numai pentru un mic număr de ilustraţii se poate asigura imprimarea pe hârtie cretată. Fotografiile sau desenele se pot reproduce în culori doar în cazuri excepţionale.

5.2.2. Este de dorit ca desenele care ilustrează un articol să fie executate (sau cel puţin copiate) de aceeaşi mână. Se preferă ca vasele şi fragmentele ceramice să fie desenate fără umbre, cu profilele plasate pe aceeaşi parte şi haşurate în acelaşi sens. Recomandăm ca inscripţionarea ilustraţiei să fie executată în întregime de aceeaşi mână, cu cifre şi litere standard. Schiţele şi planurile trebuie să fie prevăzute cu săgeata care indică nordul; la profile trebuie de asemenea marcată orientarea.

5.2.3. Chiar dacă dimensiunile obiectelor sau complexelor sunt date în text sau în note, fotografiile, desenele, planurile şi hărţile trebuie să fie întotdeauna prevăzute cu *scară grafică*. În afară de aceasta, în explicaţia figurilor se poate indica în fracţii raportul faţă de mărimea naturală.

5.2.4. Dimensiunile maxime ale unei figuri în SCIVA corespund oglinzii paginii de 19 x 13,5 cm. Ca excepţii se admit pliante pentru unele hărţi, planuri, profile şi tabele, care din cauza dimensiunilor sau formatului nu se încadrează în pagină.

5.3. O figură se poate compune din una sau mai multe fotografii, desene, schiţe, planuri sau profile. La gruparea în figuri a materialului ilustrativ trebuie să se ţină seama de următoarele reguli şi criterii de ordin tehnoredacţional şi ştiinţific:

5.3.1. Într-o figură se montează de regulă fie numai desene, fie numai fotografii.

5.3.2. Figurile care ocupă o pagină întreagă sunt cele mai convenabile din punct de vedere tehnoredacţional şi facilitează consultarea lucrării de către cititori. Ele se confecţionează la oglinda paginii (1/1) sau la dimensiuni mai mari (de preferat un multiplu rotund, de ex. 1,5x, 2x sau 3x), păstrându-se mereu acelaşi raport între înălţimea şi lăţimea paginii.

5.3.3. Cantitatea de ilustraţie ce se introduce într-o figură, respectiv dimensiunile figurii în original se stabilesc în aşa fel, încât detaliile imaginii, siglele, legenda etc. să rămână lizibile după reducerea la dimensiunile paginii. Proporţia de reducere dorită se indică de către autor, cu creionul, pe marginea planşelor (de ex. 2/3, 1/2, 1/3).

5.3.4. Este de dorit ca obiectele ce intră în aceeaşi figură să fie iniţial desenate sau fotografiate la aceeaşi scară, de regulă 1/1 pentru obiecte mărunte, 1/2-1/4 pentru ceramică, 1/10-1/20 pentru diferitele complexe (locuinţe, gropi, cuptoare, morminte). Când într-o figură apar obiecte desenate la scări diferite, fiecare va fi însoţit de scara grafică respectivă.

5.3.5. Din punctul de vedere al conținutului, cel mai indicat criteriu de grupare a ilustrației este acela al provenienței. Gruparea pieselor după locul de descoperire și, mai ales, pe complexe închise este deci preferabilă celei pe criteriul tipologic, firește cu excepția studiilor care urmăresc tocmai acest criteriu specific.

5.3.6. Diferitele componente ale unei figuri se numerotează cu cifre arabe. Sigle alfabetice se folosesc pentru vederi diferite (plan, profil, secțiune etc.) ale aceluiași obiect. În trimiterile la ilustrație numărul figurii este separat de numărul piesei printr-o bară oblică (de ex. fig. 1/3; fig. 12/4d). În cazul figurilor în care se ilustrează mai multe inventare complete de morminte, locuințe sau gropi, cu cifre arabe se marchează chiar numerele complexelor respective, iar cu litere piesele componente, în concordanță cu descrierea din catalog. În aceeași figură inventarele diferitelor complexe se separă între ele prin linii.

5.4. Explicația figurilor trebuie să cuprindă pe scurt, telegrafic, în ordine, următoarele date: locul descoperirii și, dacă este cazul, complexul, săpătura, anul; obiectul, tipul, eventual cultura și datarea; materialul din care este confecționat obiectul respectiv; scara. Când o figură cuprinde mai multe obiecte din aceeași stațiune, ordinea în explicație rămâne aceeași, numai că indicarea complexului, tipului, materialului și scării se face pe grupe de obiecte. La figurile în care sunt ilustrate obiecte provenind din stațiuni diferite se indică mai întâi, după caz, tipul, cultura, datarea și, în al doilea rând, locurile de descoperire, apoi materialul și scara.

5.5. La schițe, planuri, profile, grafice, hărți, este preferabil ca explicarea semnelor convenționale să nu se facă prin inscripții în figură, ci prin trimiteri cu cifre sau sigle alfabetice la explicația figurii, care se culege

5.6. Identificarea punctelor de pe hărți se face fie prin înscrierea numelui localității pe hartă, fie prin numerotare și trimitere la o listă aflată în explicația figurii, în text sau în anexă. Se recomandă numerotarea localităților în ordinea alfabetică. În liste, la numele localității se adaugă numele comunei și/sau județului.

5.7. Atunci când se reproduce sau se adaptează o ilustrație deja publicată, este obligatoriu a se indica la sfârșitul explicației proveniența respectivei ilustrații (autorul). Tot acolo se poate face trimitere la altă figură, spre comparație.

Exemple:

Fig. 1. Ghelăiești, jud. Neamț. Fibulă „pomeraniană". Bronz (scara 1/2).

Fig. 2. Târgșor, M. 187/1965. Fibulă cu piciorul întors pe dedesubt de tip gotic. Bronz (scara 1/1).

Fig. 3. Târpești. Ceramică precucuteniană: 1-4 faza Precucuteni II; 5-7 faza Precucuteni III (scara 1/2).

Fig. 4. Romula, 1970. 1-4 M.121; 5-9 M.201. 1, 2, 5-7 ceramică fină roșie; 3, 9 fibule; 4 brățară; 8 monedă de la Hadrian. 3, 4, 8 bronz; 9 argint (1, 2, 5-7 scara 1/4; restul 1/1).

Fig. 5. Obiecte de cult și podoabă din sec. IX-XI: 1, 2, 6-8 Arsura; 3 Holboca; 4 Vădeni; 5 Erbiceni. 1-4 bronz; 5-7 sticlă; 6, 8 os (toate scara 1/2). După D. Gh. Teodor.

Fig. 6. „Cățel de vatră" germanici din Latène-ul târziu: 1 Bastrup, Ribe amt (Danemarca); 2 Rantrum, Kr. Husum (Germania); 3 Wittenberge, Kr. Perleberg (Germania). Scara 1/3. După C. J. Becker, H. Hinz și H. Keiling.

Fig. 7. Vodița. Profilul peretelui de E al secțiunii VI. 1 sol vegetal; 2 pământ cenușiu-castaniu; 3 mortar; 4 cărbune; 6 dărâmătură (scara 1/50). Compară cu planul fig. 12.

6. REGULI SPECIALE DE PUNCTUAȚIE

În afara regulilor generale de punctuație (cf. *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*[5], București, 1995, p. 49-91), la redactarea lucrărilor destinate revistei SCIVA trebuie observate și unele reguli speciale privind trimiterile, explicația ilustrațiilor, anexele și chiar textul propriu-zis. În aceste cazuri, semnele de punctuație (punctul, virgula, punctul și virgula, cratima, parantezele) au rolul de a face cât mai evidentă distincția între diferitele elemente componente și de a ușura astfel consultarea acestor lucrări.

6.1. Punctul:

6.1.1. Se pune punct după unele prescurtări curente (p., fig., cf., etc. și altele). În cazul abrevierii titlurilor de reviste și serii (cf. *Anexa 2*) sau de *corpora*, enciclopedii etc. (*Anexa 3*), pentru simplificare se renunță a se mai pune punct după prima literă sau silabă a cuvântului prescurtat, iar elementele componente ale titlului abreviat se scriu fără pauză între ele. De ex., se scrie SCIVA, MIA **nu** S.C.I.V.A. sau M.I.A.; de asemenea se scrie RevMuz sau DolgCluj, **nu** Rev. Muz. sau Dolg. Cluj.

6.1.2. Se pune punct după numerele care indică în legende figura, nu însă după acelea care indică componentele acesteia (ex. Fig. 2. Ciumești. 1 fibulă, 2-4 brățări... **nu**: Fig. 2. Ciumești. 1. fibulă; 2-4. brățări...sau 1, fibulă; 2-4, brățări ...)

6.1.3. Se pune punct după numerele curente dintr-o listă sau dintr-un catalog de descoperiri (ex. 1. Popești, com. Mihăilești, jud. Giurgiu; 2. Tinosu, jud. Prahova...).

6.1.4. Se pune punct la sfârșitul titlurilor de paragrafe incluse în rând, al notelor și legendelor. După titlurile de capitole sau paragrafe scoase din rând nu se pune punct. După punct se scrie cu majusculă.

6.2. Virgula

6.2.1. În note virgula separă între ele elementele unei trimiteri: numele autorului (respectiv idem), după caz titlul lucrării (respectiv *ibidem* sau *op. cit.*) sau numele revistei, respectiv al seriei, volumul, locul, anul, pagina, figura etc. În aceste situații virgula nu poate fi înlocuită cu alte semne. Nu se pune nici un semn între numele revistei și numărul tomului (ex. Dacia 19, 1975... **nu** Dacia, 19, 1975...).

6.2.2. Atunci când în text sau note se face trimitere la ilustrația proprie sau din altă lucrare, între numărul figurii sau planșei și cifrele sau literele care marchează elementele lor componente **nu** se pune virgulă, ci o bară oblică (ex.: fig. 2/1, 2, 4-6; pl. 9/a, c, d).

6.2.3. Se folosește virgula atunci când se face trimitere la mai multe pagini sau la figuri diferite ale aceleiași lucrări (ex.: Werner, *op. cit.*, p. 51-53, 89, 95 și 120; *ibidem*, fig. 1, 3-5, 8).

6.3. Punct şi virgulă

6.3.1. În note, punct şi virgulă separă trimiteri la lucrări diferite. În cazul unei enumerări, separă numele unor locuri sau complexe de descoperire diferite, cu trimiterile respective.

6.3.2. În explicaţia figurii, separă referiri la localităţi diferite, complexe diferite, tipuri, materiale diferite etc. (ex.: Fig. 3. Ceramică celtică din Transilvania: 1, 2, 5 Ciumeşti; 3, 6-8 Dezmir; 4 Apahida).

6.3.3. În cazul unei înşiruiri, separă trimiterile la figurile sau planşele aceleiaşi lucrări, cu subdiviziunile lor (ex.: vezi fig. 2/3-5, 6, 9; 3/2, 4; 5/1). De asemenea, separă trimiteri la ilustraţie cu indicarea paginii (ex.: *Ibidem*, p. 121, fig. 26; p. 146, fig. 34/2; p. 150, fig. 38-39).

6.4. Cratima

6.4.1. Stă între cifre sau litere în cazul unei înserieri neîntrerupte de figuri sau pagini (ex.: fig. 1-3; pl. 14/1-2; pl. 3/b-c, f-h; p. 125-132).

6.5. Paranteza

6.5.1. Se pun în paranteze trimiterile ce se fac în text la alt loc din acelaşi text sau la ilustraţia proprie, de ex.: (cf. supra p. 21); (fig. 2); (vezi harta fig. 5) etc.

6.5.2. În notele mai ample sau în text, la enumerarea de descoperiri, se recomandă folosirea parantezelor pentru informaţii tehnice de genul: muzeul, numărul de inventar, literatura etc.

6.5.3. Se evită a pune paranteze în paranteze. La nevoie, se vor pune paranteze drepte [ ] în paranteze rotunde ( ).

7. CORECTURI

7.1. Atât corectura în pagini, cât şi aceea pentru erată se efectuează de către editură şi de către redacţia revistei. Autorii din Bucureşti sunt convocaţi la Redacţie pentru a verifica corecturile, autorii din alte localităţi vor căpăta paginile de corectură prin poştă, numai dacă cer în chip expres acest lucru.

7.2. Nu se pot opera modificări ale manuscriselor aflate sub tipar (în corectură) decât în cazuri bine întemeiate. În chip excepţional (noi descoperiri, apariţia unor noi lucrări) se poate aproba anexarea unui *addendum*. Costurile suplimentare provocate de astfel de modificări sau de publicarea unor erate din vina autorilor vor fi suportate de autorii respectivi.

7.3. Semnele de corectură sunt semnele convenţionale care se folosesc pentru îndepărtarea greşelilor şi nepotrivirilor constatate în pagina de corectură, pentru introducerea modificărilor şi completărilor, precum şi pentru semnalarea defecţiunilor tehnice aflate în pagină.

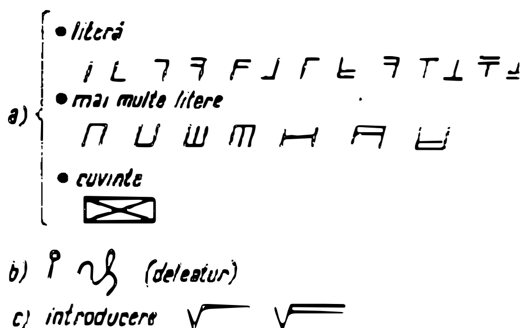
7.4. Orice semn de corectură se plasează în text la locul şi elementul precis ce trebuie modificat. Semnul se repetă pe rama albă a paginii, în dreptul rândului

sau locului unde se află greşeala, iar la dreapta sa se scrie modificarea sau completarea necesară.

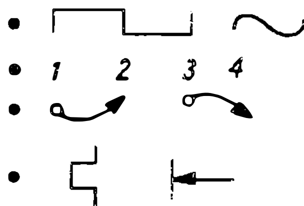
7.5. Semnele de corectură se înscriu în ordine de la stânga la dreapta, pe rama stângă pentru corecturile de pe jumătatea stângă a paginii şi pe rama dreaptă pentru jumătatea dreaptă a paginii.

7.6. Următoarele semne convenţionale pot fi folosite pentru îndreptarea greşelilor în diferite faze de corectură:

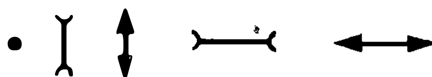
7.6.1. *a*) *înlocuire;* *b*) *eliminare;* *c*) *introducere*

7.6.2. *Rearanjarea materialului*

7.6.3. *Modificarea spaţiilor*

7.6.4. *Culegere din alte familii*

7.6.5. *Defecte tehnice de culegere*

7.6.6. *Schimbarea unei indicații date*

— — — *(anulare)*

Notă: Prezentele *Norme* au fost redactate într-o primă formă în anul 1972 de Mircea Babeş. La definitivarea lor, în prima jumătate a anului 1995, au fost luate în consideraţie cele mai multe dintre observațiile şi sugestiile făcute de membrii actualului colegiu de redacție, precum şi de alţi specialişti.

Anexa 1:

PRESCURTAREA CUVINTELOR DES FOLOSITE

a.Chr.	*ante Christum*	Loc	locuinţa (nr.)
av.	avers	lung.	lungime
ad.	adâncime	m	metru
alt.	altitudine	M.	mormântul (nr.)
B.	bordeiul (nr.)	max.	maxim
buc.	bucată	măr. nat	mărime naturală
cap.	capitol	mil.	mileniu
cca	circa	mm	milimetru
cf.	*confer*	Muz.	Muzeul...
cm	centimetru	n.	nota
col.	colecţie	N, NE, NV	nord, nord-est, nord-vest
colab.	colaborator/i	niv	nivel
com.	comuna	nr.	numărul
Cpl.	complexul (nr.)	obs.	observaţie
diam.	diametru	*op. cit.*	*opus citatum*
dr.	drept, (la) dreapta	p.	pagina, paginile
E	est	p. Chr	*post Christum*
e.n.	era noastră	pl.	planşa
etc.	*et caetera*	r.	rândul
ex.	(de) exemplu	reg.	regiune
fig.	figură	rn.	raion
fragm.	fragment/e, fragmentar	rv.	revers
g	gram	s.	secţiunea/suprafaţa (nr.)
Gr.	groapa (nr.)	S, SE, SV	sud, sud-est, sud-vest
greut.	greutate	sec.	secol
gros.	grosime	st.	stâng, (la) stânga
inf.	informaţie	T.	tumulul (nr.)
Inst.	Institutul...	tab.	tabel/a
inv.	inventar	urm.	următoarea, următoarele (pagina/paginile)
î.	înălţime	v.	vezi
î.e.n.	înaintea erei noastre	V	vest
jud.	judeţ, judeţean	var.	variantă
kg	kilogram		
km	kilometru		
lat.	lăţime		
lit.	literatura		

Notă: În funcţie de specificul anumitor lucrări, autorii pot folosi şi alte prescurtări, imperios necesare, care nu apar în prezenta listă şi pe care le vor explica într-o notă infrapaginală. În rezumatele şi explicaţiile figurilor în limbi străine se vor folosi abrevierile curente în limbile respective.

Anexa 2:

LISTA TITLURILOR PRESCURTATE DE PERIODICE ŞI SERII (COLECŢII)

A

AAR	Analele Academiei Române, Bucureşti
AAWW	Anzeiger der (Kaiserl.) Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Klasse, Viena
ABSA	Annual of the British School of Archaeology at Athens, Londra–Atena
Acme	Acme. Annali della Facoltà di Filosofia e Lettere dell'Università Statale di Milano, Milano
ACMI	Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Bucureşti
ACMIT	Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secţia pentru Transilvania, Cluj
ActaAntArch	Acta Antiqua et Archaeologica, Szeged
ActaAntHung	Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta
ActaArchCarp	Acta Archaeologica Carpathica, Cracovia
ActaArchCopenhega	Acta Archaeologica, Copenhaga
ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta
ActaArchLodz	Acta Archaeologica Lodziensia, Łódź
ActaArchLund	Acta Archaeologica Lundensia, Lund
ActaBaltSlav	Acta Baltico-Slavica, Białystok
ActaBern	Acta Bernensia, Beiträge zur Prähistorischen, Klassischen und Jüngeren Archäologie, Berna
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj
ActaMP	Acta Musei Porolissensis, Zalău
ActaPraehArch	Acta Praehistorica et Archaeologica, Berlin
AEM	Archäologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn, Viena
AIGR	Anuarul Institutului Geologic al României, Bucureşti
AIIACluj	Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie, Cluj
AIIAIaşi	Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie, Iaşi
AIIN	Anuarul Institutului de Istorie Naţională, Cluj
AIM	Arheologičeskie Issledovanija v Moldavii, Chişinău
AISC	Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj
AISÉE	Annuaire de l'Institut des Études Sud-Est Européennes, Bucureşti
AJA	American Journal of Archaeology, Boston
AJN	American Journal of Numismatics, New York
AJPh	American Journal of Philology, Baltimore
AnatSt	Anatolian Studies. Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara, Londra
AnB	Analele Banatului, Timişoara
AncSoc	Ancient Society, Leida
AnnÉp	L'Année Épigraphique, Paris
AnnIIN	Annali. Istituto Italiano di Numismatica, Roma
AntClass	L'Antiquité Classique, Louvain
AntJournal	The Antiquaries Journal, Londra
AO	Arhivele Olteniei, Craiova
ArbForschberDresden	Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege, Dresda

ArchAnz	Archäologischer Anzeiger, Berlin
ArchAustr	Archaeologia Austriaca, Viena
ArchBelg	Archaeologia Belgica, Bruxelles
ArchClass	Archeologia Classica, Roma
ArchÉrt	Archaeologiai Értesitö, Budapesta
ArchGeogr	Archaeologia Geographica, Hamburg
ArchHung	Archaeologia Hungarica, Budapesta
ArchIug	Archaeologia Iugoslavica, Belgrad
ArchKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
ArchKözl	Archaeologiai Közlemények, Budapesta
ArchJournal	The Archaeological Journal, Londra
ArchPolona	Archaeologia Polona, Varşovia
ArchPolski	Archeologia Polski, Varşovia–Wrocław
ArchRozhledy	Archeologické Rozhledy, Praga
ArchŚląska	Archeologia Śląska, Wrocław
ArchSlov(Fontes)	Archaeologia Slovaca Fontes, Bratislava
ArchStudMat	Archeologické Studijni Materiály, Praga
ArchTrésors	Archeologia. Trésors des Âges, Dijon–Paris
ArchWarszawa	Archeologia. Rocznik IHKM, Varşovia
ArheologijaKiev	Arheologija. Institut Arheologii, Kiev
ArheologijaSofia	Arheologija. Organ na Arheologičeskija Institut i Muzej, Sofia
ArheologijaSSSR	Arheologija SSSR. Svod Arheologičeskih Istočnikov, Moscova
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iaşi–Bucureşti
ArhPam	Arheologični Pam'jatky URSR, Kiev
ArhPregled	Arheološki Pregled, Belgrad
ArhRadRasprave	Arheološki Radovi i Rasprave, Zagreb
ArhSb	Arheologičeskij Sbornik. Gosudarstvennyj Ermitaž, St. Petersburg (Leningrad)
ArhVestnik	Arheološki Vestnik, Ljubljana
ARMSI	Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice, Bucureşti
ARMSŞ	Academia Română. Memoriile Secţiunii Ştiinţifice, Bucureşti
ArtArh	Arta şi Arheologia, Iaşi
ASAA	Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente, Bergamo–Roma
AŞUIaşi	Analele Ştiinţifice ale Universităţii, Iaşi
AthenMitt	Mitteilungen des (Kaiserl.) Deutschen Archäologischen Instituts. Athenische Abteilung, Berlin
AUB	Analele Universităţii din Bucureşti, Bucureşti
AusgrFunde	Ausgrabungen und Funde, Berlin
AVSL	Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, Sibiu – Braşov

B

BABesch	Bulletin van de Vereeniging tot Bevordering der Kennis van de Antieke Beschaving, Leida–Utrecht
BAR	British Archaeological Reports, Oxford
BASPR	Bulletin of the American School of Prehistoric Research, Cambridge, Mass.
BayerVbl	Bayerische Vorgeschichtsblätter, München
BCH	Bulletin de Correspondance Hellénique, Atena–Paris
BCMI	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, Bucureşti
BerlinerJahrb	Berliner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte, Berlin

BerRGK Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt am Main
BerROB Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort
BF Byzantinische Forschungen, Berlin
BHR Bibliotheca Historica Romaniae, Bucureşti
BiblArh Biblioteca de Arheologie, Bucureşti
BJ Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande, Bonn
BMI Buletinul Monumentelor Istorice, Bucureşti
BMMN Buletinul Muzeului Militar Naţional, Bucureşti
BollPaletnIt Bolletino di Paletnologia Italiana, Roma
BOR Biserica Ortodoxă Română, Bucureşti
BritMusQuart The British Museum Quarterly, Londra
BSFN Bulletin de la Société Française de Numismatique, Paris
BSNR Buletinul Societăţii Numismatice Române, Bucureşti
BSPF Bulletin de la Société Préhistorique Française, Paris
BSRRG Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie, Bucureşti
BudRég Budapesti Régiségei, Budapesta
BullÉp. Bulletin Épigraphique, Paris
BullInstArchLondon Bulletin of the Institute of Archaeology, Londra
BullMusBruxelles Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire, Bruxelles
ByzBulg Byzantinobulgarica, Sofia
ByzSlav Byzantinoslavica, Sofia
ByzZ Byzantinische Zeitschrift, München

C

CAB Cercetări Arheologice în Bucureşti, Bucureşti
CahiersAls Cahiers Alsaciens d'Archéologie, d'Art et d'Histoire, Strasbourg
CahiersArch Cahiers Archéologiques, Paris
CahiersCivMéd Cahiers de Civilisation Médiévale, Poitiers
ČasopisBrno Časopis Moravského Musea, Brno
ČasopisPraha Časopis Národního Musea v Praze, Praga
CAMNI Cercetări Arheologice, Muzeul de Istorie al R.S. România/ Muzeul Naţional de Istorie, Bucureşti
CCDJ Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos, Călăraşi
CercetIstIaşi Cercetări Istorice, Iaşi
CH Coin Hoards, Londra
ClassRev Classical Review, Oxford
CNA Cronica Numismatică şi Arheologică, Bucureşti
CRAI Comptes-Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris
CreştCol Creşterea Colecţiilor. Caiet Selectiv de Informare. Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române, Bucureşti
CVA Corpus Vasorum Antiquorum

D

Dacia Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, Bucureşti; seria nouă (N.S.): Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Bucureşti
DissBeograd Dissertationes. Musej Grada Beograda, Belgrad

DissPan	Dissertationes Pannonicae, Budapesta
DolgCluj	Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából (Travaux de la Section Numismatique et Archéologique du Musée National de Transilvanie), Cluj
DolgSzeged	Dolgozatok. Arbeiten des Archäologischen Instituts der Universität, Szeged
DOP	Dumbarton Oaks Papers, Washington

E

EAZ	Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift, Berlin
ÉBPB	Études Byzantines et Post-Byzantines, Bucureşti
ED	Ephemeris Dacoromana, Annuario della Scuola Romena di Roma, Bucureşti–Roma
EphemNap	Ephemeris Napocensis, Cluj
EpigrSt	Epigraphische Studien, Bonn–Düsseldorf
ÉRAUL	Études et Recherches Archéologiques de l'Université de Liège, Liège
ErdMúz	Erdélyi Múzeum, Cluj
ESA	Eurasia Septentrionalis Antiqua, Helsinki
ÉvkDebrecen	A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, Debreţin
ÉvkEger	Az Egri Múzeum Évkönyve, Eger
ÉvkMiskolc	A Herman Ottó Múzeum, Évkönyve, Miskolc
ÉvkNyíregyháza	A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, Nyiregyháza
ÉvkPécs	A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs
ÉvkSzeged	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged

F

FastiArch	Fasti Archaeologici, Florenţa
FileIst	File de Istorie. Publicaţie a Muzeului Judeţean Bistriţa-Năsăud, Bistriţa
FolArch	Folia Archaeologica, Budapesta
FontesArchPrag	Fontes Archaeologici Pragenses, Praga
FontesPoznan	Fontes Archaeologici Posnanienses, Poznan
FVL	Forschungen zur Volks- und Landeskunde, Sibiu
FS	Deutsche Forschung im Südosten, Sibiu
FundberBaden-Württemberg	Fundberichte aus Baden-Württemberg, Stuttgart
FundberHessen	Fundberichte aus Hessen, Bonn
FundberSchwaben	Fundberichte aus Schwaben, Stuttgart

G

GlasnikSarajevo	Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosnie i Hercegovine. Arheologija, Sarajevo
GodišnikMuzPlovdiv	Godišnik na Narodnija Arheologičeski Muzej v Plovdiv, Plovdiv
GodišnikMuzSofia	Godišnik na Narodnija Arheologičeski Muzej, Sofia
Godišnik UnivSofia	Godišnik na Sofijskija Universitet, Sofia
GRBS	Greek, Roman & Byzantine Studies, Cambridge, Mass.

H

HBArch	Hamburger Beiträge zur Archäologie, Hamburg
HBM	Hamburger Beiträge zur Numismatik, Hamburg
HelvArch	Helvetia Archaeologica. Archäologie in der Schweiz, Zürich
HSCPh	Harvard Studies in Classical Philology, Cambridge, Mass.

I

IAK	Izvestija Imperatorskoj Arheologičeskoj Komissii, St. Petersburg
IMFAN	Izvestija Moldavskogo Filiala Akademii Nauk SSSR, Chişinău
InvArch	Inventaria Archaeologica. Corpus des Ensembles Archéologiques
IstMitt	Istanbuler Mitteilungen. Deutsches Archäologisches Institut, Abteilung Istanbul, Istanbul
IzvestijaBAD	Izvestija na Bălgarskoto Arheologičesko Družestvo, Sofia
IzvestijaBurgas	Izvestija na Narodnija Muzej, Burgas
IzvestijaMuzJB	Izvestija na Muzeite ot Jugoiztočna Bălgarija, Sofia
IzvestijaRuse	Izvestija na Narodnija Muzej, Ruse
IzvestijaSofia	Izvestija na Arheologičeskija Institut, Sofia
IzvestijaŠumen	Izvestija na Narodnija Muzej, Şumen
IzvestijaTyrnovo	Izvestija na Okrăžnija Istoričeski Muzej, Veliko Târnovo
IzvestijaVarna	Izvestija na Narodnija Muzej (Izvestija na Varnenskoto Arheologičesko Družestvo), Varna

J

JahrbMecklenburg	Jahrbuch für Bodendenkmalpflege in Mecklenburg, Schwerin
JahrbRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
JahresschriftHalle	Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte, Halle
JDAI	Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin
JHS	Journal of Hellenic Studies, Londra
JIES	The Journal of Indo-European Studies, Londra
JNG	Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte, München
JÖAI	Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts, Viena
JOMV	Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines, Linz
JPEK	Jahrbuch für Prähistorische und Ethnographische Kunst, Berlin
JRS	Journal of Roman Studies, Londra
JSGU	Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Urgeschichte, Basel

K

KölnerJahrb	Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte, Köln
KözlCluj	Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum, Érem- és Régiségtárából, Cluj
KSIIMK	Kratkie Soobščenija Instituta Istorii Material'noj Kul'tury Akademii Nauk SSSR, Moscova–Leningrad (St. Petersburg)
KSMoscova	Kratkie Soobščenija Instituta Arheologii, Moscova
KSKiev	Kratkie Soobščenija Instituta Arheologii, Kiev

KSOdessa	Kratkie Soobščenija o Polevyh Arheologičeskih Issledovanijah Odesskogo Gosudarstvennogo Arheologičeskogo Muzeja, Odesa
KVSL	Korrespondenzblatt des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde, Sibiu

M

MadrMitt	Madrider Mitteilungen. Deutsches Archäologisches Institut, Abteilung Madrid, Heidelberg
MagIst	Magazin istoric, Bucureşti
MAGW	Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Viena
MagyarNumTársÉvk	A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve, Budapesta
MainzerZ	Mainzer Zeitschrift, Mainz
MAR	Materialy po Arheologii Rossii, St. Petersburg
MASP	Materialy po Arheologii Severnogo Pričernomor'ja (= Materialy z Arheologij Pivničnogo Pričornomor'ja), Odesa
MatArch	Materiały Archeologiczne, Cracovia
MatDosKiev	Materiali i Doslidžennija z Arheologij Prikarpattja i Volyni, Kiev
Materiale	Materiale şi Cercetări Arheologice, Bucureşti
MatIstMuzBuc	Materiale de Istorie şi Muzeografie, Bucureşti
MatStar	Materiały Starożytne, Varşovia
MatWczesnośred	Materiały Wczesnośredniowieczne, Varşovia
MatZachPom	Materiały Zachodnio-Pomorskie, Szczecin
MBAH	Münstersche Beiträge zur Antiken Handelsgeschichte, Münster
MeddelandenLund	Meddelanden fran Lunds Universitets Historiska Museum, Lund
MededelingenLeiden	Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, Leida
MÉFRA	Mélanges de l'École Française de Rome, Antiquité, Paris–Roma
MemAntiq	Memoria Antiquitatis, Piatra Neamţ
MémSocAntiqNord	Mémoires de la Société Royale des Antiquaires du Nord, Copenhaga
MH	Museum Helveticum, Zürich
MIA	Materialy i Issledovanija po Arheologii SSSR, Moscova–Leningrad (St. Petersburg)
MitrBan	Mitropolia Banatului, Timişoara
MitrMoldSuc	Mitropolia Moldovei şi Sucevei, Iaşi
MitrOlt	Mitropolia Olteniei, Craiova
MittArchInst	Mitteilungen des Archäologischen Institutes der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapesta
MitteilungenBerlin	Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Berlin
MitteilungenBraşov	Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums, Braşov
MitteilungenSibiu	Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum, Sibiu
MittPrähistKomm	Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Viena
MonPiot	Monuments et Mémoires. Fondation Eugène Piot, Paris
MuzNaţ	Muzeul Naţional, Bucureşti

N

NAC	Numismatica e Antichità Classiche. Quaderni Ticinesi, Lugano
NC	Numismatic Chronicle, Londra
NCirc	Numismatic Circular, Londra
NE	Numizmatika i Epigrafika, Moscova
NÉH	Nouvelles Études d'Histoire, Bucureşti
NK	Numizmatikai Közlöny, Budapesta
NI	Numismatics International, Dallas
NL	Numismatic Literature, New York
NLis	Numismatické Listy, Praga
NNM	Numismatic Notes and Monographs, New York
NotSc	Notizie degli Scavi di Antichità, Milano–Roma
NSb(M)	Numizmatičeskij Sbornik. Materialy k Katalogu Numizmatičeskogo Sobranija. Gosudarstvennyj Istoričeskij Muzej, Moscova
NSb(P)	Numismatický Sbornik, Praga
NSfr	Numizmatika i Sfragistika, Kiev
NumČasopis	Numismatický Časopis Československý, Praga
NV	Numismatičke Vijesti, Hrvatsko Numismatičko Družstvo, Zagreb
NZ	Numismatische Zeitschrift, Viena

O

ObzPrehist	Obzor Prehistorický, Praga
OpArch	Opuscula Archaeologica, Lund

P

PamArh	Památki Archeologické, Praga
PAPS	Proceedings of the American Philosophical Society, New York
PAS	Prähistorische Archäologie Südosteuropas, Berlin
PAV	Peterburgskij Arheologičeskij Vestnik, St. Petersburg
PBF	Prähistorische Bronzefunde, München
PBSR	Papers of the British School at Rome, Londra
PMMB	Publicaţiile Muzeului Municipal Bucureşti, Bucureşti
PPS	Proceedings of the Prehistoric Society, Cambridge
PraceArch	Prace Archeologiczne, Cracovia
PraceMat	Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łódzi, Seria Archeologiczna, Łódź
PreistAlp	Preistoria Alpina, Trento
PrzeglArch	Przegląd Archeologiczny, Poznan
ProcCambrAntiqSoc	Proceedings of the Cambridge Antiquarian Society, Cambridge
ProcIrishAcad	Proceedings of the Royal Irish Academy, Dublin
ProcSocAntiqLondon	Proceedings of the Society of Antiquaries of London, Londra
ProcSocAntiqScot	Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland, Edinburgh
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Leipzig–Berlin

R

RA	Revue Archéologique, Paris
RACentre	Revue Archéologique du Centre de la France, Vichy
RadVM	Rad Vojvodjanskih Muzeja, Novi Sad
RAECE	Revue Archéologique de l'Est et du Centre-Est, Dijon

RANarb	Revue Archéologique de Narbonnaise, Montpellier
RazPr	Razkopki i Proučvanija, Sofia
RBN	Revue Belge de Numismatique et de Sigillographie, Bruxelles
RCRFActa	Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta
RÉA	Revue des Études Anciennes, Bordeaux
RÉB	Revue des Études Byzantines, Paris
RÉG	Revue des Études Grecques, Paris
RégFüz	Régészeti Füzetek, Budapesta
RÉL	Revue des Études Latines, Paris
RÉS	Revue des Études Slaves, Paris
RÉSEE	Revue des Études Sud-Est Européennes, Bucureşti
RevAnthr	Revue Anthropologique, Paris
RevHistRel	Revue d'Histoire des Religions, Paris
RevIst	Revista Istorică, Bucureşti
RevMuz	Revista Muzeelor, Bucureşti
RevRomIstMil	Revista Română de Istorie Militară, Bucureşti
RGF	Römisch-Germanische Forschungen, Berlin
RHSEE	Revue Historique du Sud-Est Européen, Bucureşti
RIAF	Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie, Bucureşti
RIN	Rivista Italiana di Numismatica e Scienze Affini, Milano
RIR	Revista Istorică Română, Bucureşti
RivArchCrist	Rivista di Archeologia Cristiana, Roma
RivScPreist	Rivista di Scienze Preistoriche, Florenţa
RivStClass	Rivista di Studi Classici, Torino
RivStLig	Rivista di Studi Liguri, Bordighera
RLiÖ	Der Römische Limes in Österreich, Viena
RMM-M	Revista Muzeelor şi Monumentelor, seria Muzee, Bucureşti
RMM-MIA	Revista Muzeelor şi Monumentelor, seria Monumente Istorice şi de Artă, Bucureşti
RMMN	Revista Muzeului Militar Naţional, Bucureşti
RN	Revue Numismatique, Paris
RömMitt	Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung, Heidelberg
RosArch	Rossijskaja Arheologija, Moscova
RPAN	Revista de Preistorie şi Antichităţi Naţionale, Bucureşti
RRH	Revue Roumaine d'Histoire, Bucureşti
RRHA	Revue Roumaine d'Histoire de l'Art, Bucureşti

S

SaalburgJahrb	Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg-Museums, Berlin
SAI	Studii şi Articole de Istorie, Bucureşti
SAO	Studia et Acta Orientalia, Bucureşti
SbAkadBerlin	Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Phil.-Hist. Klasse, Berlin
SbAkadHeidelberg	Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse, Heidelberg
SbAkadMünchen	Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse, München
SbAkadWien	Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-Hist. Klasse, Viena
SbornikBratislava	Sbornik Slovenského Národného Múzea, Bratislava
SbornikBrno	Sbornik Praci Filosofické Fakulty Brněnské University, Rada E, Archeologicko-Klasická, Brno

SbornikČSSA	Sbornik Československé Společnosti Archeologické, Praga-Brno
SbornikPraha	Sbornik Národního Musea v Praze, Praga
SCA	Studii şi Cercetări de Antropologie, Bucureşti
SCIA	Studii şi Cercetări de Istoria Artei, Bucureşti
SCIV(A)	Studii şi Cercetări de Istorie Veche (şi Arheologie), Bucureşti
SCL	Studii şi Cercetări Lingvistice, Bucureşti
SCN	Studii şi Cercetări Numismatice, Bucureşti
SCŞCluj	Studii şi Cercetări Ştiinţifice, Cluj
SCŞIaşi	Studii şi Cercetări Ştiinţifice, Iaşi
SGE	Soobščenija Gosudarstvennogo Ermitaža, Leningrad (St. Petersburg)
SlovArch	Slovenská Archeológia, Nitra
SlovNum	Slovenská Numizmatika, Bratislava
SMIM	Studii şi Materiale de Istorie Medie, Bucureşti
SMMIM	Studii şi Materiale de Muzeografie şi Istorie Militară, Bucureşti
SNR	Schweizerische Numismatische Rundschau, Lausanne
SovAntrop	Sovetskaja Antropologija, Moscova
SovArh	Sovetskaja Arheologija, Moscova
SprawArch	Sprawozdania Archeologiczne, Wrocław–Varşovia–Cracovia
StAlb	Studia Albanica, Tirana
StBalc	Studia Balcanica, Sofia
StCl	Studii Clasice, Bucureşti
StComCaransebeş	Studii şi Comunicări, Caransebeş
StComPiteşti	Studii şi Comunicări, Piteşti
StComSatu Mare	Studii şi Comunicări, Satu Mare
StComSibiu	Studii şi Comunicări, Muzeul Brukenthal, Arheologie-Istorie, Sibiu
StEtr	Studi Etruschi, Florenţa
StMatPloieşti	Studii şi Materiale Privitoare la Trecutul Istoric al Judeţului Prahova, Ploieşti
StMatTârguMureş	Studii şi Materiale, Târgu Mureş
StRom	Studi Romani, Roma
StUnivCluj	Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Cluj
StZvesti	Studijné Zvesti Archeologického Ústavu SAV, Nitra

T

TM	Trésors Monétaires, Paris
TrierZ	Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst des Trierer Landes und seiner Nachbargebiete, Trier
TrudyErm	Trudy Gosudarstvennogo Ermitaža, Leningrad (St. Petersburg)
TrudyGIM	Trudy Gosudarstvennogo Istoričeskogo Muzeja, Moscova

V

VAHD	Vjesnik za Arheologiju i Historiju Dalmatinsku, Split
VDI	Vestnik Drevnej Istorii, Moscova
VjesnikZagreb	Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu, Zagreb

W

WiadArch	Wiadomości Archeologiczne, Varşovia
WMBH	Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegowina, Viena

WN	Wiadomości Numizmatyczne, Varşovia
WPZ	Wiener Prähistorische Zeitschrift, Viena

Z

ZapOdesa	Zapiski Odesskogo Obščestva Istorii i Drevnostej/Zapiski Odesskogo Arheologičeskogo Obščestva, Odesa
ZbornikBratislava	Zborník (Sborník) Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského, Historica, Bratislava
ZborníkMuzBratislava	Zborník (Sborník) Slovenského Národného Muzea, Bratislava
ZborRadBeograd	Zbornik Radova Vizantinoški Institut, Belgrad
ZfA	Zeitschrift für Archäologie, Berlin
ZfE	Zeitschrift für Ethnologie, Berlin
ZfN	Zeitschrift für Numismatik, Berlin
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn
ZSAK	Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte, Basel

Anexa 3:

LISTA TITLURILOR PRESCURTATE DE *CORPORA*, TRATATE, MANUALE, ENCICLOPEDII

A

ABV	J. D. Beazley, *Attic Blackfigure Vase-painters*, Oxford, 1956
ANRW	*Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, Berlin–New York
APO	D. Berciu, *Arheologia Preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939
ARV	J. D. Beazley, *Attic Redfigure Vase-painters*, Oxford, 1956

B

BMC	H. Mattingly, *Coins of Roman Empire in the British Museum, 6 vol.*, Londra, 1923-1962
BMC-*Greek*	*A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum*, Londra, 1870

C

CAH	*The Cambridge Ancient History*, Cambridge
CCET	N. Hampartumian, *Corpus Cultus Equiti Thraci*, Leida, 1979
Ceka	H. Ceka, *Questions de Numismatique Illyrienne*, Tirana, 1972
CEpR	C. C. Petolescu, *Cronica Epigrafică a României*, SCIVA, Bucureşti
CIA	*Corpus Inscriptionum Atticarum*, ed. W. Dittenberger, A. Kirchhoff, J. Kirchner, U. Koehler, Berlin, 1873-1893
CIG	*Corpus Inscriptionum Graecarum*, Berlin, 4 vol., 1828-1877
CIL	*Corpus Inscriptionum Latinarum*, 17 vol., Berlin, 1863 sqq
CIMRM	M. J. Vermaseren, *Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae*, Haga, 2 vol., 1956-1960

CIRB	*Corpus Inscriptionum Regni Bosporani*, sub red. V. V. Struve, Moscova, 1965
CivRom	*Civiltà Romana in Romania*, Roma, 1971
CNH	L. Réthi, *Corpus Nummorum Hungariae*, Budapesta, 1901 sqq
CNR-Rep	A. Banti, *Corpus Nummorum Romanorum. Monetazione Repubblicana*, Florența
Cohen	H. Cohen, *Description des Monnaies Frappées sous l'Empire Romain Communément Appelées Médailles Impériales*, 2 vol., Paris, 1880-1892
Crawford	M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, 2 vol., Cambridge, 1974

D

DA	Ch. Daremberg, E. Saglio, *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*, Paris, 1877 sqq
DACL	F. Cabrol, H. Leclercq, *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie*, Paris
Dattari	G. Dattari, *Nummi Augg. Alexandrini*, Cairo, 1901
DER	*Dicționar Enciclopedic Român*, 4 vol., București, 1966
DID	*Din Istoria Dobrogei*, București, 1965-1971
DIR	*Documente Privind Istoria României*, 32 vol., București, 1951-1960
DIVR	*Dicționar de Istorie Veche a României*, sub red. D.M. Pippidi, București, 1976
DOW	*Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whitemore Collection*, 3 vol., Washington, 1968-1973
DRH	*Documenta Romaniae Historica*, București

E

EAA	*Enciclopedia dell'Arte Antiqua Classica e Orientale*, Roma, 1963
EAIVR	*Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României*, sub red. C. Preda, București, I, 1994
Ebert, RL	*Reallexikon der Vorgeschichte*, sub red. M. Ebert, Berlin
ECR	*Enciclopedia Civilizației Romane*, sub red. D. Tudor, București, 1982
EphEp	*Ephemeris Epigraphica. Corpus Inscriptionum Latinarum.* Supplementum, 9 vol., Berlin, 1872-1913
ÉPRO	M. J. Vemaseren (sub red.), *Études Préliminaires des Religions Orientales dans l'Empire Romain*, Leida

F

FHDR	*Fontes Historiae Dacoromanae* (= *Izvoare privind Istoria României*), 4 vol., București, 1964 sqq
FHG	*Fragmenta Historicorum Graecorum*, 6 vol., Paris, 1855-1878
Filip, EH	*Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, ed. J. Filip, Praga, 1966
FrGrHist	*Die Fragmente der Griechischen Historiker*, ed. F. Jacoby, Berlin–Leida, 1923 sqq

G

GGM	*Geographi Graeci Minores*, ed. C. Müller, Paris, 1882
Göbl	R. Göbl, *Moneta Imperii Romani et Byzantini*, Viena, 1989
Grierson-Mays	Ph. Grierson, Melinda Mays, *Catalogue of the Late Roman Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whitemore Collection. From Arcadius and Honorius to the Accession of Anastasius*, Washington DC, 1992
Grueber	H. A. Grueber, *Coins of the Roman Republic in the British Museum*, 3 vol., Londra, 1910-1970
Grueber, *Roman Medalions*	H. A. Grueber, *Roman Medalions in the British Museum*, Londra, 1874

H

HAD	R. Vulpe, *Histoire Ancienne de la Dobroudja*, Bucureşti, 1938
H–C	*Catalogue de la Collection des Monnaies et Médailles Polonaises du Comte E. Hutten-Czapki*, 4 vol., Petersburg–Paris–Cracovia, 1871-1891
Head	B. V. Head, *Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics*, Oxford, 1911
Hendy	M. F. Hendy, *Coinage and Money in the Byzantine Empire, 1081-1261*, Washington, 1969
Hill	Ph. V. Hill, *The Dating and Arrangement of the Undated Coins of Rome, A.D. 98-148*, Londra, 1970
Huszár	L. Huszár. *Münzkatalog Ungarns von 1000 bis heute*, Battenberg, 1979

I

ICVR	I. B. De Rossi, *Inscriptiones Christianae Urbis Romae Septimo Saeculo Antiquiores*, 3 vol., Roma, 1857-1915
ICVR, n.s.	A. Silvagni, A. Ferrua, *Inscriptiones Christianae Urbis Romae, nova series*, Roma, 1922-1983
IDR	*Inscripţiile Daciei Romane*, Bucureşti
IEW	*Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*, Berlin–München, 1959
IG	*Inscriptiones Graecae*, Berlin, 1903 sqq
IGB	*Inscriptiones Graecae in Bulgaria Repertae*, ed. G. Mihailov, 4 vol., Sofia, 1958-1970
IGCH	*An Inventory of Greek Coin Hoards*, New York, 1973
IGLR	Em. Popescu, *Inscripţiile Greceşti şi Latine din Secolele IV-XIII descoperite în România*, Bucureşti, 1976
IGRRP	*Inscriptiones Graecae ad Res Romanas Pertinentes*, ed. R. Cagnat, J. Toutain, G. Lafaye, Paris
IGLS	*Inscriptions Grecques et Latines de la Syrie*, Paris, 1929-1967
ILCV	E. Diehl, *Inscriptiones Latinae Christianae Veteres*, 4 vol., Berlin
ILIug	A. & J. Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter Annos MCMXL et MCMLX Repertae et Editae Sunt*, Ljubljana, 1963
ILLRP	A. Degrassi, *Inscriptiones Latinae Liberae Rei Publicae*, 2 vol., Florenţa, 1957-1963
ILR	*Istoria Limbii Române*, Bucureşti, 1969
ILS	*Inscriptiones Latinae Selectae*, ed. H. Dessau, Berlin, 1892
IMPR	*Istoria Militară a Poporului Român*, Bucureşti, 1988

InscrIt	*Inscriptiones Italiae*, Roma, 1931 sqq
IOSPE	*Inscriptiones Antiquae Orae Septentrionalis Ponti Euxini, Graecae et Latinae*, ed. B. Latyšev, St. Petersburg, 1914
ISM	*Inscripțiile din Scythia Minor*, București
IstRom	*Istoria României*, București, 4 vol., 1960 sqq

L

Le Rider	G. Le Rider, *Le Monnayage d'Argent et d'Or de Philippe II en Macédoine de 359-294*, Paris, 1977
LexMyth	H. Roscher, *Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie*, Leipzig
LGS	*Leges Graecorum Sacrae e Titulis Collectae*, ed. I. von Prott & L. Ziehen, 2 vol., Leipzig, 1896-1906
LIMC	*Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, Zürich München
LRBC	R. A. G. Carson, P. V. Hill, J. P. C. Kent, *Late Roman Bronze Coinage A. D. 328-498* (Part I, P. V. Hill, J. P. C. Kent, *The Bronze Coinage of the House of Constantine A. D. 324-346*. Part II, R. A. G. Carson, J. P. C. Kent, *Bronze Roman Imperial Coinage of the Later Empire A. D. 346-498*), Londra, 1965

M

Maier	A. Maier, *Die Silberprägung von Apollonia und Dyrrhachium* (NZ, N.F. 1), Viena, 1908
MAMA	*Monumenta Asiae Minoris Antiqua*
MBR	C. Buzdugan, O. Luchian, C. Oprescu, *Monede și Bancnote Românești*, București, 1977
MGH(AA)	*Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi*, 12 vol., Berlin
MIB	W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini*, 3 vol., Viena, 1973 sqq
Morrisson	C. Morrisson, *Catalogue des Monnaies Byzantines de la Bibliothèque Nationale*, 2 vol., Paris, 1970

O

OCD	*Omagiu C. Daicoviciu*, București, 1960
OGIS	*Orientis Graeci Inscriptiones Selectae (Supplementum Sylloge Inscriptionum Graecarum)* Leipzig, 1903
OMS	L. Robert, *Opera Minora Selecta*, Amsterdam, 1969 sqq
OR[4]	D. Tudor, *Oltenia Romană*, ed. a IV-a, București, 1978
OTS	D. Tudor, *Orașe, Târguri și Sate în Dacia Romană*, București, 1968

P

Pere	N. Pere, *Osmanlilarda Madeni Paralar (Coins of the Ottoman Empire)*, Istanbul, 1968
PG	J. P. Migne, *Patrologia. Cursus Completus. Series Graeca*, Paris, 1857
Pick	B. Pick, *Die Antiken Münzen Nord-Griechenlands*, I. Die *Antiken Münzen von Dacien und Moesien* 1, Berlin, 1898

Pick-Regling	B. Pick, K. Regling, *Die Antiken Münzen Nord-Griechenlands, I. Die Antiken Münzen von Dacien und Moesien* 2, Berlin, 1910 (Pick: Odessos; Regling: Tomis)
Pink	K. Pink, *Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn*, DissPan, Seria II, fasc 15, Budapesta, 1939
PIR	*Prosopographia Imperii Romani, saec. I-III*, ed. a II-a, Berlin–Leipzig
PL	J. P. Migne, *Patrologia. Cursus Completus. Series Latina*, Paris
PME	M. Devijver, *Prosopographia Militiarum Equestrium quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum*, 4 vol., Louvain, 1976-1993
Preda	C. Preda, *Monedele Geto-Dacilor*, Bucureşti, 1973
Price	M. J. Price, *The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus. A British Museum Catalogue*, 2 vol., Zürich–Londra, 1991

R

RAC	*Reallexikon für Antike und Christentum*, Stuttgart
RE	*Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, sub red. A. Pauly, G. Wissowa, W. Kroll, K. Ziegler, Stuttgart, 1893 sqq
RepTrans	*Repertoriul Arheologic al Transilvaniei* (mss. la Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj)
RGA	*Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Berlin
RIB	R.G. Collingwood, R. P. Wright, *The Roman Inscriptions of Britain*, Oxford, 1965
RIC	H. Mattingly, E.A. Sydenham, *Roman Imperial Coinage*, 10 vol., Londra, 1923-1994
RIG	Ch. Michel, *Recueil d'Inscriptions Grecques*, Bruxelles, 1900.
RIU	*Römische Inschriften Ungarns*, Budapesta
RMD	M. M. Roxan, *Roman Military Diplomas*, 2 vol., Londra, 1978 şi 1985
Robertson	A. S. Robertson, *Roman Imperial Coins in the Hunter Coin Cabinet, University of Glasgow*, 4 vol., Oxford, 1962-1978
Roska, *Repertorium*	M. Roska, *Erdély Régészeti Repertóriuma*, Cluj, 1942
RRCD	M. Chiţescu, *Numismatic Aspects of the History of the Dacian State. The Roman Republican Coinage in Dacia and Geto-Dacian Coins of Roman Type*, BAR, International Series, 112, Oxford, 1981
RRCH	M. H. Crawford, *Roman Republican Coin Hoards*, Londra, 1969

S

SEG	*Supplementum Epigraphicum Graecum*, Leida, 1924 sqq
SEHRE	M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Roman Empire²*, Oxford, 1957
SGDI	H. Collitz, F. Bechtel, *Sammlung der Griechischen Dialekt-Inschriften*, 4 vol., Göttingen, 1884-1919
SHA	*Scriptores Historiae Augustae*
SNG	*Sylloge Nummorum Graecorum*, 1931 sqq
Srécković	S. Srécković, *Osmanlijski Novac Kovan na Tlu Jugoslavije*, Belgrad, 1987
Sydenham	E. A. Sydenham, *The Coinage of the Roman Republic*, Londra, 1952

Syll^3	*Sylloge Inscriptionum Graecarum^3*, ed. G. Dittenberger, repr. Hildesheim, 1960

T

TezMureş	E. Chirilă, N. Gudea, V. Lazăr, A. Zrinyi, *Tezaure şi Descoperiri Monetare din Muzeul Judeţean Mureş*, Tg. Mureş, 1980
TIR	*Tabula Imperii Romani*

W

Wroth	W. Wroth, *Catalogue of Greek Coins in the British Museum*, Londra, 1889

Notă: Titlurile care nu apar în lista de mai sus vor fi folosite, în general, în formă neprescurtată. Atunci când într-o lucrare astfel de titluri sunt frecvent citate şi deci abrevierea lor este necesară, autorul le va putea utiliza aşa cum sunt prescurtate chiar de revistele respective sau de bibliografiile de periodice cele mai cunoscute.

Pentru aceste cazuri se recomandă ca sursă de informare următoarele lucrări:

– O. von Müller, W. Nagel, E. Strommenger, *Siegelschlüssel der archäologischen Literatur (SAL) für den Bereich internationaler Zeitschriften, Serien, monographischer Sammelwerke und Lexica der europäisch-orientalischen Altertumskunde (Prähistorie – Archäologie Keilschriftwissenschaften – Ägyptologie)*, ActaPraehArch 9-10, 1978-1979, p. 167-383.

– Z. Krumphanzlová, J. Rataj, *Archeologická periodika a jejich zkratky (Archäologische Periodika und deren Abkürzungen)*, Praga, 1980, 314 p.

– T. Soroceanu, A. Soroceanu, *Repertoriu de periodice conţinând articole de istorie veche, arheologie şi muzeologie*. Bucureşti, 1982, 271 p.

Anexa 4:

TRANSCRIEREA CUVINTELOR DIN LIMBILE CARE FOLOSESC ALFABETUL CHIRILIC, DUPĂ NORMELE INTERNAŢIONALE

a) Limba rusă

А а	A a	Р р	R r
Б б	B b	С с	S s
В в	V v	Т т	T t
Г г	G g	У у	U u
Д д	D d	Ф ф	F f
Е е	E e	Х х	H h
Ё ё	Jo jo	Ц ц	C c
Ж ж	Ž ž	Ч ч	Č č
З з	Z z	Ш ш	Š š
И и	I i	Щ щ	Šč šč
Й й	J j	Ы ы	Y y
К к	K k	Ъ ъ	apostrof
Л л	L l	Ь ь	”
М м	M m	Э э	E e
Н н	N n	Ю ю	Ju ju
О о	O o	Я я	Ja ja
П п	P p		

b) Limba ucraineană, ca la limba rusă, cu următoarele adaosuri:

Є є	E e
І і	I i
Ї ї	J j

c) Limba bulgară, ca la limba rusă, cu următoarele adaosuri:

Гь гь	Gi gi
Кь кь	Ki ki
Щ щ	Št št
Ъ ъ	Ă ă

d) Limba serbo-croată, ca la limba rusă, cu următoarele adaosuri:

Ђ ђ	Dj dj
Ј ј	J j
Љ љ	Lj lj
Њ њ	Nj nj
Ћ ћ	Č č
Џ џ	Dž dž

Notă: Aceste reguli de transliterare se folosesc pentru transcrierea titlurilor de lucrări și a toponimiei. Pentru transcrierea numelor rusești, ucrainene și bulgărești de persoane se vor utiliza normele acreditate în *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, București, 1995, p. 42-46. În cazul toponimelor intrate de mai multă vreme în cultura noastră, se va folosi grafia tradițională românească

INDICE

TOM 46, 1995

S C I V A, tomul 46, nr. 3–4, Bucureşti, iulie-decembrie 1995, p. 373–375

NORME DE ÎNTOCMIRE A MANUSCRISELOR DESTINATE PUBLICĂRII ÎN REVISTA STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

REVISTE PUBLICATE
ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTA ISTORICĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
MATERIALE ŞI CERCETĂRI ARHEOLOGICE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
THRACO-DACICA
ARHEOLOGIA MOLDOVEI
ARHIVELE OLTENIEI
STUDII ŞI CERCETĂRI DE NUMISMATICĂ
STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MEDIE
STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
- SERIA ARTĂ PLASTICĂ
- SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- SÉRIE BEAUX-ARTS
- SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA

La publication „STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE", paraît 4 fois par an. Toute commande de l'étranger sera adressée a: RODIPET S.A., Piaţa Presei Libere nr. 1, P.O. Box 33-57, Fax 401-2226407, Tel. 6185103; 2224126, Bucureşti, ROMÂNIA; ORION PRESS INTERNAŢIONAL S.R.L., Şos. Olteniţei 33-37, P.O. Box 61-170, Fax 401-3122425, 401-6347145, Tel.401-6346345, Bucureşti, ROMÂNIA.
Adresse du Collège de rédaction: str. Henri Coandă nr. 11, RO-71119 Bucarest; Tel. 401-6597152, Fax 401-6503410.

LUCRĂRI DE ARHEOLOGIE ŞI DE ISTORIE VECHE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

D. M. PIPPIDI, **Inscripţiile din Scythia Minor, I**, 1984, 544 p.
MIHAI SÂMPETRU, **Tropaeum Traiani. Monumentele romane**, 1984, 198 p.
I. T. DRAGOMIR, **Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni**, 1984, 194 p.
DAN G. TEODOR, **Civilizaţia romanică la est de Carpaţi în secolele V–VII e.n. Aşezarea de la Botoşana-Suceava**, 1984, 182 p.
N. CONSTANTINESCU, **Curtea de Argeş (1200–1400). Asupra începuturilor Ţării Româneşti**, 1984, 170 p.
GH. BICHIR, **Geto-dacii din Muntenia în epoca romană**, 1984, 188 p.
C. PREDA, **Geto-dacii din bazinul Oltului Inferior. Dava de la Sprâncenata**, 1986, 200 p.
EUGEN COMŞA, **Neoliticul pe teritoriul României. Consideraţii**, 1987, 198 p.
IORGU STOIAN, **Inscripţiile din Scythia Minor, II**, 1987, 436 p.
MIHAIL ZAHARIADE, **Moesia Secunda, Scythia şi Notitia Dignitatum**, 1988, 200 p.
MIRCEA D. MATEI, **Civilizaţie urbană românească. Contribuţii (Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea)**, 1989, 222 p.
D. M. PIPPIDI, **Studii de istorie şi epigrafie**, 1990, 279 p.
CONSTANTIN C. PETOLESCU, **Decebal, regele dacilor**, 1991, 112 p.
GH. SĂULESCU, **Descrierea istorico-geografică a cetăţei Caput Bovis (Capul Boului seau Ghertina)**, 1991, 128 p.
ALEXANDRU PĂUNESCU, **Ripiceni–Izvor. Paleolitic şi mezolitic**, 1993, 228 p.
M. MACREA, N. GUDEA, I. MOŢU, **Praetorium. Castrul şi aşezarea romană de la Mehadia**, 1993, 214 p.
ALEXANDRU SUCEVEANU, **Alexandru cel Mare**, 1993, 340 p.
EUGEN COMŞA, **Figurinele antropomorfe din epoca neolitică pe teritoriul României**, 1995, 224 p.

ISSN 1220–4781

S C I V A, tomul 46, nr. 3-4, Bucureşti, iulie–decembrie 1995, p. 203–378

Quasar ProImpex Ltd.
Tel. 222.61 20, Fax 222.35.43

Lei 3000